

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELLİLİ YILLARDA CHP VE TÜRKİYE’NİN
ORTADOĞU POLİTİKASI

CANAN DEMİR
05716007

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. GENCER ÖZCAN

İSTANBUL
2009

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELLİLİ YILLARDA CHP VE TÜRKİYE’NİN
ORTADOĞU POLİTİKASI

CANAN DEMİR
05716007

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: .....
Tezin Savunulduğu Tarih: .....

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyadı	İmza
Tez danışmanı:		
Jüri üyeleri:		

İSTANBUL
OCAK, 2009

ÖZ

ELLİLİ YILLARDA CHP VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Canan Demir

Ocak, 2009

1950-1960 yılları Türkiye’nin ilk defa gerçek anlamıyla çok partili ve “demokratik” siyasi hayata geçtiği dönemdir. Cumhuriyetin kurucusu ve devrimlerin yapıcısı CHP, ilk defa muhalefet deneyimini tatmış ve ülke yeni bir siyasi partinin önderliği altına girmiştir. CHP’nin bu dönemde Türkiye’nin Ortadoğu politikası karşısındaki tutumu bu çalışmanın temel olarak anlatılmak istediği konudur. Öncelikle siyasi partiler ve dış politika konuları ile ilgili tarihsel bir giriş yapılmış, ikinci bölümde de CHP’nin iktidar dönemindeki dış politika anlayışı incelenmiş, bu yolla CHP’nin dış politika geleneğine ait öğeler belirlenmeye çalışılmıştır. Atatürk ve İsmet İnönü dönemleri ayrı ayrı bu bölümün alt başlıkları olmuştur. Üçüncü bölümde ise, 1950’li yılların CHP’si ve partinin dış politika alanındaki muhalefet anlayışı başlıklar halinde anlatılmaya çalışılmıştır. Böylelikle, ellili yıllarda nasıl bir CHP ile karşı karşıyayız? Ve bu parti Türkiye’nin genel olarak dış politikası konusunda ne düşünüyor? sorularının cevapları verilmeye çalışılmıştır. Tezin önemli bölümü ise, dördüncü bölümdür. Bu bölümde, öncelikle genel olarak dönemin Ortadoğu’daki politik gelişmeleri ve Türkiye’nin bu gelişmeler karşısındaki tutumu anlatılmıştır. Daha sonra ise, Ortadoğu gelişmeleri ve Türkiye hükümetinin izlediği politikalara karşı CHP’nin tutumu, partinin sözcülerinin demeç ve yazılarından yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmadan edinilen sonuca göre, ellilerin Türkiye’sinde özel olarak Ortadoğu politikası genelde de dış politika konusunda iki parti arasında ideolojik herhangi bir keskin ayırım bulunmamaktadır. Bu nedenle de, Demokrat Parti iktidarı sonrasında ve günümüzde, tek başına bu partinin ABD ve Batı hayranı olmakla itham edilmesi yanlış bir genel kanı olarak tespit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: tek parti rejimi, milli şef dönemi, 1950 seçimleri, partiler üstü dış politika, “dış politika millidir” söylemi, Batı ittifak sistemi, Komünizm korkusu, Bağdat Paktı.

ABSTRACT

CHP IN 1950'S AND TURKISH MIDDLE EAST POLICY

Canan Demir

January, 2009

Between 1950-1960 was the decade which Turkey passed to multi-party and “democratic” political life. CHP, which party is the founder of the republic and the constructor of the revolutions, experienced to being opposition party and the country entered into a new party leadership. The main aim of this research is to explain the CHP’s attitude of Turkey’s Middle East Policy in 50’s. At first chapter, there is a short introduction about political parties and foreign policy. After that, CHP’s foreign policy attitude when it is in power is investigated and then the elements of the CHP’s foreign policy tradition are tried to determine. Atatürk and İsmet İnönü periods are the bottom headlines of this second chapter. In the third chapter, 1950’s CHP and it’s opposition attitude of foreign policy are tried to explain by the headlines. In this way, questions, which are how was CHP in 1950’s? And what CHP considered about the Turkey’s foreign policy?, are tried to answered. Fourth chapter is the main and most important chapter of the thesis. In this chapter firstly, political developments of Middle East in the 50’s and the Turkey’s policy are explained. After that, CHP’s attitude toward to political developments of Middle East and Turkey’ policy is tried to explain by declarations and articles of party’s spokesmans. According to result of this research, regarding particularly Turkey’s Middle East policy and generally Turkey’s foreign policy both of parties have no definite ideological differentiation. So, it is a wrong opinion that Democrat Party was unique about wondering admiration USA and the West.

Key Words: the single-party regime, national chief period, 1950 elections, foreign policy beyond party politics, discourse of foreign policy is national, Western alliance system, fear of communism, Baghdad Pact.

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve 27 yıl boyunca tek başına yöneten parti olması sebebiyle CHP'nin Türkiye siyasi hayatında oldukça önemli ve ayrı bir yeri vardır. Bu çalışma, CHP'nin muhalefete geçtiği ilk dönem olan 1950-1960 arasında CHP'yi ve onunla bağlantılı olarak da Türkiye'nin Ortadoğu politikasını incelemektedir. İktidardaki parti olarak 27 yıl Türkiye'nin dış politikasına yön veren CHP'nin, muhalefetteyken o yıllarda Türkiye'yi dış politika anlamında en fazla meşgul eden bölge olan Ortadoğu konusunda nasıl bir politika izlediğini açıklayabilmek bu çalışmanın temel kaygısıdır.

En büyük ve öncelikli teşekkürlerimden biri bu çalışmanın ortaya çıkabilmesi için her türlü fedakarlığı gösteren, bir sürü işinin arasında bana vakit ayıran, en umutsuz olduğum anlarda beni sabırla dinleyen ve moral veren tez danışmanım, sevgili hocam Prof. Dr. Gencer Özcan'a. Her türlü abartıdan kaçınarak söylüyorum, o olmasaydı bu çalışmanın ortaya çıkması çok zor olurdu.

Bana olan güvenlerini her zaman dile getiren, bu sayede moralimi hep yüksek tutmamı sağlayan ve burada hepsinin adlarını saymamın mümkün olmadığı tüm arkadaşlarıma sevgilerimi sunuyorum. Onların desteğini hissetmek bana her zaman çok büyük güç verdi.

Uzun ve yorucu tez süreci boyunca anlayışlı ve destekleyici tavırlarından dolayı iş arkadaşlarıma da çok teşekkür ediyorum. Onların anlayışı tez yazma sürecinde rahat hareket edebilmemi sağladı.

Sadece bu tez için değil, hayatımın her dönemi için aileme tüm kalbimle teşekkürlerimi sunuyorum. Onların maddi ve manevi desteğini her zaman arkamda hissedebilmek gerçekten çok büyük bir şans.

En son teşekkürüm ise, bu çalışmanın varlığına. Hayatımın en zor döneminde bana bir şeylerin ucundan tutma ve güçlü durma zorunluluğu sağladığı için. İyi ki varmış...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. SİYASAL PARTİLER VE DIŞ POLİTİKA	7
2.1. Dış Politika.....	7
2.2. Siyasi Partiler.....	8
2.3. Siyasi Partiler Dış Politika Yapım Sürecine Etkileri.....	9
3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİ	14
3.1. Atatürk Dönemi.....	15
3.2. Milli Şef Dönemi.....	18
4. CHP’NİN MUHALEFETE GEÇİŞİ	24
4.1.1950 Yenilgisinin CHP Üzerindeki Etkileri.....	24
4.1.1. Partide Çözülme.....	24
4.1.2. Yetki Paylaşımında Değişim.....	26
4.1.3. Meclis Grubu ve GİK Arasındaki Çekişme.....	28
4.1.4. Parti İçerisinde Kişisel Çekişmeler.....	32
4.2. CHP’ nin Dış Politika Alanındaki Muhalefet Anlayışı.....	35
4.2.1. İdeolojik: “Dış Politika Millidir” Söylemi.....	36
4.2.2. Politik: “Türkiye Dış Politikası Batı İttifak Sisteminin İçindedir” Anlayışı.....	38
4.2.3. Kurumsal Çerçeve: Meclisin Merkezi Konumuna Vurgu.....	45
4.2.4. Yöntemsel Arayış: Murakabe Gereği.....	50
5. CHP’NİN TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA BAKIŞI	54
5.1. Genel Değerlendirme.....	54
5.1.1. Ortadoğu Komutanlığı Projesi.....	55
5.1.2. Kuzey Kuşağı İttifakından Bağdat Paktına.....	56
5.1.3. Süveyş Bunalımı.....	60
5.1.4. Eisenhower Doktrini-Bölgesel Krizler ve Araplar Arası Bütünleşme Çabaları.....	61

5.1.5. Irak Darbesi.....	64
5.2. Uyum Dönemi.....	68
5.2.1. Türkiye'nin Batı İttifak Sistemine Bağlılığı.....	68
5.2.2. Balkan Paktı.....	72
5.2.3. Bağdat Paktı.....	73
5.3. Eleştirel Yaklaşım Dönemi.....	74
5.3.1. 1956 Süveyş Bunalımı.....	74
5.3.2. 1958 Irak Darbesi ve Bağdat Paktı.....	78
5.4. Çatışma Dönemi.....	83
5.4.1. Eisenhower Doktrini-1958 Lübnan ve Ürdün Olayları...	83
5.4.2. Arap-İsrail Sorunu.....	85
6. SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	100

KISALTMALAR

CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
GİK	: Genel İdare Kurulu
PM	: Parti Meclisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
ODK	: Ortadoğu Komutanlığı
ODSO	: Ortadoğu Savunma Organizasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
AB	: Arap Birliği
CENTO	: Central Treaty Organization

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu kuruluşundan sonra CHP'nin ilk kez ana muhalefet partisi olarak TBMM'de bulunduğu 1950-1960 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu politikasına ilişkin görüş ve değerlendirmelerinin incelenmesidir. Türkiye'nin ilk defa gerçek anlamda çok partili siyasi hayata geçiş süreci Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara geçmesiyle başlamıştır. Bu süreç Türkiye siyasi tarihinin dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyetin kurucusu olan parti bu yıl yapılan seçimlerde ilk defa iktidardan uzaklaşmış, muhalefet koltuğuna oturmuştur. Sonu askeri bir darbe ile biten bu çok partili hayat deneyimi, Türkiye için birçok yeni gelişmenin yaşanması dolayısıyla farklı açılardan incelenebilecek bir dönemdir. 1950'ye kadar ülkeyi tek başına yöneten bir partinin izleyen muhalefet yıllarında önemli gelişmelerin izlendiği bir bölge olan Ortadoğu'ya yönelik değerlendirme ve yaklaşımlarının incelenmesi gereğinin Türkiye dış politikası çalışmaları açısından taşıdığı anlam açıktır. Bununla birlikte Cumhuriyetin kurucu partisi olarak CHP'nin çok partili hayatın ilk evresinde bir muhalefet partisi olarak benimsediği genel dış politika anlayışını ya da Ortadoğu'ya yönelik politikalarını ele alan bir çalışma bugüne dek yapılmamıştır. Bu konudaki çalışmalar genellikle iktidar partisi merkezli olmuştur. Bu eksiklik, tez konusunun belirlenmesinde etkili unsurlardan biridir.

Araştırmanın kaynakları iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki ve çalışmanın temeli olan kaynaklar birincil kaynaklar olarak adlandırabileceğimiz parti sözcülerinin demeçleri, makaleleri ve parti yayın organı olan *Ulus*'tur. Bunların içerisinde özellikle *Ulus*'un önemine dikkat çekmek gerekmektedir. *Ulus* bu çalışmada, gazete haberlerinin yanı sıra, parti ileri gelenlerinin yazdıkları makaleler nedeniyle de önemli bir kaynak işlevi görmüştür. CHP'nin ileri gelen yöneticilerinden ve aynı zamanda İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker'in yöneticisi olduğu haftalık *Akis* dergisi bir başka önemli kaynaktır. Yazılı kaynakların yanı sıra, parti sözcülerinin demeçleri de partinin muhalefet anlayışının belirlenebilmesi için temel başvuru kaynakları olarak kullanılmıştır. Hiç kuşkusuz,

bu konuda hatırlanması gereken ilk kişi de parti lideri İsmet İnönü'dür. İnönü'nün demeçlerini derleyerek bu konu ile ilgili araştırmalarda temel başvuru kaynağı olan Sabahat Erdemir'in çalışması, bu araştırmada da kullanılan önemli kaynaklardan birisidir. Birincil kaynaklar arasında sayılması gereken hatıralar da, çalışmamızın önemli bir kısmında yer tutmaktadır. İsmet İnönü'nün yanı sıra, Metin Toker'in üç ciltlik *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*¹ serisinde anlattığı İsmet İnönü anıları ile dönemin ileri gelen partililerinden Faik Ahmet Barutçu'nun iki ciltlik anıları² bu kaynaklar arasında en fazla göze çarpanlardır.

İkincil kaynaklar arasında Süleyman Güngör'ün doktora çalışması olan *Muhalefette CHP* isimli kitabı öne çıkmaktadır³. Güngör'ün çalışması odak noktasına muhalefete geçen CHP'nin parti içi gelişmelerini almıştır. Dolayısıyla, kitapta CHP'nin bu dönemde dış politika daha da özel olarak Ortadoğu'daki gelişmeler konusundaki yaklaşımlarına pek değinilmemiş, sadece yaklaşık on sayfalık bir bölümde kısaca açıklanmıştır. Fakat muhalefet dönemi CHP'sindeki parti içi çatışmaları anlamak bakımından oldukça faydalı bir kaynaktır. Bunun yanında Hikmet Bila'nın *CHP 1919-1999* isimli çalışması da aynı kapsamda değerlendirilmesi gereken bir çalışmadır⁴. CHP ile ilgili araştırmalar arasında ilk akla gelenlerden olan bu çalışma, kuruluşundan 1999 yılına dek gelen bir tarih çalışmasıdır. Bu kitap, Güngör'ün CHP'siyle konusu bakımından aynı paralellikte olmasına karşın, geniş bir zaman dilimini ele alması bakımından çok daha geniş bir CHP bilgisi vermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada da dış politikadan çok parti içi gelişmeler ele alınmış, CHP'nin 1950-1960 muhalefet döneminin dış politika yaklaşımlarına sadece kırk beş sayfalık bir yer ayrılmıştır.

CHP ile ilgili temel bilgiler verilen eserlerin dışında, dönemin dış politikasını ve Ortadoğu'daki gelişmeleri inceleyen eserler de bu çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Bunlardan biri, Ayşegül Sever'in 1945-1958 yılları arasında Ortadoğu'daki gelişmeleri inceleyen kitabıdır⁵. Sever araştırmasında, 1945-58 yılları arasında Türkiye'nin Batıya dönük dış politikasını, dönemin Ortadoğu çatışmalarını, bölgede

---

¹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973**, 2. bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991).

² Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye**, I-II cilt, 1. bs. (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2001).

³ Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, 1.Baskı, (Ankara: Alternatif Yayınları, 2004).

⁴ Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, (İstanbul: Doğan Kitapçılık, Ekim 1999).

⁵ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, (İstanbul: Boyut Kitapları, Ekim 1997).

birlik kurma girişimlerini ve Türkiye'nin bu olaylar karşısındaki durumunu incelemiştir. Genel olarak bölge ve Türkiye'nin durumunu incelemesi nedeniyle, CHP'nin Ortadoğu politikası konusuna değinmeyen bu çalışmadan tezin arka planındaki tarihsel gelişmelerin değerlendirilmesi sırasında geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bu açıdan değerlendirilebilecek bir başka çalışma ise Hüseyin Bağcı'nın DP dönemini ele alan çalışmalarıdır⁶. Bağcı'nın Türkiye'deki siyasal iktidarın Ortadoğu'daki krizler karşısında izlediği politikalara eğilen çalışmaları muhalefet partisinin dış politikasına ilişkin değerlendirmelerini kendi araştırma çerçevesi dışında tutmuştur.

Tezde başvurulan kaynaklardan bir başkası ise Cemil Koçak'ın *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* başlıklı çalışmasıdır⁷. Söz konusu çalışma incelediği dönem açısından önemli bilgiler vermesine karşın, 1945 sonrası kapsamadığından, sadece İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde karar alma sürecinin anlaşılması açısından yararlı olmuş, ayrıca muhalefet yıllarında parti içindeki karar alma süreci ile önceki dönemin karar alma süreçleri arasında görülen süreklilik ve kesintilerin karşılaştırılması olanağı sunmuştur.

Çalışma, ellili yıllar boyunca Türkiye'nin izlediği ABD ve Batı yanlısı dış politikada ana muhalefet partisi CHP'nin yerini ve rolünü anlamaya çalışmaktadır. Türkiye'de dış politika çalışmalarına egemen olan yaklaşım DP dönemini dış politikada değişiklikler ve yenilikler dönemi olarak görmek eğilimindedir. Bu çalışmalarda dönemin uluslararası gelişmeleri sırasında Türkiye'nin özellikle ABD güdümünde bir aktör olarak davrandığı gözlemi öne çıkmakta, ancak bu politikaların oluşum ve uygulanması sürecinde CHP'nin rolü ve konumu tartışma dışında tutulmaktadır. Bu bakış açısının kaçınılmaz sonucu CHP'nin bu politikalara karşı olduğu, ellili yılların dış politika seçimleri karşısında eleştirel bir tutum aldığı gibi ön kabuller olmaktadır. Oysa 1950 yılı dış politikada bir gelenekten kopuş yılı olarak değerlendirilemeyeceği gibi, sürekliliklerin ağır bastığı bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Dönemin önemli gelişmeleri karşısında DP iktidarının politikalarına CHP'nin eleştirel olmaktan çok olumlayıcı bir çizgide yaklaştığı dikkati çekmektedir.

---

⁶ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, (Ankara: İmge Yayınevi, 1990) ve Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası", Faruk Sönmezoğlu (ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. Baskı (İstanbul: Der Yayınları, 2001).

⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, I-II Cilt, 2. bs., (Ankara: İletişim Yayınları, 2003).

Dolayısıyla bu araştırmada, çeşitli dış politik örnek olaylar üzerinden, CHP'nin Türkiye'nin genel dış politikasına yönelik tutumu açıklanmaya ve sorgulanmaya çalışılmakta, bu tutumların DP politikalarıyla karşılaştırılması yoluna gidilerek dönemin daha bütünlüklü bir portresine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Kore Savaşına katılım ve NATO'ya DP iktidarının ilk yıllarında girilmiş olması bu değerlendirmenin kanıtlarından birisi olarak sunulmuştur. DP'nin iktidarda olduğu on yıllık süreçte, CHP iç politika konusunda oldukça sert ve etkili muhalefet yapmış olabilir; fakat dış politika için aynı Şeyden bahsetmek mümkün görünmemektedir. İlgili bölümde de görüleceği üzere, dış politika CHP tarafından "milli" mesele olarak adlandırılmaktadır. İdeolojik olarak da iki parti arasında keskin bir ayrım olmadığından, dış politikada ABD ve Batı yanlısı bir çizgi izlemek konusunda herhangi bir sorun olmadığı gözlenmektedir.

Tezin ilk bölümü kuramsal ve tarihsel bir giriş yapabilmek için, siyasi partiler ve dış politika konusuna odaklanmıştır. Bu iki ayrı konu önce birbirlerinden bağımsız olarak tarihsel ve kuramsal gelişmeleri içinde anlatılmıştır. Daha sonra ise iki konu birlikte ele alınmış, siyasi partilerin dış politika yapım sürecine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Dış politika konusunda siyasi partilerin söz sahibi olması, İkinici Dünya Savaşının hemen öncesine ve daha çok da savaş sonrası döneme tekabül etmektedir. İmparatorluklar döneminde imparator ya da kral dış politikayla bizzat ilgilenmekte ve bu iktidarın en önemli öğelerinden biri olarak görülmektedir. Ulus-devletlerin de ortaya çıkışıyla önce parlamentolar daha sonra da siyasi partiler dış politika konusuna ilgi göstermeye başlamıştır. Günümüzde konunun taraflarına baktığımızda ise, artık siyasi partilerin de ötesinde çeşitli düşünce kuruluşları, işçi-işveren örgütlenmeleri ve sivil toplum örgütlerinin dış politikanın belirlenmesi sürecinde söz sahibi oldukları görülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü, CHP'nin dış politika geleneğinin temel öğelerini ele almaktadır. Bu sayede, dış politika tutumu incelenecek olan partinin nasıl bir gelenekten geldiğine ilişkin bir fikir edinilebilecektir. Bu bölüm, Atatürk ve İsmet İnönü dönemleri olmak üzere iki alt başlık altında incelenecektir. Tahmin edilebileceği gibi, Atatürk dönemi Türkiye dış politikasının belirlenmesinde Şahsi olarak cumhurbaşkanının etkisi önemlidir. En son Hatay konusunda ortaya çıkan bu durum Atatürk'ün ölümüne kadar devam etmiş ve görülen odur ki, İsmet İnönü döneminde de çok fazla değişmemiştir. İsmet İnönü döneminde baktığımızda da

Atatürk dönemiyle arasında pek bir fark olmadığını görebilmekteyiz. İnönü dönemi, Atatürk döneminin istikrarlı bir devamı olmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminin en önemli dış politik olayı olan İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, onun kişiliğinin en önemli özellikleri olan ihtiyatlı ve 'bekleyen' bir dış politika izlemiştir.

Üçüncü bölümde ise, CHP'nin muhalefete geçişi ile birlikte parti içinde yaşanan gelişmeler ile partinin dış politikadaki muhalefet anlayışına yer verilecektir. Devleti kuran parti olarak 27 yıllık iktidarın ardından muhalefete geçmek CHP içerisinde birçok sorunun yaşanmasına sebep olmuştur. 1950 seçimlerinin sonuçlarının partiye ilk yansıması birçok partilinin istifası şeklindedir. Partideki bu çözülmenin ardından yeniden bir yetki paylaşımı yaşanmış ve parti içerisindeki yeni iktidar sahipleri ile eskiler arasında kişisel ve kurumsal çatışmalar baş göstermiştir. Temel olarak, Kasım Gülek, Nihat Erim, Şemsettin Günaltay ve İsmet İnönü isimleri etrafında şekillenen bu çekişmeler partinin on yıllık dönemini belirlemiştir. Üçüncü bölümün ilk kısmında CHP'nin 1950 seçimlerinin hemen ertesindeki bu iç karışıklığı anlatılmaya çalışılmış ve bu yıllarda nasıl bir CHP ile karşı karşıya olduğumuzu anlayabilmek amaçlanmıştır. İkinci kısım ise, partinin dış politika konusundaki muhalefet anlayışını açıklamaktadır. Bu bölümde, CHP'nin dış politikadaki muhalefet anlayışı dört başlık altında incelenecektir. Bunlar; ideolojik olarak dış politikanın milli olduğu söylemi, politik olarak Türkiye'nin Batı ittifak sisteminde olduğuna dair inanç, kurumsal olarak dış politikada meclisin merkezde olması gerektiği düşüncesi ve yönetsel olarak da murakabenin benimsenmesidir.

Dördüncü ve son bölüm tez çalışmasının temel ve en önemli bölümüdür. Bu bölümde öncelikli olarak, söz konusu dönemin uluslararası gelişmeleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ellili yıllarda Ortadoğu'ya bakıldığında birçok ülkede siyasi krizler, bölgesel ittifak çabaları ve "Batı"dan bölgeye yapılan müdahaleler olduğu görülmektedir. Batı eliyle bu bölgede Sovyet Birliği'ne karşı bir siyasi ittifak kurma çabaları Ortadoğu Komutanlığı projesi ile başlamakta, Kuzey Kuşağı ittifakı ile devam etmekte ve nihayet Bağdat Paktının kurulması ile sonuçlanmaktadır. Türkiye'nin gönüllü olarak ve aktif şekilde rol aldığı bu çabalar birçok bölge ülkesinde yaşanan siyasi bunalımlar ile ya hiç başlayamadan bitmiş ya da Bağdat Paktı örneğinde olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Son olarak, ABD'nin ve Türkiye'nin bölgedeki en önemli Arap müttefiki olan Irak'ta yaşanan darbe bu

abaları boŖa ıkarmıŖtır. Son bölümün ikinci kısmında, CHP'nin tüm bu geliŖmeler karŖısındaki tutumunun nasıl olduğu parti sözcülerinden ve yayın organlarından ğrendiklerimizle açıklanmaya alıŖılacaktır. CHP'nin Türkiye'nin Ortadoğu konusundaki politikasına yaklaŖımı kronolojik ve tematik olarak c baŖlık altında incelenecektir. "Uyum, eleŖtirel yaklaŖım ve atıŖma dönemi" isimleri ile adlandırılan bu dönemler kendi içerisinde kesin bir ayrıma dayanmamakta, her dönemde baŖka dönemlere zėu geliŖme ve durumlarla karŖılaŖılabilmektedir. Dönemlendirme yapmaktaki amaç genel eğilimleri saptayarak CHP'nin dıŖ politika çizgisini ortaya koymaktır. Ellili yılların baŖından SveyŖ bunalımına kadar olan dönemde, muhalefet partisinin iktidarın dıŖ politikasıyla uyumlu bir görüntü çizdiği görülmektedir. Bu dönemde, NATO'ya üyelikle talanan Batı ittifak sistemine bağlılık, Balkan ve Bağdat Paktlarının imzalanması konusunda hükümetin gstermiŖ olduğu baŖarı muhalefet tarafından da takdir edilmektedir. Yalnızca Kore'ye asker gönderilmesi kararı konusunda bir tartıŖma yaŖanmıŖ, bu da ideolojik bir itiraz olmamıŖ meclise ve muhalefete bilgi verilmeden alınmıŖ bir karar olduğu gerekçesiyle eleŖtirilmiŖtir. SveyŖ Bunalımı, ardından gelen Irak darbesi ve onunla bağlantılı olarak Bağdat Paktının üzülmesi ve Balkan Paktının da bu dönemde iŖlemez hale gelmesi, muhalefetin iktidarın politikalarına soru iŖaretleriyle yaklaŖmasına ve CHP'nin iktidarın Ortadoğu politikasına karŖı tutumunda bazı deėiŖiklerin yaŖanmasına neden olmuŖtur. atıŖma dönemi olarak nitelendirdiğimiz dönemde ise, ABD'nin Eisenhower doktrini ile bölgeye yapmıŖ olduğu müdahaleler ve DP iktidarının bu müdahalelere desteğine karŖılık CHP'nin çok daha tepkili bir dıŖ politika muhalefeti yrttğu anlaŖılmaktadır. Bu dönemde, özellikle Bülent Ecevit *Ulus*'taki kŖesinden ABD'nin ve dolayısıyla da DP iktidarının Ortadoğu politikasının ktğ yolunda st üste ve birçok kez oldukça sert yazılar kaleme almıŖtır. Bu rnek olayların incelenmesi DP iktidarının karŖısındaki CHP'nin nasıl bir dıŖ politika anlayıŖına sahip olduğu sorusunu yanıtlayabilmek için ipuçları sağlayabilecektir.

2. SİYASİ PARTİLER VE DIŞ POLİTİKA

Birçok ülkede partiler üstü nitelik taşıdığı kabul edilen dış politika, II. Dünya Savaşına kadar ülkelerin en üst düzeydeki yöneticileri tarafından belirlenmiştir. Bu dönemden sonra sırasıyla, önce parlamentolar, siyasi partiler ve daha sonra da çeşitli sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları ve işçi-işveren örgütlenmeleri gibi taraflar da dış politika yapım sürecine dahil olmuşlardır.

Bu bölümde, dış politika ve siyasi partiler tarihsel ve kuramsal olarak kısaca açıklandıktan sonra bu iki konunun birbirleriyle kesiştiği yerden itibaren nasıl bir seyir izlediği günümüze kadar getirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Dış Politika

Politika kelimesi Antik Yunan'da kent devletlerine verilen isim olan "polis"ten türetilmiştir ve devlete ait işler anlamına gelmektedir. Dış politika ise, uluslararası ya da milletlerarası politika ile aynı anlama gelmekte, çoğu kez bu sözcükler birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Hiç kuşku yok ki, dış politika konusu siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin kesiştiği en önemli alandır. Bu konuda kesin bir ayrıma gitmek ise neredeyse imkansız gözükmektedir.

Mümtaz Soysal'ın deyimiyle, 'hükümet etme' görevinin en eski unsurlarından olan dış politikanın yürütülmesi geçmişten bugüne devlet, hükümet ya da imparatorlukların en tepesinde bulunan cumhurbaşkanı, kral ya da imparatorun elinde olmuştur. Herhangi bir toplulukta politik iktidarı ellerinde bulunduranlar o topluluğu dış dünyaya karşı savunmak, temsil etmek ve topluluğun dış ilişkilerini yürütmek görevini, iktidar üzerindeki sahipliklerinin ayrılmaz bir parçası saymışlardır. Bunun içindir ki, "Roma İmparatorluğu zamanına kadar inen bir gelenekle, dış politika görevi 'arcana imperii'den yani devlet yönetmenin, imparatorluk yönetmenin sırlarından sayılmaktadır"⁸.

---

⁸ Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1964), 17.

Dış politika, birçok ülkede hükümet eden partiler ya da kişiler değiştiğinde bile değiştirilmemesine özen gösterilen bir nitelik taşıır. Partiler üstü olarak kabul edilir ve dış politikayı yürüten kimseler ya da kurumlara diğer devlet görevlileri ve kurumlarına nazaran belirli bir özerklik tanınır. Örneklerini aşağıda birçok durumda göreceğimiz gibi, Türkiye dış politikası da bu türden bir geleneğe sahiptir. Bu nedendir ki, ‘milli dış politika’dan söz edilir ve dışişleri bakanlığı diğer bakanlıklara oranla daha serbest çalışma olanağına sahiptir. Bakanlık, iktidardaki siyasi parti değişimlerinden ve bürokratik kadrolara yapılan müdahalelerden de asgari düzeyde etkilenir.

Bununla birlikte, dış politikaya gösterilen önem bu konuda devletin en tepesinde bulunan cumhurbaşkanı ya da askeri otoritenin zaman zaman kendisini sorumlu hissetmesine yol açmakta ve doğrudan ya da dolaylı müdahalelere sebebiyet vermektedir.

2.2. Siyasi Partiler

Dış politikaya oranla daha yakın bir geçmişe sahip olan siyasi partilerin doğuşu 19. yy. ortalarına tekabül etmektedir. Siyasi partilerin ortaya çıkışı, Batılı toplumlarda meydana gelen demokratik ideolojinin yaygınlaşması, buna paralel olarak parlamentoların yetkilerinin ve oy hakkının genişletilmesi gibi bir dizi sosyo-politik gelişme sonucunda olmuştur. O zamana kadar kendilerine oy hakkı verilmemiş olan geniş halk kitlelerinden gelen baskılarla birçok Avrupa ülkesi seçim kanunlarında reform yaparak bu kitlelere oy hakkını tanımak zorunda kalmışlardır. Böylece, ilk defa olarak siyasal iktidarın kuruluşunda söz hakkına sahip geniş bir seçmen topluluğunun ortaya çıkışı, “dar ve kapalı bir yönetici elitin hegemonyasına son vermek suretiyle politik hayatta köklü bir değişim yarattığı gibi, siyasal partilerin doğuşunda da en önemli faktör rolünü oynamıştır”⁹.

Siyasi partiler denilince akla gelen ilk isim olan Maurice Duverger, ünlü eserinde¹⁰ partileri temelde iki ana gruba ayırmıştır: kadro ve kitle partileri. Bu tanımlamaya göre, ilk defa Batı Avrupa’da ortaya çıkan siyasi partiler kadro partileridir. Bu partiler, genellikle ekonomik bakımdan güçlü toplum kesimlerinin temsilcileridir. Bu

---

⁹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 14. bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002), 161-162.

¹⁰ Bkz. Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, çev. Ergun Özbudun, 2. bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974).

nedenle de, az sayıda ama ekonomik bakımdan güçlü üyelere sahiptirler. Zaten, henüz ‘genel oy’ ilkesinin geçerli olmadığı, ancak belirli bir düzeyde vergi verenlerin oy hakkına sahip oldukları bir dönemde doğmuşlardır¹¹.

İşçi sınıfının mücadelesi sonucu, oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan farklı yapıdaki partiler de genellikle kitle partileri olarak adlandırılır. Bu partilerin toplumsal tabanlarını, daha çok ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimleri oluşturduğu için, masrafların karşılanabilmesi, çok sayıda üyenin ödentilerinin bir araya gelmesini gerektirmiştir.

Türkiye’de siyasi partilerin ortaya çıkış ve gelişme biçimine bakacak olduğumuzda, ilk siyasi partilerin 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra kurulduğunu görmekteyiz. Kurulan ilk siyasi partiler içinde, üç temel eğilim dikkati çekmektedir: İslamcılar, Turancılar ve Batıcılar¹². Bu partiler içerisinde en önemlileri Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni devletin ilk dönemlerinde de Türkiye’de siyaset bu iki temel eğilim üzerinden devam etmiştir. Kitle partilerine özgü “ocak” örgütlenmesine dayalı olan CHP devleti kurtaran ve yeniden inşa edenlerin birleştiği parti olmuştur. CHP iktidarını anlatan tek parti dönemi 1945 yılında kurulan ve 1950’de de iktidara gelen Demokrat Parti ile sona ermiş, Türkiye o dönemden bugüne kadar çok partili bir siyasetle yoluna devam etmiştir.

Fakat bu çok partili siyaset kimi zaman kesintilere uğramış, darbelerden sonra yapılan ilk şey siyasi partileri kapatmak olmuştur. Geçmiş yüz yılı aşkın süreye dayanan İşçi Partisi’ne sahip İngiltere ile 1960 ve 1980’de yapılan darbeler sırasında siyasi parti geleneği kesintiye uğramış Türkiye karşılaştırıldığında durumun vahameti ortaya çıkmaktadır. Tarık Zafer Tunaya’nın bir ülkenin siyasi partiler tarihini o ülkenin uygarlık tarihiyle eş değer sayan anlayışı dayanak alındığında, siyasi partilerin ülkelerin modernleşmesine olan katkısı da ortaya çıkmaktadır.

2.3. Siyasi Partilerin Dış Politika Yapım Sürecine Etkileri

Dış politika ve siyasi partiler konusunu bir araya getirdiğimizde tarihsel perspektif 1930’lu yılların öncesine gitmemize müsaade etmemektedir. Dış politika başlığı altında kısaca belirtildiği gibi, imparatorluklar döneminde imparator ya da kral dış

¹¹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 8. bs. (İstanbul: İmge Kitabevi, 2000), 262.

¹² **Age**, 272.

politika konusuyla bizzat ilgilenmekte ve bu hükümet etmenin en önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Siyasi partilerin geç ortaya çıkışına ve bu geleneğin olgunlaşmasının da zaman almasına koşut olarak 2. Dünya Savaşı'nın başlangıcına değin dış politika konusunda pek söz sahibi olamadıklarını görmekteyiz.

Soysal'a göre, dış politika yürütmek "öyle bir görev ki, iktidardan bunu ayırmak, daha doğrusu fiilen iktidar mevkiinde bulunmayanların bu görevin yürütülmesinde rol almalarını istemek imkansızdır"¹³. Devletteki çoğu görev devredilebilir ve fiili iktidarın dışında bulunanlara bazı ölçülerde bu görevlere katılmak imkanı verilebilir. Fakat iktidara katılma hangi ölçüde olursa olsun, dış ilişkileri yürütmek iktidarın zirvesinde kral varsa kralın, imparator varsa imparatorundur. Bugün bile İngiltere'de hukuki olarak devletin başı olan kraliçe dış politika konusunda mutlak yetki sahibidir.

Fiili olarak dış politikanın yapımında, yürütme dışında kalan unsurlara da yer veren ülkelerde de, "dış ilişkilerin yürütülmesinde devlet başkanına tanınmış olan görünürdeki önemli rol, kaynağını bu tarihi gelenekten almaktadır. Eski gelenek bugünkü ifadesini en çok 'temsil'de bulmaktadır: Dış ilişkilerde temsil, içeride de devlet iktidarını temsil eden kimsenin, yani devlet başkanının kişiliğinde toplanmaktadır"¹⁴.

Dış politikanın iktidarla bu derecede bağlantılı olması, iktidar demokratlaşırken dış politikanın paralel bir seyir izlemesine engel olmuştur. "Başka bir deyimle, politik iktidar gitgide demokratlaşır ve iktidara katılış gitgide genişlerken, dış politika, daha bir süre, 'arcana imperii' sayılmaya devam etmiştir"¹⁵.

İktidarın demokratikleşmesi ve halkın mutlak hakimiyetinin sağlanması çabalarının en önemli düşünürlerinden Jean Jacques Rousseau'nun şu sözleri, dış politikanın yürütülmesi konusuna onun da farklı yaklaştığını ortaya koymaktadır.

"Her vatandaş için asıl önemli olan, içerideki kanunlara, mal mülkiyetine ve kişilerin güvenliğine saygı gösterilmesidir. Bu üç alanda işler iyi gittikten sonra, yabancılarla görüşüp anlaşmak görevi konseylere bırakılmalıdır; en çok korkulması gereken tehlikeler o taraftan gelecek değildir"¹⁶.

---

¹³ Soysal, **age**, 17.

¹⁴ **Age**, 18.

¹⁵ **Age**, 18.

¹⁶ Joseph Barthelemy, **Democratic et Politique Etrangere**, (Paris: Librairie Felix Alcan, 1917), 89'dan aktaran Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-**

Görülen odur ki, iktidarın sahibinin halk olduğunu kabul etmesi ve demokratikleşmenin lüzumu üzerine tam bir inanç içerisinde olması bile Rousseau gibi bir düşünürü yukarıdaki satırlardan alıkoyamamıştır. Dış politika yapımının diğer devlet politikalarından farklı olduğu inancının ne denli güçlü olduğu bu örnekle bir kez daha görülmektedir.

İmparatorluklarda dış politika konusunda imparatorla ilk defa yetki paylaşan yasama organının parlamentolar olduğunu görmekteyiz. Mümtaz Soysal'a göre bu konuda ilk örnek, 1359 yılında Fransa'da Etats-Generaux'nun, Kral II. Jean'ın İngilizlere esir düşmesi sonucu yaptığı toprak kaybını öngören anlaşmayı kabul etmemesiyle yaşanmıştır¹⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlakiyetten meşruti yönetime geçtiği 1876'da parlamento bir yasama organı olarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Demokratikleşme açısından sahip olduğu birçok eksiğe rağmen, 1876 anayasası hem anayasanın ilan edilmesi hem de parlamentonun açılması bakımından sembolik de olsa Türkiye siyasi tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. 19 Mart 1877-28 Haziran 1877 tarihleri arasında oldukça kısa bir ömre sahip olan parlamento, takdir edileceği gibi dış politika yapım sürecinde önemli bir etkisi olamamıştır. Fakat bu kadar kısa süre içerisinde de olsa parlamentoda kimi dış politika konularının görüşüldüğü anlaşılmaktadır¹⁸.

Birinci Meşrutiyetten sonra ilan edilen 1908 Meşrutiyeti, daha sonra savaş sırasında ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla başlayan süreçte, Türkiye siyasi hayatında parlamento ve partilerin ağırlığının gitgide arttığını söyleyebiliriz.

Siyasi partilerin güçlenmesi ve ülkelerinin dış politikasında söz sahibi olmaya başlaması ise İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde başlamakta ve savaş ertesinde de olgunlaşmaya devam etmektedir. Bu döneme kadar kadro ve kitle partileri olarak adlandırılan partilerin yanı sıra yeni bir parti türü daha ortaya çıkmaktadır. Kircheimer'in 1966 yılında ortaya attığı bir kavram olan catch-all partiler, 1945 sonrası dönemde kadro ve kitle partilerinde istediklerini gerçekleştirememiş insanlar tarafından kurulmuştur. Söz konusu partiler, tek bir sosyal grup yerine ulusal çıkar

---

Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1964), 18-19.

¹⁷ Soysal, **age**, 20.

¹⁸ Daha geniş bilgi için, bkz. Soysal, **age**, 42.

zemininde siyaset yapmayı hedeflemişlerdir¹⁹. Bu partilere örnek olarak Hristiyan ve Sosyal Demokrat partiler verilmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla, iki büyük dünya savaşı geçiren 19. yy. insanları dış politikayı üst yapı kurumlarına bırakmanın o kadar da iyi bir fikir olmadığını düşünmeye başlamıştır. Kanımca, 19. yy.'da siyasi partilerin gelişmesi ve buna paralel olarak iç ve dış politikada da etkin hale gelmeye başlamaları halkların tabandan uyguladığı baskıyla açıklanabilir.

İkinci Dünya Savaşı yılları, tüm dünyayla birlikte Türkiye'nin siyasal bir dönüşüm yaşadığı yıllara denk gelmektedir. 1945 yılında Demokrat Parti'nin kurulması 1923'den beri devam eden tek parti döneminin sonunu, 1950'de iktidara gelmesi ise tek adam döneminin sonunu işaret etmektedir. Yukarıda kısaca açıklanan, tezin sonraki bölümlerinde ise daha geniş biçimde anlatılan Türkiye'de dış politikaya atfedilen "millilik" anlayışı en fazla 1950-1960 yılları arasında muhalefet partisi CHP tarafından dile getirilmiş olmalıdır. Çünkü, bu dönemde yaşanan bir çok dış politik gelişme karşısında muhalefet sözcülerinin en fazla kullandığı sözcüklerden biri budur. Bu anlayış karşısında iktidar partisi DP'nin ise aynı şekilde düşünmediği, yurtdışındaki bir savaşa asker gönderme kararı verirken bile dar bir kadro halinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

1950'den 2008'e gelindiğinde ise, dış politika yapım sürecinde hem dünyada hem de Türkiye'de yürütme, yasama ve bürokrasinin yanı sıra oldukça çeşitli birçok aktörün etkili olduğunu görmekteyiz. Bunlar düşünce kuruluşları, işçi-işveren örgütlenmeleri, çeşitli sivil toplum örgütleri olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'de dış politika ile ilgili çeşitli düşünce kuruluşlarının yayımladığı raporlar dünya gündeminde yer almakta, birçok ülke lideri siyasi ya da ekonomik nedenli herhangi bir dış gezide gittikleri ülkelerin bu türlü kurumlarında konuşma yapmayı tercih etmektedir. Ya da ülkemizdeki bir işveren örgütlenmesi olan TÜSİAD Washington'da ofis açarak hem iki ülke arasındaki ilişkiyi yakından takip etmek istediğini göstermekte hem de yeri geldiğinde bu konuda söz söyleyebilen taraflardan biri olmaktadır.

Devletlerin kuruluşundan beri var olan dış politika her dönem önemli olmuştur ve bundan sonra da bu öneminden bir şey kaybetmeyecek gibi gözükmektedir. Ve her dönemde gücü elinde bulunduranlar bu önemli konu hakkında söz sahibi ve

---

¹⁹ Rod Hague, Martin Harrop, **Comparative Government and Politics: An Introduction**, 5. bs. (New York: Palgrave, 2001), 169.

belirleyici olmak istemektedir. İmparatorluklar döneminde en güçlü olan kral ya da imparator tek başına bu konuda belirleyici iken, zaman içerisinde bazı kişi ve kurumlarla bu yetkisini paylaşmak durumunda kalmıştır. Yaşadığımız dönemde, bu aktörlerin çoğaldığı ve dış politika yapım sürecinin de buna paralel olarak gittikçe karmaşıklaştığı gözlenmektedir.

3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİ

Tek parti yönetimi olarak adlandırılan siyasi dönemler, ülkede tek bir siyasi partinin bulunduğu ve dolayısıyla da bu partinin hükümet etme hakkını elinde tuttuğu bir yönetim biçimini ifade etmektedir. Partinin içinde bulunduğu bir meclisin de olduğu bu yönetim biçimi, genellikle demokratik yönetime geçiş dönemlerinde işletilen bir sistemdir ve ülkenin demokrasiye hazırlanmasında kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir. Bu süreç içerisinde ülkenin tüm politikalarının belirlenmesinde tek söz sahibi olan parti, elbette ki dış politikada da tek yetkilidir.

Türkiye’de de 1923-1945 yılları arasında böyle bir dönem yaşanmış ve “tek parti” olan CHP ülke yönetiminde tek söz sahibi olmuştur. Söz konusu tarihler arasında, Türkiye’de dış politika yapım sürecine bakıldığında, partinin bu konuda tam egemen olduğu ve meclisin yalnızca bir tasdik mekanizması işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Mümtaz Soysal bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Tek-parti devrinde, önemli antlaşmaların Meclisce ‘tasdiki’ dolayısıyla cereyan eden görüşmeler gözden geçirildiği zaman, lehte konuşmalardan ve ‘oybirliği’nden başka bir şey bulmak imkanı yoktur...Türkiye’de tek-parti devri hakkında yazılanlar, hükümeti denetlemede ağırlık merkezinin Meclis Genel Kurulu’ndan tamamıyla parti grubuna kaymış olduğunda fikir birliği etmektedir”²⁰.

Bu durumun aksine, cumhuriyetin ilanından önce, 1920-23 yılları arasında BMM’nin dış politika kararları üzerinde çok daha etkili olduğu ve meclisin yoğun tartışmalara sahne olduğu görülmektedir. CHF’nin kurulması ile başlayan tek parti yönetiminde ise, siyasal iktidarın bu tartışma ortamını ortadan kaldırdığı gözlenmektedir.

---

²⁰ Soysal, **age**, 111-113.

3.1. Atatürk Dönemi

CHP'nin tek parti dönemi, Atatürk ve İsmet İnönü'nün genel başkan ve cumhurbaşkanlığı yaptıkları dönemler olarak ikiye ayrılabilir. Atatürk'ün devleti kuran lider olarak sahip olduğu güç ve bürokrasi üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir. CHP'nin 15 Ekim 1927'de yapmış olduğu II. Büyük Kurultayı, parti ve dolayısıyla da devlet üzerindeki Mustafa Kemal Atatürk hakimiyetini güçlendirici bir rol oynamıştır.

CHP'nin II. Kurultayında, daha ayrıntılı bir tüzük hazırlanmış ve tüzükteki genel esaslar bölümünde partinin düşünce yapısı kısaca tanımlanmıştır. Buna göre CHP (o dönemde CHF), cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi bir siyasal kuruluş olarak, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, ulusal egemenlik kavramının temel alındığı devlet idaresinde halkın yararına çalışılması ilkelerini benimsemiştir²¹. Yeni tüzükteki 6. ve 7. maddeler ise genel başkanın parti üzerindeki hakimiyetini mutlak hale getirmiştir. Çünkü genel başkan 6. madde ile "Fırkanın kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleri" olarak belirlenmiş ve genel esaslar bölümünün sonundaki 7. maddeyle de değiştirilmezliği kabul edilmiştir²². Bütün bunlarla birlikte, parti meclis grubunda yapılan son tüzük değişikliği sonucunda aday listesinin belirlenmesi yetkisinin genel başkana bırakılmış olması ile başlayan süreç Mustafa Kemal'in tartışmasız bir şekilde partiye ve dolayısıyla TBMM'ye egemen olmasıyla sonuçlanacak yolu açmıştır²³.

Genelde devlet politikalarının özelde de dış politikanın belirlenmesinde tek parti dönemine ilişkin gözlem, meclisin çoğunlukla cumhurbaşkanı ya da başbakan tarafından verilen kararların "onaylayıcısı" olduğu yönündedir. Mete Tunçay bu saptamayı daha da ileri götürerek, Atatürk ve İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları döneminde karar alma mekanizmasında ağırlık merkezinin, yürütme organının başında fahri olarak bulunması gereken, cumhurbaşkanı olduğunu ortaya koymaktadır.

"Gerçekten, bırakın dış politikayı, örneğin beşinci döneme ait Meclis tutanaklarında, sayfaların arasında bulunan, tayini esami (ad belirtme) yoluyla yapılmış bütün oylama

²¹ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 58.

²² Güngör, **age**, 15.

²³ **Age**, 15.

sonuçlarında, istisnasız her kararın reye katılanların ittifakıyla alındığı dikkatinizi çeker: Hep red sıfır, müstenkif sıfırdır. Tek parti döneminde Meclisin açık oturumlarında görünüm buysa, acaba gizli oturumlarında yada parti meclis grubu toplantılarında yahut komisyonlarda sahici bir iş yapılmakta mıdır? Yoksa tek partinin meclisi, bir bütün olarak, yalnızca, önüne getirilen her şeyi istisnasız onaylayan, İngilizce deyimi ile, bir ‘rubber stamping machine’ midir? Bu sorunu araştırmanın yeri burası olmamakla birlikte, genel izlenim bana, ‘evet, öyledir’ dedirtecek yönde...Meclis etkili bir denetim yapmıyor. Peki, hükümet anayasanın öngördüğü biçimde işliyor mu? Bu soruya olumlu bir karşılık vermek mümkün değildir. Diyelim, dış politikayla ilgili bir bakanlık ve onun başında bir bakan vardır. Sonra, genel politikayı yürüten bir Başbakan bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının yürütme organının başı olması ‘fahri’ bir anlamdadır. Dış politika kararlarını Başbakanın yönetimindeki Bakanlar Kurulu verecek ve Dışişleri Bakanı uygulayacaktır. Oysa, Atatürk döneminde olsun, İnönü döneminde olsun, bütün tek-partili rejim süresince, dış politikayı yöneten ve yürüten Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, çoğu kez, Başbakanı devre dışı bırakarak, doğrudan doğruya Dışişleri Bakanı’na emir vermektedir. Bu yüzden, Atatürk’ün İnönü ile nasıl çatıştığını, İnönü’nün Cumhurbaşkanı olunca, ilk iş Tefik Rüştü Aras’ı Celal Bayar Kabine’sinden çıkarttığını hepimiz bilirsiniz...Evet, gözlemimiz şudur ki, Atatürk Cumhurbaşkanı iken, Başbakanı bir yana bırakıp, dışişlerini doğrudan doğruya ilgili bakanla birlikte yönetme yolunda bir gelenek kurmuş, İnönü de adam değiştirmekle birlikte, aynı geleneği sürdürmüştür. Bu saptamaları yaparken, tek-parti döneminde Cumhurbaşkanlarının yürüttükleri dış politikanın yanlış olduğu yargısına varmış değilim. Hatta muhtemelen, gerek Atatürk’ün, gerek İnönü’nün dış politikası, o düzen içinde, o koşullarda, ülkemizde başka herhangi bir mekanizmayla ortaya konabilecek dış politika almaşıklarından daha iyi bile olmuştur”²⁴.

Türkiye’de tek-parti yönetimi döneminde, dış politikayla ilgili tüm gelişmelerin Cumhurbaşkanı tarafından dikkatle takip edildiği ve dış politika konularında tüm önemli ve temel kararların yine Çankaya tarafından alınması yadsınamaz bir gerçektir. Dış politika alanında hükümet ve dışişleri bakanları, dış politika yapıcısı ve yürütücüsü olmaktan çok, Cumhurbaşkanı tarafından alınan kararların uygulayıcısı olmuşlardır. Bu konuda CHP meclis grubunun ve TBMM’nin rolünü, “Türkiye’de Milli Şef Dönemi” adlı çalışmasında Cemil Koçak şu şekilde anlatmaktadır:

“Dış politika konuları ve sorunları, genellikle ne TBMM, ne de CHP Meclis Grubu’nca ele alınarak görüşülür ve tartışılır. Dış politika konularında kararlar, dar bir kadro içinde, fakat son sözü söyleme yetkisi daima Atatürk ve İnönü’de kalarak, Çankaya’da alınır ve dış politikanın ana hatları burada saptanırdı. Çankaya’da alınan kararlar, CHP Meclis Grubu’na getirilir ve burada da mebuslara yönetimce gerekli ve yeterli görülen açıklamalarda bulunulurdu. Bu anlamda, CHP Meclis Grubu olsa sadece bilgilendirilirdi. CHP Meclis Grubu’nda her zaman hükümetin önerileri kabul edilirdi. Ancak zaman zaman istisnai nitelikte önemli görüşmeler ve tartışmalar da olurdu. Bununla birlikte, Meclis Grubu’ndaki görüşmeler ve tartışmalar, bu istisnai zamanlarda dahi, her zaman yönetimce Meclis Grubu’na getirilen önerilerin kabulüyle sonuçlanmıştı. CHP Meclis Grubu’nun, dış politika alanındaki karar alma sürecinde herhangi bir katkısı olduğunu söylemek mümkün değildir. TBMM’nin dış politika alanındaki karar alma sürecinde de hiçbir önemli işlevi ve katkısı olmamıştır. Parlamento, yönetimce gündemine getirilen dış politika alanındaki önerileri, her zaman, hem de herhangi bir görüşme ya da tartışmaya gerek görmeksizin, oybirliği ile kabul etmiştir. Bu anlamda TBMM, dış politika alanında Çankaya’da saptanan politikaların ve alınan kararların, CHP Meclis Grubu’ndan geçirilmesinden sonra, bir formalite biçiminde

²⁴ Mete Tunçay, “Hatay Sorunu ve TBMM”, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**, (Kanunu Esasi’nin 100. Yılı Sempozyumu, 9-11 Nisan 1976) haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara: Ajans-Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi), 250-251.

yasal hale getirilmesini sağlayan, kararları meşru kılan, resmi karar alma mekanizmasının son halkasını oluşturmuştur”²⁵.

Atatürk’ün cumhurbaşkanlığı döneminin en önemli dış politika sorunlarından biri, hiç kuşku yok ki Hatay meselesidir. Hatay meselesi, bu özelliğinin yanı sıra Atatürk’ün dış politikaya yaklaşımı konusunda da önemli bir örnektir. Hatay’ın anavatana katılımı konusunda Atatürk ve İsmet İnönü’nün iki farklı yaklaşım gösterdiği bilinmektedir. Atatürk’e göre, gerek 1930’lu yılların ikinci yarısında Avrupa’da Almanya’nın meydana getirdiği dış politika sorunları gerekse Fransa’nın kendi iç politika sorunları nedeniyle Fransa Hatay’a gerekli ilgiyi gösteremezdi. Bu nedenlerle, Hatay’ı Türkiye topraklarına katmak için bu dönem iyi bir fırsat olabilirdi²⁶.

İsmet İnönü ise, Atatürk’e nazaran bu konuda daha sabırlı davranmak gerektiğini düşünüyor ve daha uzun sürecek bile olsa sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini tercih ediyordu.

Hatay konusuyla ilgili olarak, Atatürk ile aralarındaki görüş ayrılığını İsmet İnönü şu şekilde açıklamıştır:

“(19)36 senesi ve (19)37 (yılı) başı, olayların gittikçe birikerek, yorgunluk ve gerginliğin artmış olması devridir. Türlü meselelerden Atatürk ile aramızda münakaşa çıkmıştır. Bunların büyüğü Hatay meselesinde oldu.

Fransızların Hatay meselesinde gösterdikleri olumsuz siyaset, Atatürk’ü daima meşgul ediyordu. Muhitinde, yakınlarında, hatta hemşiresinde bile örneğini gösteren büyük bir hassasiyet başlamıştı. Hatay’da vaziyetin devamının artık mümkün olamayacağı kanaati yayılıyor ve akşama, sabaha büyük bir hareket olacaktı gibi bir hava yayılmıştı. Hatay meselesindeki bu her an patlama havası ve her an büyük bir hareketin başlayacağı intibayı Atatürk’ten geliyordu.

...Atatürk, bütün bu hadiseler bir araya gelince, Hatay meselesini artık halletmek zamanı geldiğine hükmediyor ve birdenbire büyük tezahürat şeklinde bu mesele ortaya atılıyor. Dışişleri, gece gündüz Hatay meselesi ile meşgul oluyor ve nihayet Fransa hükümeti nezdinde teşebbüse geçerek, bu meselenin bir an evvel halledilmesinin iki memleket, iki halk arasında huzurun tesisi için acele bir mahiyet taşıdığı bildiriliyor. Bu şartlar altında Hatay meselesinden Fransızlarla aramız açıldı. Tabiatıyla açıldığından itibaren uzun bir müzakere devri başladı. Hatay’da bir neticeye varmak ve uzun müzakere devrini kısaltmak için, Atatürk, hergün sabırsızlanıyor, hadiseyi yakından takip ediyordu.

Bir aralık Atatürk’ün halinden bir askeri müdahale ile emrivaki yapmak fikri geçtiğini fark ettim. Kendisi ile bu meseleyi görüştüğüm gibi, Erkanı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile de görüştüm. Hatay’daki meselede haklarımızı tatbik sahasına koymak için bir netice alabilirdik, almak için çalışabilirdik. Fakat her siyasi teşebbüsü bir tarafa bırakarak, bir askeri hareketle emrivaki yapmak şeklini mahzurlu buluyordum. Kesin olarak vaziyet aldım. Ne yapabilir Fransızlar? ‘Hiçbir şey yapacak halde değiller?’ fikri ileri sürülüyordu. Evet, Fransızlar Suriye’deki mevcutları itibarıyla hiçbir şey yapacak halde değiller. Fakat sadece

²⁵ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), II. Cilt**, 2. bs., (Ankara: İletişim Yayınları, 2003), 571.

²⁶ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), I. Cilt**, 1. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 27.

harb ilan edilmesi bile, bizim memleketimizi büsbütün yeni bir siyasi ortam içine atardı. Avrupa'da gelişmekte olan büyük siyasi olaylar sebebiyle, kendi imkanlarımızı, durumumuzu birdenbire muayyen bir meseleye bağlamış oluruz ihtimalini, ciddi bir sakınca olarak görüyordum. Fevzi Çakmak Paşa'dan rica ettim. Bana yardım etmesini söyledim. Nihayet Atatürk, İstanbul'da son gösterişli hareketleri yaptıktan sonra, Ankara'ya dönerken, yolda kendisi ile Eskişehir'de görüştim. Uzun boylu tekrar anlattım. Bir askeri hareket şikkına girmenin mahzurlu olacağına onu ikna etmeye çalıştım ve muvaffak oldum. Dinledi uzun boylu...Böyle bir hareket yapmayacağını, yaptırmayacağını söyledi...Hatay meselesinde, böyle büyük bir buhrandan, hem hükümet olarak, hem de şahsen kendim geçmiş bulundum...Atatürk ile Hatay konusunda 1936-37'de çok münakaşa ettik. Uzun sürdü. Ve belki, 'O zaman bir askeri hareket yapsaydık, daha isabetli olurdu, daha iyi olurdu' fikri onda kalmış olacaktır. Ama bunun işaretini, izini hiçbir zaman göstermedi"²⁷.

Görüldüğü üzere, Atatürk dönemi Türkiye dış politikasının belirlenmesinde şahsi olarak cumhurbaşkanının etkisi oldukça önemlidir. Devleti kurulmasını sağlayan savaşın başkomutanı, devrimleri yapan partinin kurucusu ve ülkenin cumhurbaşkanı olan Atatürk'ün bu türlü bir etkisinin olması hiç de şaşırtıcı gözükmemektedir. Son olarak, Hatay meselesinde açığa çıkan bu durum Atatürk'ün ölümüne kadar devam etmiş ve görülen odur ki, İsmet İnönü döneminde de çok fazla değişmemiştir.

3.2. Milli Şef Dönemi

Dönemin isminden de anlaşılacağı gibi, İsmet İnönü Atatürk'ün ölümünden 1945 yılına kadar geçen sürede, Türkiye siyasetine kendi damgasını vurmuş bir isimdir. 26 Aralık 1938'de toplanan CHP I. Olağanüstü Kurultayı, İnönü'nün tartışılmaz iktidarını belgeleyen kurultay olmuş, İnönü CHP'nin "değişmez genel başkanı" ve Türkiye'nin de "Milli Şef"i olmuştur. Milli şeflik gerekçesi CHP zabıtlarında şu şekilde anlatılmıştır.

"Şefin rolü, her ülkede ve bilhassa parti hayatına yeni girmiş ülkelerde çok önemlidir. Çünkü politik kanaatleri genellikle prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılacak ve sürekli besleyecek ülke siyasetine yön verecek, milleti politik sahada yetiştirecek olan şeftir. CHP gibi...bir partinin dar çerçevesinden çıkarak hemen bütün vatandaşları sinesinde toplamış olan bir partinin şefliğine seçilecek olan ali şahsiyetin milli şef vasfını da kazanmış olması doğal olduğuna göre, parti genel başkanının yüksek şahsiyetini her dört yılda bir ve her kurultay toplantısında görüşme ve tartışma konusu yapmayı, parti genel başkanının yüksek şahsiyetini esas kabul etmek, bu yüksek makamın istikrarını temin ve otoriteyi takviye bakımından milli çıkarlara daha uygun görülmüştür"²⁸.

CHP'nin bu kararı almasının hemen ardından 1939 yılında alınan seçim kararı, İnönü'nün parti içindeki durumunu güçlendirmek için çok iyi bir fırsat olmuştur.

²⁷ İsmet İnönü, **Hatıralar, II. Cilt**, (haz.) Sabahattin Selek, (İstanbul: Burçak Yayınları, 1969), 283-284.

²⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952**, (İstanbul: Arba Yayınları, 1952), 573.

Çünkü bu kararın alınması, genel başkanın elindeki aday belirleme yetkisini kullanması anlamına gelmiştir. Milli Şef İnönü de bu fırsatı iyi kullanmış ve Atatürk zamanında siyasal hayatın dışına çıkarılmış yasaklıları yeniden meclise taşımıştır.

Türkiye siyaseti tarihinde başlangıcı 30'lu yılların sonuna tekabül eden milli şef dönemi, İsmet İnönü'nün diktatörlükle itham edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu fikirde olan akademisyenlerden Metin Tamkoç, İsmet İnönü'nün 1938-1945 arası dönemde siyasal yaşama ve yönetime en ince ayrıntılarına varıncaya kadar müdahale ettiğini ve pratik sonuçları bakımından “bir diktatör” olarak davrandığını belirtmektedir²⁹.

Genç Türkiye cumhuriyetinin karşılaşmış olduğu en önemli dış politika sorunu olan İkinci Dünya Savaşı, tam da milli şef döneminin başladığı ve bittiği yıllara denk gelmektedir. Bu nedenle de milli şef dönemi dış politikası dendiğinde ilk olarak akla gelen İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği politikadır. Selim Deringil, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye dış politikasında karar yapım sürecine ilişkin iki önemli özellik üzerinde durmaktadır: hükümet otoriterdir ve siyasal iktidar çok merkezileşmiştir. Bu otoriter ve merkezi hükümet yapısı TBMM, CHP Meclis grubu, bakanlar kurulu ve İnönü'den oluşan bir iktidar hiyerarşisine dayanır. İnönü otoriter sistemin tepesinde, merkezi yapının odağındadır. 1924 anayasasında ‘denetim ve denge’, ‘güçler ayrılığı’ gibi ilkeler yoktur. İktidar organları sıkıca birbirlerine bağlıdır. Dışişleri Bakanı Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başbakan tarafından seçilir. Dış politika kararlarında son söz sahibi İnönü'dür. İnönü aynı zamanda CHP başkanıdır. Parti tarafından seçimlerde aday gösterilecek kimseler, dolayısıyla TBMM'nin kompozisyonunda/oluşumunda da yetkili kimse odur. Parti genel sekreterinin bu konuda bazı etkileri olabilir. Ancak son söz 1939-1945 arasında İnönü'nün elindedir. Savaş sırasında İnönü iç siyasal sistemi sıkı kontrol altında tutmuş, “tek adam” yönetimi İnönü döneminde daha da belirginleşmiştir. İnönü'nün çevresinde yakın ilişki içinde bulunduğu ve güvendiği sürekli bir kimse ya da Frey'in deyimiyile İnönü'nün bir İnönü'sü hiçbir zaman olmamıştır³⁰. Bu durum İnönü dış politikasının önemli özelliklerinden birisini sergilemektedir. Bu dönemin dış politika kararlarının alınmasında “tek adam” etkisi son derece açıktır. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile yapılan beş ya da altı tane haftalık toplantı sırasında İnönü tüm kararları

---

²⁹ Metin Tamkoç, **The Warrior Diplomats: Guardians of the National Security and Modernization of Turkey**, (Salt Lake City: University of Utah Press, 1976), 33.

³⁰ Frederick W. Frey, **The Turkish Political Elite**, (Cambridge: M.I.T. Press, 1965), 35.

kişisel olarak saptamıştır. Tüm diplomatik yazışmanın da derhal İnönü'ye sunulması bu yönetim tarzının nasıl çalıştığını ortaya koymaktadır³¹.

Bu yapı Türkiye siyasal elitinin ve yaşamının belirgin bir özelliğini oluşturmaktadır. Bu özelliğin kaynakları ya da nedenleri farklı olabilir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında dış politika kararları dar bir çevrede tartışılmış ve İnönü tarafından alınmıştır. Deringil'e göre, gerek TBMM gerekse CHP parti grubu dış politika kararlarının tartışıldığı ya da oluşturulduğu bir platform olmaktan çok, yine Deringil'in deyimi ile "sosyal bir kontrol aygıtı" olarak kullanılmıştır³².

İkinci Dünya Savaşı sırasında, CHP parti grubu meclisin resmi devlet politikasını onaylama yetkisini üzerine almıştır. Bu durumun pratik sonucu, Deringil'e göre, meclisin kamuoyuna açık tartışma yöntemi yerine kapalı kapılar arkasında tartışma yönteminin benimsenmesi olmuştur. Böylelikle, parti meclis grubu meclis içinde meclise dönüşmüştür³³. Deringil'e göre de, Meclis bünyesinde bulunan dış politika komisyonu sembolik bir yapı olmaktan ileriye geçmemektedir³⁴.

Savaş yıllarında siyasal iktidarın İnönü'nün kontrolü altında olmasına karşın, dış politika kararlarının BMM tarafından onaylanması, göstermelik de olsa görüşülmesi İnönü'nün meşruluğa verdiği önemi gösterir. Bununla birlikte, Weisband Menemencioğlu ve Saraçoğlu'nun BMM önünde politika kararlarını açıklarken, Meclisin kararları onaylamayacağına ilişkin bir kuşku duymadıklarını, yapılanın 'Meclisin parmak kaldırma' (rubber stamps) fonksiyonunu yerine getirmekten ibaret olduğunu belirtmektedir³⁵.

Hiç kuşku yok ki, bütün bu hamleler İnönü'nün partinin ve devletin tek hakimi olmasını sağlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak 1965-69 yılları arasında CHP'de milletvekilliği yapmış olan Orhan Erkanlı'nın 1972'de yayımlanan anıları oldukça açıklayıcıdır. Erkanlı, incelediğimiz dönemin sonrasında CHP içerisinde bulunmuşsa da, anılarından öğrendiğimiz "İnönü etkisi"nin, İnönü'nün milli şef olarak daha etkili olması beklenen bir dönemde, daha az olduğunu düşünmek zorlama bir düşünce olacaktır. Erkanlı'nın "Halk Partisi Mektebinin Siyasi Tatbikat Akademisi" olarak

---

³¹ Selim Deringil, **Turkish Foreign Policy During the Second World War: An Active Neutrality**, (Cambridge: CUP, 1989), 48-49.

³² Deringil, **age**, 42.

³³ **Age**, 45.

³⁴ Deringil, **age**, 56.

³⁵ Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, çev. M. Ali Kayabal, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974), 19-70, 62.

nitelendirdiği CHP parti meclisine ilişkin gözlemleri parti içindeki karar alma sürecinde İsmet İnönü'nün belirleyici bir konumda olduğunu açık şekilde ortaya koymaktadır.

Örneğin, parti meclisine giren kişilerin “daima İnönü'nün tuttuğu” kişilerden seçilmiş olması ve bu meclise girmenin parlamentoya bile girmekten zor olduğunu Erkanlı'nın anılarından öğreniyoruz;

“Parti Meclisi, Halk Partisi'nin Kurultaydan sonraki en yetkili organı, beyni ve karar mevkii'dir. 40 kişilik Parti Meclisine seçilmek Parlamente'ya girmekten daha zordur. Son kurultaylar hariç Parti Meclisi'ne daima İnönü'nün tuttuğu kişiler seçilmişlerdir. Paşa en yakın mesai arkadaşlarını tesadüflere bırakmamıştır. Parti Meclisi üyeleri devletin en yüksek kademelerinde, başvekillik ve vekillik dahil hizmet görmüş, olgun ve akli başında kişilerdir. Tabandaki partililerin tabiriyle “Partinin büyükleridir...” Paşa bu Mecliste kendini çok rahat hisseder ve gerçek İnönü olarak davranır”³⁶.

Yine Erkanlı'ya göre, parti meclisi bir ilkokul sınıfını andırır, İnönü toplantıya katılımının ardından yoklama yapar ve gelmeyenlerin neden gelemediklerini öğrenirdi.

“Meclis bir ilkokul dershanesine benzer. Paşa oturuma saatinden biraz önce gelir. Yoklamayı bizzat yapar. Geç gelenleri nezaket ve espiyle haşlar. Koca insanların bir çocuk gibi kızarak özür dilemeleri görülecek şeydir. Bu tutum Paşa'ya ve Parti Meclisi'ne karşı duyulan saygının ifadesidir. Gelmeyenleri tek tek sorar, niçin gelemediklerini öğrenir. Toplantıyı açar ve gündeme göre konuşmalar başlar”³⁷.

İsmet İnönü'nün seçimlerde aday belirlemeye ilişkin tavrı da diğer davranışlarıyla paralel niteliktedir. Seçimler öncesinde kendisi aday listesini belirler ve aday sayısı seçilecek kişi sayısına eşit ise, liste aynen kabul edilmektedir. Meclis üyeleri ancak aday sayısında eksik var ise kendilerine de aday belirleme yetkisinin verildiğine kanaat getirmekte ve bunun neticesinde aday söyleyebilmektedirler.

“Eğer bir seçim bahis konusu ise, cebinden daha önce hazırladığı aday listesini çıkarır ve “Ben adaylarımı okuyorum, yazın ve aday göstermek istiyorsanız söyleyin der. Üyeler, aday sayısı ile seçilmesi gerekli sayı arasında fark varsa, yani adayları Paşa eksik söylemişse, kendilerine de birkaç kişi seçmek hakkının verildiğini anlayarak aday yazdırırlar, sayılar birbirine eşitse kimse aday söylemez. Oylama yapılır ve liste aynen kazanır. Çünkü Paşa listeyi, Genel Sekreter ve merkez idare kurulu üyelerinin fikrini alarak hazırlamış ve çoğunluğu zaten sağlamıştır, itiraz etmeniz de netice değişmez. Paşa meşruiyete bağlı ve saygılı bir hesap adamıdır, hiçbir işi tesadüflere bırakmaz”³⁸.

CHP'de karar alma sürecine dair ipuçlarını da yine Orhan Erkanlı'nın anılarından öğrenmekteyiz. Erkanlı'ya göre, İnönü herhangi bir konuda parti meclisinin kendisinin fikri ile çatışan bir fikre temayül ettiğini hissettiğinde yine üyelerini de

³⁶ Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 315.

³⁷ **Age**, 316.

³⁸ **Age**, 316.

kendisinin seçtiği bir komisyon kurma yoluna gitmekte ve bu sayede yine kendi fikrine paralel kararlar alınmasını sağlamaktadır.

“Önemli bir karar vermek bahis konusu ve Parti Meclisi’nin beliren temayülü Paşa’nın görüşleriyle çatışyorsa, Paşa bir komisyon kurulmasını ve konunun komisyonda olgunlaştırıldıktan sonra Meclis’e getirilmesini teklif eder. Komisyon üyelerinin isimlerini de kendisine söyler ve mesele komisyona havale edilmiş olur. Tabii Paşa toplantıya ara verildiği zaman üyelerden bazılarıyla görüşür ve telkinlerde bulunur. Komisyon genellikle Paşa’nın düşündüğü şekilde bir teklif getirir ve kabul edilir. Böylece çatışma önlenir. Beliren temayüller Paşa’nın fikrine uygun geliyorsa derhal oylamaya geçer, komisyon kurulmasını istemez. Her iki halde de yayınlanacak bildiriye hazırlamak üzere birkaç kişi görevlendirilir. Her toplantı sonunda veya önemli toplantılardan sonra Parti Meclisi bildirisini yayınlamak âdetidir. Bu bildiri ile halkoyuna bilgi ve parti teşkilatına direktif verilmiş olur. Bizim şaka ile “Bildirici” dediğimiz değişmez kişiler vardır, her zaman görev onlara verilir. Önce Paşa’nın tasvibi alınır, sonra Parti Meclisi’nde okunur ve yayınlanır”³⁹.

İnönü ve dış politika konusuna gelindiğinde karşılaşılan manzara da çok farklı değildir. Edward Weisband İnönü’nün temel ilgi alanının dış politika olduğunu şöyle anlatıyor:

“Kararları, Meclise, onaylanması için değil, çünkü bundan nasıl olsa kuşkuları yoktu, meşruluğunun onaylanması için sunuyorlardı...Grubun, İnönü’nün aldığı bir kararı kabul etmemesi düşünülemezdi...Meclis Dışişleri Komisyonu, hükümetin ve onun asıl başının, yani İnönü’nün çizdiği politikayı sürekli izleyen bir komiteden başka bir şey değildi aslında...Kısacası, anlaşıldığı kadarı ile, işler bir çember içinde yürütülüyordu: Meclis, yetkilerini gerek kendisi, gerek Cumhuriyet adına kullanmak üzere Cumhurbaşkanıya emanet etmişti. Buna karşılık İnönü de, dış politika kararlarında Meclisin (şekli) onayını aramaktaydı. Meclis, gerçek oturumundan önce, (Parti) Meclis Grubu olarak kendi arasında bir anlaşmaya varıyordu. Böyle olunca da, hiç şaşmaz bir biçimde hükümetin güttüğü siyaseti onaylıyordu...(CHP Meclis Grubu) toplantıları bazen sert geçmekle birlikte, ...saptanan politikanın yönünü, hiç demeyelim ama, pek az değiştirebiliyordu. Bu da, o dönemde Meclis Genel Kurul ve Meclis Grubu üyeliğinin ne kadar sınırlı bir görev olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Üyeler, dış politika kararlarında genellikle hiçbir rol almamayı tercih ediyorlar yada sözün gelişi, İnönü’nün avucunun içinde bulunuyorlardı”⁴⁰.

Türkiye dış politikası, Milli Şef döneminde tarihinin en zorlu sınavını vermiştir. Bu dönemde, önemli dış politika kararlarının sadece dar bir çevreye danışılarak İnönü tarafından alınmış olması, Türkiye dış politikasının genel çizgisinin doğru olmadığı gibi bir sonuç ortaya koymamıştır. Koçak’a göre, Türkiye dış politikası bu dönemde uzak görüşlülükle hazırlanmış ve uygulanmıştır. Koçak, bu dönemde dış siyasal gelişmelerle ilgili öngörülerin şaşkıncu bir isabetle doğru çıkmasını yöneticilerin deneyimli siyasetçiler olmalarına bağlamaktadır⁴¹. Cemil Koçak İnönü dönemine ilişkin değerlendirmelerinin devamında, dış politika konuları ve sorunlarının TBMM ve CHP meclis grubu tarafından tartışılmadığını; kararların dar bir kadro tarafından

³⁹ Age, 317.

⁴⁰ Weisband, age, 59-62.

⁴¹ Koçak, age, 394-395.

alındığını ancak son sözü söyleme yetkisinin daima İnönü'de olduğunu belirtmektedir⁴².

Koçak'ın bir ilginç saptaması ise İnönü ile Atatürk arasında dış politika kararlarının alınma biçimi bakımından görülen benzerliğe ilişkindir;

“İnönü, her ne kadar Başvekil iken Cumhurbaşkanı Atatürk'ün dış politika konularında hükümet başkanı olarak kendisine danışmaksızın karar almasına ve bu kararları da Hariciye Vekili kanalı ile uygulamasına ve o aşamada kendisini devre dışı bırakmasına tepki duymuşsa da, kendisi Cumhurbaşkanı olduğunda bu yöntemi değiştirmemiş ve aynı biçimde uygulamıştır”⁴³.

Görüldüğü gibi, İsmet İnönü dönemiyle ilgili olarak genel bir değerlendirme yapıldığında, Atatürk dönemiyle arasında pek bir fark olmadığı söylenebilecektir. İnönü dönemi, Türkiye dış politikası söz konusu olduğunda Atatürk döneminin tutarlı bir devamıdır⁴⁴. Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun İnönü ile yakın bir çalışma içinde olduğu anlaşılmakta, bu ikiliye daha sonra Numan Menemencioğlu'nun eklendiği görülmektedir. Elbette kararların son onay makamının bizzat İnönü olduğu ve dış politika hattının nihai olarak İnönü tarafından belirlendiği hiçbir zaman unutulmamalıdır⁴⁵.

Dönemin Türkiye dış politikası üzerine çalışanlarının ortak yargısı, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki ihtiyatlı ve 'bekleyen' politikasının İnönü'nün kişiliğinin etkilerini taşıdığıdır.

---

⁴² Age, 393.

⁴³ Age, 393.

⁴⁴ Age, 575.

⁴⁵ Age, 575.

4. CHP’NİN MUHALEFETE GEÇİŞİ

4.1. 1950 Yenilgisinin CHP Üzerindeki Etkileri

4.1.1. Partide Çözülme

1950 seçimleri sonuçları itibariyle CHP’nin devlet üzerindeki 27 yıllık iktidarına son vermiş bir seçimdir. Bu nedenle partiyi derinden etkilemiş, sonraki süreçte büyük bir değişim geçirmesine sebep olmuştur. 1950 seçimlerinin ardından CHP’yi incelemeye öncelikle partide gerçekleşen çözülme sürecinden başlanacaktır. Bu tür bir başlangıç yapmanın, oluşan yeni durumda yetki paylaşımındaki değişim sürecini, bunun arkasından meydana gelen parti içi kişisel çekişmeleri ve meclis grubu ile Genel İdare Grubu (GİK) arasındaki anlaşmazlıkların açıklanmasını kolaylaştıracağı düşünülmüştür.

CHP içerisinde 1950 seçimlerinin öncesindeki kaynamalar, aday listelerinin açıklanmasıyla birlikte yoğun istifalara dönüşmüştür. Esat Uras (Malatya), Hamdi Dayı (Muş), Abdulkadir Kalav (Mardin), Sinan Tekelioğlu (Seyhan), Ferit Ecer (Niğde) seçimlerden önce partiden istifa etmişlerdir⁴⁶. CHP’nin 393 milletvekilinden 169’u da aday gösterilmemiştir⁴⁷.

CHP 1950 seçimlerinden 69 milletvekili kazanarak çıkmıştır. İstifalar sadece eski milletvekilleri arasından değil, CHP içinde ün yapmış kişiler arasında da yaşanmıştır⁴⁸. *Zafer* bu süreçte, köy köy, ocak ocak CHP örgütlerinin DP’ye geçtiğini duyurmuştur. Bunun karşılığında, *Ulus* da daha seyrek olmakla birlikte DP iktidarında aradığını bulamayanların CHP’ye geçtiğini gösteren listeler yayımlamaktaydı. Burada, dikkat çeken nokta, iki parti arasındaki bu geçişkenliğin partilerin birbirlerine benzerliklerini göstermiş olmasıdır⁴⁹.

İstifa eden milletvekillerinden bazıları, CHP’ye karşı ithamlar içeren açıklamalar da yapmışlardır. Bunlardan birini örnek vermek gerekirse, seçimlerden önce partiden

---

⁴⁶ Güngör, *age*, 184.

⁴⁷ *Zafer*, 23 Nisan 1950.

⁴⁸ Güngör, *age*, 184.

⁴⁹ *Age*, 184.

ayrılan Ali Fuat Cebesoy genel merkeze yolladığı mektuptan⁵⁰ iki gün sonra Vatan gazetesi matbaasında yaptığı basın toplantısında, istifasının nedeni olarak parti mücadelelerinin aldığı aşırı durumu göstermiştir⁵¹. Emekli Orgeneral Fahrettin Altay, “muhalefet durumunda tutulan sistem ve idare kanaatime uygun olmadığından” diyerek 4 Ekim 1950’de istifa etmiştir⁵². Bunların yanı sıra, kişisel nedenler öne sürerek partiden ayrılanlarla da karşılaşmıştır⁵³.

Seçimlerden sonraki ilk aylarda istifa eden Fahrettin Altay’ın ardından, Kasım Gülek’in verdiği “Sayın Fahrettin Altay’ın istifası CHP’nin geçirmekte olduğu tabii istifa ameliyesinin bir yeni tezahürüdür”⁵⁴ demeci, istifaların partide olağan karşılandığının göstergesidir. CHP’de istifalar hakkında yapılan savunma genel olarak çıkarıcıların ayrıldığı noktasındadır⁵⁵. Bu durumu en açık şekilde dillendiren kişi Kasım Gülek olmuştur. Gülek, 30 Mart 1951 günü Fener ilçe örgütündeki bir toplantıda, “milletvekili seçimlerini kaybetmek faydalı oldu. Bir kısım menfaati için aramıza girmiş olanlar gittiler, bir kısmını da biz çıkardık. Ve partinin içi temizlendi”⁵⁶ demiştir.

Muhittin Üstündağ’ın 2 Ekim 1951’de partiden istifasını *Ulus*, “CHP millet nazarında biraz daha sevimli olmadı mı”⁵⁷ şeklinde duyurmuştur. “Bu yorum CHP’deki 27 yıllık iktidarın bütün işlerine sahip çıkan tutumla çelişki halindedir. Soru barındırdığı çelişkiye rağmen şu yönüyle bir haklılık da taşımaktadır: CHP’yi sevimsiz bulduğunu söyleyerek ayrılan Üstündağ, kendisince CHP’yi halkın gözünden düşüren işlerin içinde ve İstanbul valisi olarak başındadır. İstifa gerekçelerinde Üstündağ’ın içine düştüğü çelişkiler, yine de CHP sözcülerinin çelişkilerini haklı çıkarmamaktadır. Bu olay siyasi yaşamın içinde (ve DP iktidarındaki on yılda da) sık görülen bir ironiyi sergilemiştir: İstifa eden kişilerin itham ettikleri eski partileriyle birlikte kendi geçmişlerini de karaladıkları gerçeği”⁵⁸.

---

⁵⁰ “Ali Fuat Cebesoy C.H.P. den İstifa Etti”, *Ulus*, 27 Mart 1950, 3.

⁵¹ “Cebesoy’un Verdiği İzahat”, *Ulus*, 29 Mart 1950, 1.

⁵² “Fahrettin Altay C.H.P. den Çekildi”, *Ulus*, 05 Ekim 1950, 1.

⁵³ Örneğin; Urfa milletvekili Hasan Oral 10 Aralık 1951’de bir cümlelik dilekçeyle CHP’den istifa ettikten sonra, “Prensipleri itibarıyla çalışmama imkan bulamadığım cihetle partiden istifa ettiğimi saygı ile arz ederim” diyordu.

⁵⁴ “Fahrettin Altay C.H.P. den Çekildi”, *Ulus*, 05 Ekim 1950, 1.

⁵⁵ Güngör, *age.*, 188.

⁵⁶ *Ulus*, 30 Mart 1950, 1.

⁵⁷ “Bir İstifa”, *Ulus*, 09 Ekim 1951, 3.

⁵⁸ Güngör, *age.*, 189.

Parti içinde kargaşanın arttığı bir dönem olan Mart 1952’de Kars milletvekillerinin topluca istifası parti içi gerilimi arttırmıştır. Artan bu gerilim, istifaların partiyi güçlendirdiği iddialarını da yalanlar niteliktedir. Bu haber *Zafer*’de manşetten verilmiş, “Halk Partisinde Yeni Çöküntüler”⁵⁹ başlığıyla okuyucuya duyurulmuştur. Bunun üzerine Genel Merkez adına açıklama yapan Kemali Beyazıt, “CHP’de şeflik zihniyetinin devamından şikayetle istifa ettiler. Ancak Kars kongresinin seçtiği il yönetim kurulu kendilerinin işine gelmediğinden, Genel Merkezde değiştirmek için çok çaba harcadılar ve sonuç alamadılar. Şeflik zihniyeti asıl burada, onların davranışlarındadır. CHP’de bunu bulamadıklarından ayrıldılar”⁶⁰. CHP’de kalan tek Kars milletvekili Sırrı Atalay, bu kongrede yaşananları ve bu üçünün desteklediği adayın kongrede kaybetmesinden dolayı ayrıldıklarını ileri sürmüştür⁶¹.

Genel Merkezdeki görevden ayrılmalar ve milletvekillerinin istifaları konusunda Kasım Gülek, Adana’da parti tabanını rahatlatmayı amaçlayan bir konuşma yapmıştır. “Parti içinde hiçbir suretle ihtilaf yoktur. Son günlerdeki istifalarda bir gayri tabiiyet mevcut değildir. Cemil Sait Barlas ve Cevat Oral yakın arkadaşlarımızdır ve arkadaşlığımız devam etmektedir”⁶². Anlaşıldığı kadarıyla, istifalara rağmen parti içinde herhangi bir ayrılık olmadığı mesajı bu dönemde sık sık vermeye çalışılmaktadır. Süleyman Güngör’e göre, Kasım Gülek’in Adana’da bu şekilde konuşmasının nedeni, halen CHP’li olan ve Genel İdare Kurulu (GİK) ndan istifa eden Cevat Oral’ın Seyhan milletvekili olmasıdır⁶³.

Partiden ayrılmalar yukarıda birkaç örnekte açıklanmaya çalışıldığı gibi CHP’nin hem meclis grubunda hem de parti içerisinde çözümlere neden olmuştur. Bu durum partinin yeni bir dönüşüm sürecine girmesini sağlamış, yetkilerin yeniden paylaşılması ile birlikte de kişiler ve kurumlar arasında birtakım sürtüşmelerin gündeme gelmesi söz konusu olmuştur.

4.1.2. Yetki Paylaşımında Değişim

1950 seçimlerinin arkasından CHP’nin yaşadığı bu iç sarsıntı partiyi yetkilerin yeniden paylaştırıldığı bir sürecin içerisine sokmuştur. 1950-1960 arası dönemde

---

⁵⁹ *Zafer*, 19 Mart 2007.

⁶⁰ “Tertipli Ayrılmalarla C.H.P. nin Kuvvetlendiğini Görüyoruz ve Seviniyoruz”, *Ulus*, 20 Mart 1952, 1.

⁶¹ Güngör, *age*, 190.

⁶² “Kasım Gülek Adana’da Sevgi İle Karşılandı”, *Ulus*, 05 Ocak 1952, 1.

⁶³ Güngör, *age*, 190.

CHP'ye baktığımızda kabaca iki karşıt grup görebilmekteyiz. Bunlardan birincisi, CHP tabanına dayanan örgüt, diğeri ise eski kuşak CHP'lilerden oluşan ve İnönü etrafında birleşen gruptur. Partinin muhalefette olduğu bu dönemde CHP örgütüyle dolayısıyla da tabanı ile olan ilişkilerini geliştirme yolunda önemli adımlar atmıştır.

1950-1953 yılları CHP'nin örgüt olarak muhalefet partisi durumuna ve görevine kendisini alıştırma dönemidir⁶⁴. İlk olarak CHP'nin 7. kurultayında örgüte parti içindeki etkinliğini artırma şansı verilmiş, 26 Kasım 1951 tarihli CHP'nin 9. kurultayında da bu yetkinin kapsamı genişletilmiştir. Yapılan değişikliklerle, bu tarihten itibaren milletvekili adaylarının tümünün örgüt tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Partinin demokratikleşmesi yolunda atılan bir adım olan bu değişiklik, daha sonraki kurultaylarda eski kuşak partililer tarafından kısmen de olsa geri alınmaya çalışılacaktır.

Parti örgütünün milletvekili adaylarını belirlemek gibi önemli yetkiyi elde etmesiyle, parti içerisindeki mücadeleler ve üstünlük elde etme çabalarının da tabana doğru genişlediği görülmüştür. İl, ilçe ve hatta bucak kongreleri Ankara'dan gelen partililerin kendilerini gösterme alanları olmaya başlamıştır. Buna ek olarak, CHP yayın organlarında da parti kongrelerine ilişkin haberler geniş yer bulmaya başlamış, 9 Kasım 1951 tarihli *Ulus* Ankara ve İstanbul ocak ve bucak kongrelerinin tarihlerini bildirmiştir⁶⁵.

CHP yerel örgütlenmesi, 1950-1960 yılları arasında gözle görülür bir canlılık kazanmış, buna koşut olarak yerel örgütlere ve temsilcilerine verilen yetkilerde artış gözlenmiştir. Örneğin; örgüt zincirinin en alt düzeyini oluşturan taşra örgütlenmesi, yerel nitelikli kararların alınması, girilen seçimler için aday belirlenmesi ve seçim kampanyasının yürütülmesi gibi işlevler yüklenmiştir⁶⁶. Ayrıca, parti meclisinin GİK, grup yönetim kurulu ve her ilden il idare kurulu üyeleri ve ilçe başkanları tarafından gizli oyla ve her toplantı için yeniden seçilen bir yerel temsilciden oluşturulması kararı, CHP'de taşraya yönelik örgütlenme eğiliminin bir başka göstergesidir⁶⁷.

Yukarıda bahsedilen “parti meclisi” 9. kurultayda oluşturulmuş yeni bir parti kurumudur. Kurultayda alınan bir kararla “Parti Divanı” yerine “Parti Meclisi”

---

⁶⁴ Kili, *age*, 111.

⁶⁵ *Ulus*, 30 Ekim 1950, 5.

⁶⁶ Güngör, *age*, 204.

⁶⁷ *Age*, 204-205.

tanımlaması getirilmiştir. Suna Kili'ye göre, bu değişikliğin arkasında son derece psikolojik bir etken yatar. Kili, bu durumu şu şekilde açıklar: “1950 seçimleri, o güne kadar partinin gerek yönetiminde, gerek hükümette görev almış pek çok önde kişisini Meclis dışında bırakmıştı. Artık bunlar ya “eski Milletvekili”, ya “eski Bakan”, ya “eski Genel Sekreter”, ya “eski Genel Sekreter Yardımcısı” ya da “eski Genel Başkan Yardımcısı”dır. Bu “eski”lik psikolojik açıdan herkesçe kolay taşınabilir bir “sıfat” değildir. “Parti Divanı” iktidar döneminin bir deyimidir. Bu deyim “Meclis”le anlam ve “sözcük” olarak bir benzerliği, bir “bağlantısı” yoktur. “Parti Meclisi”ndeki “Meclis” sözcüğü ister istemez kişide, halkta, seçimde, kamuoyunda yasama organı olan “Meclis”i hatırlatmakta, çağrışım yapmaktadır. “Parti Meclisi” bir nevi partinin “Meclis” i olmakta ve buraya seçilen üyeler bir nevi “Meclis üyesi” sıfatını kazanarak “eski” sıfatlarından kurtulmaktadırlar”⁶⁸.

1951 yılında yapılan bu değişiklikler partiyi, örgüt ve İnönü etrafında şekillenen eski kuşak partililer arasında ortaya çıkacak bir mücadelenin içine sokmuştur. Parti Meclisi'nin dolayısıyla da örgütün başındaki isim olan Kasım Gülek ile İsmet İnönü şahsında somutlaşan bir çekişmenin ilk adımları böylece atılmıştır.

4.1.3. Meclis Grubu ve GİK Arasındaki Çekişme

CHP'nin yetki paylaşımında bir değişim süreci içerisine girmesi, parti içerisinde kişisel ve kurumsal çekişmelerin de yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Kurumlar arasındaki çekişmelerin anlaşılması, kişiler arasındaki sorunların nedenlerini görmeyi kolaylaştıracağı düşüncesiyle aşağıda ilk olarak meclis grubu ile GİK arasındaki sorunlara değinilecektir.

1950 seçimlerinin ertesinde, CHP'den seçilen 69 milletvekilinden yarıya yakını bu seçimlerde ilk kez meclise girebilen isimlerden oluşmuştur. Eski hükümetin ise sadece başbakanı meclise girebilmiştir. Bu durum, yeni dönemde partinin ileri gelenleri diyebileceğimiz “eski tüfekleri” ile oldukça yeni isimlerden oluşan meclis grubu arasında bir çekişmeye de neden olmuştur.

Meclis grubu, ilk toplantısını İsmet İnönü başkanlığında parti genel merkezinde yapmış, bu toplantıda yapılan seçimle Şemsettin Günaltay (Erzincan) ve Faik Ahmet Barutçu (Trabzon) meclis grup başkanvekilliklerine seçilmişlerdir. Her ne kadar yapılan bir seçimle bu sonuç belirlense de, Faik Ahmet Barutçu'nun anılarından

---

⁶⁸ Kili, *age*, 116.

öğrendiğimiz kadarıyla, İsmet İnönü bu kararı Şemsettin Günaltay ve Hilmi Uran'ın aralarında bulunduğu bir grupla birlikte, Çankaya Köşkü'nde geçirdiği son gecede yaptığı bir toplantıda almıştır⁶⁹. İnönü'ye göre böylelikle, yeni meclis grubu son Şemsettin Günaltay hükümetinin yaptıklarını onaylamış olacaktır⁷⁰.

Meclis grubu ile parti yönetimi arasındaki ilk görüş ayrılığı, ezan tartışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Meclis grubunda konunun tartışılması iki gün sürmüş ve çoğunluk ezanın Türkçe okutulmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Demokrat Parti tarafından gündeme getirilen ezanın Arapça okutulması önerisinin karşısında olanlar ise, İsmet İnönü etrafında toplanan eski kuşak partililerdir⁷¹. Tartışmanın sonunda çoğunluğun istediği olmuş ve DP önerisine CHP de destek vermiş ve böylece DP iktidarına kadar Türkçe okunan ezan Arapça okunmaya başlanmıştır.

Meclis grubu ve parti yönetimi arasındaki çekişmede, İnönü'nün tavrı belirleyici bir etken olmuştur. Barutçu'nun anılarında yazdığı İnönü'nün şu sözleri, parti yönetiminden yana olduğunun ispatı niteliğindedir: "Grup, partiyi idare edemez; o yalnız bir teşrii organdır. O sebeple bir istiklali vardır, Anayasaya nazaran mebusun istiklalini kabul etmek doğrudur. Ancak her istediği kararı getirirse ben iki satırlık bir tebliğ yaparım: grubun aldığı şu kararın parti ile alakası yoktur! derim"⁷². Barutçu'ya göre bu sözler meclis grubu üzerinde olumsuz etki yapmış ve İnönü'nün partiyi bölünmeye götürecek bir tutum takındığını göstermiştir.

Grup ile genel merkez arasındaki ilişkiler, meclis grubuna ödenen aidatlardan kaynaklanan paranın kimin yetkisi altında olduğu tartışması örneğinde olduğu gibi, karmaşık bir durumdadır⁷³. Söz konusu dönemde, parti içerisinde milletvekili olanlar ile olmayanlar arasında bir ayrım olduğu gözlemlenmektedir.

Bu ayrımda İsmet İnönü, yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere meclis grubu karşısında parti yönetiminden yana tavır almıştır. 1950 seçimlerinden sonra CHP'de yapılan ilk kurultayda meclis grubu ve parti yönetimi arasındaki bu çekişme gün yüzüne çıkmıştır. Meclis grubu, kendisini GİK'in direktifleriyle bağlı görmediğini açıkça ifade etmiş ve seçimlerden sonra GİK üyelerinin

---

⁶⁹ Barutçu, **age**, 1004.

⁷⁰ **Age**, 1004.

⁷¹ **Age**, 1018-1020.

⁷² **Age**, 1020.

⁷³ Güngör, **age**, 193.

milletvekilliğinden düşünce işleri yüzüstü bıraktıklarını iddia etmiştir⁷⁴. Söz konusu kurultayda, seçim ertesinde CHP’de tartışılmaya başlanan meclisten çekilme yönündeki istekler de gündeme gelmiştir. Yapılan yoğun tartışmalar sonrasında, bu konudaki kararın meclis grubu tarafından verilmesi uygun görülmüş, böylelikle meclise ilişkin bir kararı vermek konusunda kurultay tarafından meclis grubu yetkilendirilmiştir⁷⁵. Hiç kuşkusuz bu karar, meclis grubunu parti yönetimi karşısında güçlendirmiş olmaktadır.

Meclis grubu ile parti yönetimini karşı karşıya getiren diğer bir örnek, DP hükümetinin Avrupa Konseyi’ne gidecek sekiz temsilciden ikisinin CHP’den olması isteğiyle İnönü’ye başvurması üzerine yaşanan gelişmelerdir. Konu öncelikle İsmet İnönü tarafından, genel sekreter Kasım Gülek’in de olduğu bir ortamda meclis grup başkanvekili Faik Ahmet Barutçu’ya açıklanmıştır⁷⁶. Anılarından öğrendiğimiz üzere, Barutçu henüz tutanakları onaylanmamış bir meclis grubunun bu öneriyi kabul etmeyeceğini söylemiştir⁷⁷. Bunun üzerine, genel sekreter Kasım Gülek, meclis dışından temsilci gönderilebileceği önerisini ileri sürmüştü, fakat Barutçu bu öneriyi kabul etmemiştir⁷⁸. Yine anılarından öğrendiğimiz kadarıyla, Barutçu’nun bu ısrarındaki amacı, DP iktidarının meclis içindeki muhalefeti tanımasını sağlamaktır. Bu tartışmalardan sonra, Kasım Gülek ve Hüseyin Cahit Yalçın CHP kontenjanından Avrupa Konseyi üyeliğine seçilmiş, böylelikle genel merkez milletvekili olmayan Gülek’i bu göreve getirmiştir⁷⁹.

CHP’de meclis grubu ile parti yönetimi arasındaki bu çekişmede İnönü’nün parti yönetimi lehinde konumlandığı yukarıda belirtilmişti. Barutçu, bu konuyla ilgili olarak kendisiyle İnönü arasında geçen bir konuşmaya da anılarında yer vermiştir. Buna göre, İnönü bir görüşmede Barutçu’ya grubun çalışmalarını yetersiz bulduğunu söylemiştir. Barutçu’ya göre, İnönü’deki bu düşünce milletvekili olmayanların etkisiyle doğmuştur. Barutçu’nun İnönü’ye cevabı; milletvekillerinin ilk görevinin Meclis içerisinde olduğu ve bunun yerine getirildiği, aksine meclis grubunun parti yönetiminden rahatsız olduğu ve grubun İnönü’ye değil GİK’e karşı olduğu şeklinde

---

⁷⁴ Age, 194.

⁷⁵ Age, 194.

⁷⁶ Age, 195.

⁷⁷ Dönemin seçim yasası uyarınca her milletvekilinin tutanağının TBMM’de bir komisyon tarafından ele alınması ve gerekli görülenlerin incelenmesi söz konusudur. Bu düzenleme, DP’nin CHP üzerinde baskı kurması için bir araç olarak da kullanılmıştır.

⁷⁸ Güngör, age, 196.

⁷⁹ Age, 196.

olmuştur. Bunun üzerine İnönü, GİK'in ücretsiz çalıştığını milletvekillerinin ise maaş aldıklarını söylemiştir. Ayrıca, Barutçu'dan grubu sıkı tutmasını istemiştir. Barutçu'ya göre grupla ilgili bu düşüncesinin nedeni, kendi kişiliğine ve ailesine yönelik saldırılar karşısında meclis grubunun onun beklediği sertlikte karşı çıkmamasıdır⁸⁰. Bu sertliği Nihat Erim yönetimindeki *Ulus* gösterdiği için İnönü gazeteyi her zaman desteklemiştir⁸¹.

Parti yönetimi ve meclis grubu arasındaki çatışma, CHP'yi söz konusu iki grubu ortak toplantıda buluşturma noktasına getirmiştir⁸². Meclis grubunun bu toplantıda ileri sürdüğü parti yönetiminden kaynaklı rahatsızlıkları; grup çalışmalarının parti örgütüne bildirilmemesi, milletvekili olamayan eski bakanların anlamsız bir üstünlük iddiası, gruba üvey evlat gibi davranılması ve İnönü'nün de etki altına alınarak onun grup toplantılarına katılmamasının sağlanmasıdır⁸³. Bu iddialar karşısında GİK meclis grubunun mecliste sergilediği tavrın CHP örgütünde iktidarla uzlaşıldığı izlenimi oluşturduğunu ve bu durumun örgütte huzursuzluk yarattığını ileri sürmüştür⁸⁴. Bu toplantının sonunda, İnönü her iki grubu teskin edici bir konuşma yapmış, kararların bir araya gelinerek alınması ve partililerin birbirlerini incitmemesi gerektiğini söylemiştir⁸⁵. Kendi içerisindeki uzlaşmazlıklarına karşın, bu tür toplantılar zaman zaman yapılmaya başlanmış ve önemli kararların burada alınmasına çalışılmıştır⁸⁶.

CHP'de GİK ve meclis grubu arasındaki çekişmenin bir örneği de, Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararına ilişkindir. GİK, bu kararı muhalefete danışılmadan alındığı ve ülkeyi kesin savaşa sokacak olmasına rağmen Meclisten geçirilmediği noktasında eleştirmiştir⁸⁷. Buna karşılık milletvekili Faik Ahmet Barutçu'ya (Trabzon) göre, GİK'in parti adına böyle bir açıklama yapması yetkilerinin dışındadır. Çünkü, söz konusu asker gönderme kararı yasama organını ilgilendirmekte, bu nedenle de bu tür bir açıklama Meclis Grubunun yetkileri içerisinde değildir. Barutçu, sözlerinin devamını şu şekilde getirmiştir; "İsmet Paşa'nın aştığı bu davranış biçimi, kendisinin doğru olmayan duygu ve alışkanlıklar

---

⁸⁰ Barutçu, **age**, 1045.

⁸¹ Güngör, **age**, 198.

⁸² Barutçu, **age**, 1092.

⁸³ Güngör, **age**, 200.

⁸⁴ **Age**, 200.

⁸⁵ Barutçu, **age**, 1112.

⁸⁶ Güngör, **age**, 200.

⁸⁷ Güngör, **age**, 197.

içerisinde olduğunu gösteriyor”⁸⁸ ve bu yorumuyla İsmet İnönü’yü GİK ve Meclis Grubu arasında yaşanan gerginliğin sorumlusu olarak ilan etmiştir. Gerçekten de Barutçu, İnönü’ye Genel Sekreterin Kore konusundaki kararı bir grup kararı alınmadan eleştirmeye hakkı olmadığını söylediğinde, İnönü bir soruyla karşılık verecektir: “Grup bizimle çalışacak mıdır?”. Bu cevabıyla İnönü, Meclis Grubunun işlevlerini atlayarak GİK ile birlikte partinin genel yönetimini yürütmeye yönelmiştir⁸⁹. Barutçu’ya göre, Meclis Grubunu ilgilendiren konulara bile GİK karar vermiştir⁹⁰. Aynı konu Parti Divanı toplantılarında gündeme geldiğinde, eski bakanlardan Şevket Adalan Barutçu’nun etkisiyle GİK tarafından Kore konusunda grubun yetkisinin çiğnendiğini iddia etmiştir⁹¹.

Kore’ye asker gönderme konusu CHP’de dış politikayla ilgili kararların nasıl alındığına küçük bir örnek teşkil etmektedir. Görülebileceği gibi, konuyla ilgili olarak Mecliste görüşme yapılmasını ve milletvekillerinin onayına başvurulmasını talep eden İsmet İnönü, aynı hassasiyeti kendi partisi içerisinde gösterme gereği duymamıştır. Bu tavrıyla da, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, CHP içerisinde Meclis Grubu ve GİK arasında bir kutuplaşmanın yaşanmasına neden olmuştur.

İnönü’nün *Hürriyet*’e 28 Temmuz 1950 tarihinde hükümetin Kore’ye asker gönderme kararına ilişkin olarak verdiği demeç, kendisini konuyla ilgili partide tek yetkili olarak gördüğünü kanıtlamaktadır: “Arzu edilirdi ki, uzun müddet iktidarda kalmış bir partinin başkanı sıfatıyla hükümet, benim de bu mesele hakkında reyime müracaat etsin”⁹².

Parti yönetimi ile meclis grubu arasındaki bu çekişme, 1957 seçimlerine kadar devam etmiştir. 1957’deki seçimler daha çok milletvekiliyle daha güçlü bir CHP’nin oluşmasını sağlayınca, CHP içindeki gerginliğin dozu da azalmaya başlamıştır.

4.1.4. Parti İçerisinde Kişisel Çekişmeler

Meclis grubu ile GİK arasındaki çekişmeyi gördükten sonra, partinin önde gelen bazı isimleri üzerinde somutlaşan kişisel çekişmeleri incelemek, CHP’nin 1950’den sonraki durumunun tamamıyla anlaşılmasını sağlayacaktır.

---

⁸⁸ Barutçu, *age*, 1041.

⁸⁹ Güngör, *age*, 197.

⁹⁰ Barutçu, *age*, 1038.

⁹¹ *Age*, 1039.

⁹² Sabahat Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, cilt 1, (İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1956), 18.

1950 seçimlerinden sonra CHP'nin içine düştüğü istifa dalgası içerisinde, bazı isimlerin partiyi içine düştüğü bu durumdan kurtarmak amacıyla kimi zaman birbirlerini de suçlayarak bir hesaplaşma sürecine girdikleri görülmektedir. Parti içindeki bu hesaplaşmaların sözcülerine bakılacak olursa üç ismin öne çıktığını görürüz: İlki genel merkezi temsil eden ve dolayısıyla da çoğu eleştiriye hedef olan Kasım Gülek'tir. İkinci isim CHP'nin son başbakanı olan ve 1950 seçimlerinden sonra "Köylü Partisi" kurma girişimleriyle bağlantılandırılan Şemsettin Günaltay ve nihayet son isim de yine 1950 seçimlerinden sonra *Halkçı* aracılığıyla CHP yönetimine ve Kasım Gülek'e muhalefetini şiddetle sürdüren Nihat Erim'dir.

Son başbakan Günaltay'ın "Köylü Partisi" kurucularıyla temas halinde olduğunu iddia eden DP'den çıkartılan milletvekili Süreyya Endik'tir. Endik'e göre CHP'nin son başbakanı Günaltay bir süreden beri bir Köylü Partisi kurulmasına çalışmaktadır⁹³. Bu amaçla bazı görüşmeler yapmış, hatta parti yöneticilerine CHP'den beş milletvekili getirmeye de söz vermiştir. Bu iddialar karşısında eski başbakan Günaltay sessiz kalmamış ve şöyle demiştir: "CHP muhalefete geçtikten sonra sevk ve idaresizlik yüzünden kendisinden beklenen canlılığı gösterememiştir. Kurulduğu zamanki ruh ve heyecanı canlandırmak ve demokratik biz zihniyet içinde partililerin partisi olmasını sağlamak için mücadele ediyorum"⁹⁴.

Günaltay'ın bu sözleri parti yönetimine muhalefetini tam olarak göstermektedir. Fakat aynı zamanda da CHP dışında başka bir oluşuma yönelmek gibi bir tercihi olmadığını da, bu sözleriyle anlatmaktadır. Fakat bu sözler, yine de parti yönetimi açısından yeterli olmamıştır. Bunun üzerine Günaltay, partiden ayrılmayacağını açıklamak durumunda kalmış fakat sözlerine şu şekilde devam etmiştir; "Demokrasimizin yerleşmesi için gerek iktidar gerekse üyesi olduğum muhalefet partisindeki şef sistemiyle hayatımın sonuna kadar sıkı bir şekilde mücadeleye karar verdim"⁹⁵.

Bu mücadelenin bir gereği olarak Günaltay, olağanüstü bir kurultay toplanması için ısrarlı girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Ama bunun için ya 200 imza ya parti meclisi kararı ya da genel başkan çağrısı gerekmektedir. Günaltay'ın bunları hiçbirini sağlayabilecek gücü o dönemde bulunmamaktadır. Bu nedenle muhalefetini çok

---

⁹³ Bila, *age*, 148.

⁹⁴ *Age*, 148.

⁹⁵ *Age*, 148.

fazla devam ettirememiş ve susmak mecburiyetinde kalmıştır. CHP Genel Yönetme Kurulu da bir bildiri yayımlamış ve isyancılardan Şemsettin Günaltay, Cavit Oral ve Server Somuncuoğlu'nun iyi niyetlerinden hiçbir kuşkuları olmadığını ilan ederek sorunu kapatmıştır⁹⁶.

Nihat Erim'in muhalefetine geleceği de Şemsettin Günaltay'inkinden çok farklı olmamıştır. 1950'den sonra kapatılan *Ulus*'un yerine partinin görüşlerini açıklama amacıyla kurulan "*Halkçı*"nın başına geçirilen Nihat Erim'in muhalefeti 1954 CHP kongresi ile başlamıştır. Kurultayın ertesi günü *Halkçı* da şöyle bir haber vardır: "Kasım Gülek yeniden genel sekreter seçildi. Karşısında kurultaydan yetki almış bir Genel Yönetim Kurulu da yoktur. Önümüzdeki dönemde beni çekemediler, beni kışkandılar, bana çelme taktılar gibi mazeretler için hiçbir bahane bulamayacaktır"⁹⁷.

Bu ifadeyle birlikte Nihat Erim muhalefetine ilan etmiştir. Sözlerinin devamında, "bu zamana kadar Genel Yönetim Kurulu üyesi de olduğu için *Halkçı*'nın tarafsızlığına dikkat ettiğini, ama artık açık mücadeleye başladığını duyurmuştur.

Bu tarihten itibaren Nihat Erim'in parti içindeki muhalefetine genişletme çabası içine girmeye başladığını görebiliriz. Örneğin İnönü'yle yaptığı bir görüşmenin ertesinde, "iktidar ile muhalefet arasında işbirliği yapılmasını ve arkada kalan kavgaların unutulmasını" önererek Kasım Gülek cephesine mesajlar göndermeye ve bu sayede alternatif bir CHP muhalefeti geliştirmeye çalıştığını anlayabiliriz. Buna ek olarak, CHP'nin, o dönem parti yönetiminin katılmama yönünde karar aldığı halde yerel seçimlere katılmasını önermiş ve DP'yle işbirliği konusunda ilk temaslara başlamıştır.

Parti meclisi Erim'in DP'yle işbirliği yapma önerisini sıcak karşılamamıştır; fakat o bu yöndeki önerilerine devam etmiştir. 3 Mart günü toplanan CHP parti meclisinin gündeminde iki madde vardır: İç politikada son durum ve "Nihat Erim sorunu"⁹⁸. Üyelerden bazılarının Erim'in partiden ihracını istemesi durumu daha da gergin bir hale getirmiştir. Fakat parti yönetimi böyle bir çözüm şeklini hiçbir zaman benimsememiştir. Yayınlanan parti meclisi tebliğinde iktidar ile ilişkilerin geliştirilmesinden ve resmi temaslardan söz edilmekle birlikte, dördüncü maddede şöyle bir ifade kullanılmıştır: "Kanunun verdiği imkanlar içinde de mücadeleden

---

⁹⁶ Age, 149.

⁹⁷ *Halkçı*, 27 Temmuz 1954 :den aktaran Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, 1.Baskı, (Ankara: Alternatif Yayınları, 2004), 95.

⁹⁸ Bila, age, 162.

vazgeçmek yolundaki yayın ve telkinleri yanlış, zararlı ve memleket menfaatlerine aykırı bulmaktayız. Bu yayının partimizin siyaseti ile hiçbir ilgisi yoktur.” Kastedilenin Nihat Erim ve Halkçı gazetesi olduğu aşikardır.

Karşı cephede bunlar olurken, Nihat Erim’in İnönü ile yakınlaşma çabaları içerisine girdiği görülmektedir. Bu yakınlaşmanın etkisi, CHP meclis grubunda İnönü’nün de Erim’le birlikte eleştirilmesiyle görülmüştür. Çünkü, CHP Erim’in istediği gibi, iktidarla yakınlaşma çabası içerisine girmeye başlamış, Gülek bunun için görevlendirilmiş ve İnönü Menderes’le görüşmüştür⁹⁹. Bütün bunlar olurken, eski başbakan Günaltay’ın da yeniden sahne aldığını ve Nihat Erim’le birlikte hareket etmeye başladığını görüyoruz. Günaltay, parti haysiyet divanı başkanı olurken, parti örgütünün birçok yerinden Günaltay’ın ihracını isteyen telgraflar da gelmeye başlamıştır.

4. bölüm, “1950 seçimleri ve muhalefet olmak CHP’yi nasıl etkiledi?” sorusunun cevabını bulmak amacıyla yazılmış ve bunun için parti birkaç yönden incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle 1950 seçimlerinin hemen ertesinde partinin içerisine girdiği çözülme süreci anlatılmış, çözülme sürecinin ertesinde yetki paylaşımına dair süreç açıklanmaya çalışılmış, bunların ardından da partideki kişisel ve kurumsal çekişmelere değinilmiştir. 1950-1960 yılları arasındaki on yılı kapsayan CHP’nin muhalefette olma sürecinde partinin nasıl bir dönüşüm içerisine girdiği bu şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Partinin içsel meseleleri böylelikle açıklandıktan sonra, muhalefet sürecinde Türkiye’nin dış politikasına dair nasıl bir tutum içerisine girdiğini incelemenin daha doğru bir yöntem olacağı düşünülmüştür.

4.2. CHP’nin Dış Politika Alanındaki Muhalefet Anlayışı

CHP’nin Türkiye’nin dış politikası alanındaki muhalefet anlayışı, dört ana başlık altında toplanabilir. İlki, dış politikanın milli bir mesele olduğunu savunan konuya ideolojik yaklaşan bakıştır. Buna göre, bir ülkenin dış politikası konusunda tüm partiler uluslararası camia önünde, ülkenin temel meseleleri konusunda görüş birliği içerisinde olmalıdır. CHP’nin muhalefet anlayışını belirleyen ikinci husus, partinin Türkiye dış politikasını Batı ittifak sisteminin içerisinde tanımlamasıdır. Bu durum, aşağıda ilgili bölümde de anlatılacağı üzere, partinin Soğuk Savaş süreci boyunca,

---

⁹⁹ Age, 162.

Türkiye'nin NATO savunma sistemine ve Batı ittifakına bağlılığını her fırsatta tekrarlamasının nedenidir. Üçüncü temel anlayış ise, CHP'nin dış politik meseleler konusunun TBMM ortamında görüşülmesi ve kararların buradan çıkarılması konusundaki hassasiyetidir. Partinin bu hassasiyeti, ellilerin başındaki Kore savaşına asker gönderilme kararının meclisten çıkarılmaması ile başlamış ve altmışlara kadar da sürmüştür. Dördüncü ve son olarak da, yine dış politika kararlarının meclisten geçirilmesi ile bağlantılı olarak, söz konusu kararların meclis ve muhalefet partilerinin murakabesine tabi olması gerekliliğidir.

Bu bölüm boyunca, yukarıdaki kısa açıklamaların partinin söyleminde nasıl yansıtıldığı çeşitli alıntılarla açıklanmaya çalışılacaktır.

4.2.1. İdeolojik: Dış Politika Millidir Söylemi

CHP'nin dış politikaya millilik atfeden anlayışı, parti ileri gelenlerinin demeçleri ve partinin yayın organları vasıtasıyla birçok kereler dile getirilmiştir. Bu anlayış aslında, güvenlik kavramına geleneksel realist yaklaşımın sonuçlarından biridir. Söz konusu yaklaşıma göre, güvenlik ve onun nesnesi olan devlet önceden belirlenmiş olarak ele alınır¹⁰⁰. Devlet ve onun karşısında duran tehdit reel olarak vardır ve buna koşut olarak ulusal güvenlik her zaman ve her şart altında korunmalıdır. İşte bu korumanın gerçekleşebilmesi için de, ülke içerisinde muhalefetinden iktidarına kadar her kişi ve kurum dışarıya karşı bir birlik görüntüsü vermelidir.

CHP'nin birçok konuda “aykırı sesi” olarak nitelendirebileceğimiz Nihat Erim'e göre de dış politikada milli birlik gereklidir. Fakat bu birlik, “hükümetin veya muhalefetin düşüncesinin diğer tarafca münakaşız kabulü değil, iki tarafın uzlaşmaya varmasıdır”.

“Politikada milli birlik demek Hükümetin veya muhalefetin düşüncesinin, diğer tarafca münakaşasız, körü körüne kabulü demek değildir. Herhangi bir mesele üzerinde, karşılıklı görüşme neticesinde bir “uzlaşma”ya varmak demektir. Yoksa, Hükümet, aman birlik manzarası gösterelim diyerek muhalefetin dediğini yaparsa, mesuliyetini pek hafife almış olur. Keza aynı mülahaza ile muhalefet de, Hükümetin hiç kimse ile konuşup anlaşmadan kendi başına giriştiği işleri, memleket için faydalı saymadığı halde tenkidetmez veya susarsa vatandaşlara karşı borçlu olduğu vazifeyi yerine getirmemiş olur”¹⁰¹.

Milli birlik konusunu, güvenliğin realist açıklamasına göre en güzel tanımlayan ise parti lideri İsmet İnönü'dür. İstanbul CHP Üniversiteliler İnkılap Ocağı

¹⁰⁰ Pınar Bilgin, “ Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü”, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Cem Karadeli (der.), (Ankara: Ayraç Kitabevi, 2003), 197.

¹⁰¹ Nihat Erim, “Dış Politikada Prensip ve Tatbikat”, **Ulus**, 13 Ocak 1951, 3.

Kongresi'nde yaptığı 16 Ocak 1954 tarihli konuşmada İnönü, “dış emniyet konusunda büyük tehlikeler karşısında bulunan memleketimizin, kendisini savunması için gerekli olan en mühim şey iç bünyemizdeki birlik” olduğunu belirlemektedir.

“Arkadaşlar, bugün de dünya için olduğu gibi, bizim için de en büyük mesele dış emniyet meselesidir. Dış emniyet bakımından büyük tehlikeler karşındayız. Dış emniyetin aksi ihtimalleri karşısında memleketin korunması, kendini savunması ve her müşkilat içinde memleketin daima ileriye ve yükseğe gitmesinin çarelerinin başında iç bünyemizdeki birlik gelir. İç bünyemizdeki birlik olmak lazımdır. Vatandaşın vatan meselelerinde birbiriyle ihtilafı olmamak lazımdır. Bu ancak vatandaşlar arasında iyi münasebetle, emniyetle, vatan vazifelerinde birbirine yardım etmekle temin olunabilir”¹⁰².

Bunun yanı sıra, 1955'te de İnönü, Batı ittifakına bağlılık konusunda CHP ile tüm siyasi partilerin mutabık olmasından “hakiki bir bahtiyarlık” duyduğunu açıklamaktadır.

“(dış politika) prensiplerinde bütün siyasi partilerimiz mutabıktır. İç politika çekişmelerinin bu ahengi bozmaması memleketimiz için hakiki bir bahtiyarlıktır. Müşterek prensip hür dünyanın ideallerine bağlılık, o ideallerin büyük koruyucularına dostluk ve ittifaklarımıza sadakattir”¹⁰³.

18 Mart 1955'te CHP İstanbul İl Kongresinde yapmış olduğu konuşmada da, partisinin bu konudaki hassasiyetini şu şekilde belirtmiştir: “Dış politika güçlüklerinin içerde münakaşa konusu olmasından mümkün olduğunca sakınıyoruz. İç münakaşalarımızın Türkiye'nin kuvvetini ve kıymetini tereddüde düşürmemesine son imkanımıza kadar gayret ederiz”¹⁰⁴.

CHP'nin o dönemdeki yayın organlarından biri olarak nitelendirebileceğimiz *Akis* de konuya 10 Mart 1956 tarihli sayısında katkı yapmaktadır. Dergi bir haberinde, Demokrat Parti iktidarının dış politika yapma biçimini eleştirirken müşterek kararlaştırılacak milli bir siyasetin gerekliliğini vurgulamaktadır: “...dünya hadiselerinin bugünkü durumu karşısında millet, emniyete kavuşmak için partiler arasında müştereken kararlaştırılacak milli bir siyasetin Dışişleri Bakanlığımız tarafından tatbikini beklemektedir”¹⁰⁵.

Kıbrıs sorununun çözümü konusunda derginin bulduğu çare de aynı doğrultudadır: “Milli bir politikanın bütün partilerin iştirakiyle tesbit olunması.”

“Çare ise bütün partilerin üzerinde ittifak edecekleri milli bir politikanın tesbitinden ve tutulan yolda bazı revizyonlar yapmaktan ibarettir. AKİS, cereyan eden hadiseler ve yapılan

¹⁰² Erdemir, *age*, c. 1, 235.

¹⁰³ *Akis*, 27 Ağustos 1955, 11.

¹⁰⁴ Erdemir, *age*, c. 1, 321.

¹⁰⁵ *Akis*, 10 Mart 1956, 4.

hatalar karşısında milli bir politikanın bütün partilerin iştirakiyle tesbit olunması lüzumunu bir defa daha hatırlatmayı vazife bilir”¹⁰⁶.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da *Ulus*’taki 9 Aralık 1956 tarihli bir makalesinde, dış politikanın milli olma niteliğinin Atatürk devrinden kaldığını söyleyerek, İkinci Dünya Savaşı sırasında da bunun tatbik edilerek dünya sahnesinde başarılı bir sınav verildiğini açıklamaktadır.

“Biz tam manasiyle milli vasfını taşıyan bir dış politika sistemini ancak Atatürk devrinden beri idrak etmiş bulunuyoruz. Atatürk bir yandan Osmanlı İmparatorluğunun pasif koruma, öbür yandan İttihat ve Terakki hükümetlerinin sergüzeştçi siyasetlerine son verirken “Misakı Milli” ile dış politikamızın temelini atmıştır. Bu politika, Atatürk’ün birçok eserleri gibi tam tefsiri yapılmamış ve bir sistem haline girmemiş olmakla beraber, İkinci Cihan Harbinde, dostu, düşmanı hayran bırakan bir muvaffakiyetli dönemden geçmiş bulunmaktadır. Elverir ki, bundan böyle, birtakım şahsi, hissi ve “irticali” hareketlerle onun dışına çıkmağa kalkışmayalım”¹⁰⁷.

Bu bölümü yine İsmet İnönü’nün sözleriyle bitirmek faydalı olacaktır. Zira İnönü, Malatya’da 21 Eylül 1957’de yaptığı bir seçim konuşmasında, dış politikanın milli olmasının nedenini oldukça açık anlatmaktadır.

“Arkadaşlarım, bu (dış politika) ehemmiyetli bir hadisedir. Çünkü dış politikada birbiriyle hatta çekişme halinde bulunan siyasi partilerin birbirini takiben iktidara geldikleri halde ana davanın istikametinin sabit ve müstakil kalacağına bilinmesi memlekete kuvvet, dış politikasına itibar verir”¹⁰⁸.

Dış politikanın millilik vasfı, CHP’nin elliler boyunca vurguladığı temel yaklaşımlarından biri olmuştur. Bu dönemde, iç politika konularında iktidar partisine yönelik sert bir muhalefet izleyen CHP’nin, dış politika konusunda özellikle ellilerin ilk yarısında oldukça müsamahalı davranmasının en önemli nedeni de bu olsa gerektir.

4.2.2. Politik: “Türkiye Dış Politikası Batı İttifak Sisteminin İçindedir” Anlayışı

1950 genel seçimleriyle, 1923 yılından bu yana iktidarı elinde bulunduran CHP’yi muhalefette bırakan DP, Türkiye’nin dış politikasında değişiklik yaşanmayacağını Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü’nün şu sözleriyle açıklamaktadır: “İkinci Dünya Savaşı’ndan beri Batı’ya yönelen dış politikamız bu yönde daha aktif bir hal alacaktır”¹⁰⁹. Gerçekten de Türkiye dış politikası, 1950’den önce olduğu gibi, DP iktidarı sırasında da “Batı eksenli” bir dış politika izlemeye devam etmiş ve hatta bunun dozunu da arttırmıştır. Bu araştırmanın konusunu oluşturan dönem olan Soğuk

¹⁰⁶ **Akis**, 10 Mart 1956, 6.

¹⁰⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Dış politika ancak milli olabilir”, **Ulus**, 09 Aralık 1956, 2.

¹⁰⁸ Erdemir, **age**, c. 2, 114.

¹⁰⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 5. Baskı, Mart 2006), 132-133.

Savaş dönemi, geleneksel güvenlik algılamasının zirve yaptığı bir zaman dilimidir ve bu dönemin güvenlik algılamasının en önemli kavramı “ortaklaşa güvenlik”tir¹¹⁰. Dünyanın bu dönemde iki kamp halinde bölünmüş olması toplu güvenlik algısının oluşmasında belirleyici olmuştur. 1945’den itibaren Türkiye dış politikasına hakim olan Soğuk Savaş mantığı, “Amerikan hegemonik sistemi içinde gönüllü olarak yer almayı da temel bir gereklilik haline getirmiştir”¹¹¹. Türkiye, bu dönemde, sürekli olarak kendi varlığının ABD’nin çıkarları açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır¹¹².

İktidar partisinin bu Batı’ya dönük politikasına karşılık, muhalefet partisi CHP’nin de yönelimi aynı doğrultuda olmuştur. Muhalefette olduğu on yıl boyunca CHP, dış politika stratejisini Batı ittifak sistemi içerisinde tanımlamıştır. Batı ittifak sistemi anlayışı, kendisini en fazla ABD’nin yanında olma ve NATO savunma sistemine sıkı sıkıya bağlılık şeklinde göstermiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın’ın 13 Ekim 1950 tarihli yazısı, Türkiye henüz NATO’ya girmemişken bunun ne kadar gerekli olduğunun anlatılması bakımından önemlidir. Yalçın, yazısında Türkiye’nin NATO’ya girmesinin sadece kendi çıkarlarına değil aynı zamanda Batının da çıkarlarına hizmet edeceğini açıklamaktadır.

“İyi açıklanmamış sebeplerden dolayı, Türkiye’nin Atlantik misakına kabul edilemeyeceği bildirildikten sonra, büyük devletler Türkiye Genelkurmayının Atlantik Misakı Genelkurmayı ile Türkiye müdafaasını ilgilendiren meselelerde temasta bulunmasını teklif ettikleri gibi Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İtalya arasında bir Akdeniz müdafa anlaşması fikri de telkin olundu. Bu nezaket ve iyi niyet eserlerine müteşekkiriz. Fakat bunlarla Türkiye’nin endişeleri izale edilmiş ve durumu aydınlatılmış olamayacağını da söylemek mecburiyetindeyiz. Filhakika meselenin bütün ruhu “durumun aydınlatılmasında”dır. Bu noktayı Batılı müttefiklerimize ve dostlarımıza hala anlatamamış olduğumuzu görüyoruz. Türkiye’nin Atlantik Misakına girmeyi istemesi ve bir Akdeniz Misakı vücuda getirmek fikrini beslemesi hep kendi durumunu aydınlatmak, kendi istikbali hakkında açık bir fikir edinmek içindir. Avrupa’nın ve umumiyetle bütün Batı dünyasının müdafaasında Türkiye’nin ehemmiyetli bir rolü olduğunu görüyoruz. Bu vazife bugünden tesbit edilmiş ve anlaşılabilir midir? Hayır. Fakat biz bunu anlamayı kendi emniyetimiz bakımından son derece ehemmiyeti haiz bir mesele telakki ederiz. Meselenin hallini ileriye bırakmak, yani harp çıktığı zaman icabını kararlaştırmak çok zararlı olabilir. Çok geç kalmış olmak tehlikesi müşterek müdafaayı zayıflatabilir. Bizim bugünden öğrenmek istediğimiz esas noktalardan biri de şudur: Batı dünyasının müdafaasında Türkiye ileri bir mevzi midir, bir müddet müdafa olunduktan sonra kısmen yahut tamamen feda edilip umumi taarruza sıra geldiği zaman düşmandan kurtarılacak yerler arasında mıdır? Türkiye Atlantik Misakına kabul edilmemekle ne darılır, ne politikasını değiştirmeyi aklından geçirir. Fakat Türkiye’nin Batı

¹¹⁰ Pınar Bilgin, “Individual and Societal Dimensions of Security”, *International Studies Review*, 2003, 204.

¹¹¹ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), s.333.

¹¹² Bostanoğlu, *age*, 334.

müdafaasında ifa edebileceği mühim rol bugünden karşılıklı taahhütlere bağlanmazsa bunun zararını yalnız Türkiye çekmez”¹¹³.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin açıklanmasının hemen ardından, 23 Eylül 1951'de İnönü'nün *Hürriyet* ve *Vatan* muhabirlerine yaptığı açıklama, “Türkiye'nin NATO'ya katılmasının barış ihtimalini arttıracak kıymetli bir unsur olabileceği” yönündedir. Ayrıca, İnönü bu yolla “Türkiye'nin emniyetinin de artmış olduğu” da belirtmektedir.

“Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi, dünyada sulh ihtimalini artıracak kıymetli bir unsur olabilir. Memleketimizin emniyeti, milletlerarası büyük bir teşekkülün kader birliğine katılmış olmak bakımından, siyaseten artmış denilebilir. Bu itibarla Birleşik Amerika'nın ve bütün üye devletlerinin anlayışına müteşekkiz. Bundan sonra, dünya sulhü bakımından vazifelerimiz de artmış oluyor. Eşit haklarla, milletimizin kendisine teveccüh edecek vazifeyi en iyi şekilde ifa edeceğine şüphe yoktur”¹¹⁴.

29 Nisan 1952'de Mısırlı gazetecilerin Türkiye'nin NATO'ya girişine ilişkin sorularına İsmet İnönü'nün verdiği cevap da, partinin konuya bakışını birinci ağızdan anlatmaktadır: “Türkiye'nin Atlantik Paktına iştirakinden fazlasiyle memnunuz. Memleketimizin emniyeti Garp demokrasileriyle yapılacak işbirliğine sıkıca bağlıdır. Dolayısıyla, bu mevzuda bütün memleket siyasi partilerinin aynı kanatte olmaları pek tabiidir”¹¹⁵.

İnönü'nün NATO ittifakı ve Batı ile ilişkiler konusunda yaptığı konuşmalardan biri de, 18 Mayıs 1952'de Trabzon'da yapmış olduğu konuşmadır. İnönü konuşmasında, “Türkiye'nin, hürriyet taraftarı milletlerin teşkilatlanması içinde daima ilerleyen bir alaka gördüğünü” açıklamıştır.

“1947'den beri bizim siyasetimiz halk taraftarı olanların siyasetleriyle muvazi olarak yürümüştür ve adım adım, safha safha hürriyet taraftarı milletler teşkilatlanmışlar ve Türkiye bu umumi teşkilatlanma içinde daima ilerleyen bir alaka görmüştür. Bu siyasi tertipler evvela Garpte ve nihayet bizim bölgemizde Atlantik Paktının teşekkül ve tekamül etmesiyle neticelenmiştir”¹¹⁶.

İnönü, 9 Eylül 1953'te CHP'nin 30. yıldönümünü dolayısıyla İstanbul'da yaptığı konuşmada ise, CHP'nin dış tehlikeler ve savunma ittifakları ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: “Dış tehlike meselesi bizim gözümüzde hala birinci derecede ehemmiyetlidir. Dış münasebetler ve sulh davasında Devletimiz iyi

¹¹³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Batı müdafaasında Türkiye”, *Ulus*, 13 Ekim 1950, 1-3.

¹¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1950-1964)*, c. 3, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 5.Baskı, 1993), 311.

¹¹⁵ Erdemir, *age*, c. 1, 87.

¹¹⁶ *Age*, 109.

inkişafları Hür dünya ile beraber aramaktadır. Müşterek savunma tertiplerine bağlıyız”¹¹⁷.

Aşağıdaki alıntı ise, İnönü’nün uluslararası kamuoyuna seslenişi bakımından değerlidir. 1 Ekim 1953 tarihinde Cenevre Radyosuna verdiği bir demeçte İnönü, İsviçre kamuoyuna “demokrat Türkiye’nin Avrupa’nın bütün siyasi cemiyetlerinin üyesi olması dolayısıyla duyduğu gururu” anlatmıştır.

“Bu 1953 yılında, bu kadar yıllık gayretlerden sonra, demokrat Türkiye’nin Avrupa topluluğuna, kültürüne ve medeniyetine bugün dahil bulunduğunu beyan etmekten gurur duyuyorum. Türkiye Avrupa’nın bütün siyasi cemiyetlerinin üyesidir. Türkiye’nin ve Avrupa’nın kaderi ahenkli bir surette imtizaç etmektedir. Demokrat Türkiye Avrupa cemiyetinin esas unsurlarından biri olarak kendi mukadderatına itimatla bakmaktadır”¹¹⁸.

Ellilerin CHP’si söz konusu olduğunda akla gelen isimlerden biri de Kasım Gülek’tir. Gülek’in 22 Ocak 1955 tarihli *Akis*’deki makalesi, CHP’nin ABD’yi nasıl gördüğü hakkında fikir vermektedir;

“...Bu dostluğun (Türkiye-ABD) en sağlam temeli iki milletin kader birliği etmesindedir. Bugünkü dünya durumunda Türkiye ve Amerika kader birliği etmişlerdir. Gerçekten, Amerika için Türk gibi sağlam, sözünün eri, ahdına vefalı bir dost ne kadar kıymetli ise, Türkiye için de hürriyet, demokrasi, insan hakları uğruna en büyük fedakarlıkları göze alan idealist Amerika’nın ittifakı o derece kıymetlidir...Her iki millette de hangi siyasi parti iktidarda olursa olsun iki millet arasındaki dostluk devam edecektir”¹¹⁹.

İsmet İnönü’nün Irak-Türkiye ilişkilerine ilişkin 2 Şubat 1955’teki demeci ise, Bağdat Paktı’nın imzalanması aşamasında, CHP’nin ilk olarak Türkiye’nin NATO ittifakına bağlılığı hususunu göz önünde bulundurduğunu göstermektedir: “Biz Garp devletleri ile karşılıklı taahhütlerle ittifak halindeyiz. Her yeni ittifakla biz hususiyle NATO’daki haklarımızı ve vecibelerimizi göz önünde bulundurmaya mecburuz”¹²⁰.

CHP’nin 18 Mart 1955’teki İstanbul İl Kongresi’nde, İnönü’nün açıkladığı partinin “dış politikadaki esas ve usulü ise sulh ve emniyet meselesidir”. İnönü’nün bu konuşmasında devamlı Ortadoğu’daki “Batı usulü” ittifak çabalarına değinmesi, bölgeye olan ilginin de bir göstergesidir.

“Dış politikada esas ve usul olarak hareketimiz şudur: Sulh ve emniyet meselesi bizim dış politikamızın temel ihtiyacıdır. Hür demokrasilerle kader birliği ve taarruz fikrinden uzak olan müşterek müdafaa tertibi temel ihtiyacın ameli çaresidir. Hükümetçe bu ana hat üzerinde girişilen Irak Antlaşması gibi yeni teşebbüsler esas gayeye yardımcı olacaktır. Teşebbüsün bazı Arap memleketlerinde uğradığı güçlüklerin zamanla kalkacağını ümit ederiz. Her halde Orta Doğu Devletleri arasında sulh hüküm sürmesini ciddi ve samimi

---

¹¹⁷ Age, 201.

¹¹⁸ Age, 210.

¹¹⁹ Kasım Gülek, “Türk-Amerikan Dostluğu”, *Akis*, 22 Ocak 1955, 5.

¹²⁰ Erdemir, age, c. 1, 319.

olarak arzu ederiz. Orta Doğu'nun hür demokrasiler için endişe zemini olmamasını büyük ehemmiyetle görürüz"¹²¹.

27 Ağustos 1955 tarihli *Akis* iktidar ile muhalefetin dış politika konusunda "tamamiyle aynı kanaatlere sahip" olduğunu ve bu kanaatlerin hangi doğrultuda olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır; "(dış politika) prensiplerinde bütün siyasi partilerimiz mutabıktır. İç politika çekişmelerinin bu ahengi bozmaması memleketimiz için hakiki bir bahtiyarlıktır. Müşterek prensip hür dünyanın ideallerine bağlılık, o ideallerin büyük koruyucularına dostluk ve ittifaklarımıza sadakattir"¹²². Anlaşıldığı üzere, iç politikada iki parti arasındaki görüş farklılıkları ne kadar büyük olursa olsun, dış politika ve onun Batılı ittifak sistemine bağlılığı bahis mevzuu olduğunda her iki parti de aynı noktada buluşabilmektedir.

Her iki parti için de, Batı ittifakına bağlılık o derecedir ki, 16 Aralık 1955'te İnönü'nün mecliste yaptığı şu konuşma, adeta muhalefet partisinin değil de, iktidar partisinin liderinin konuşması olduğu izlenimini vermektedir.

"Biz dış politikada NATO ittifakının sadık azası olmak ve Orta Doğu'da İngiltere ve Amerika ve sulhu korumakta işbirliği yapmak siyasetini inanarak takip ediyoruz. Bağdat Paktı ile Orta Doğu siyaseti bir sistem haline gelmeye başlamıştır. Bu sistemin işlemesi ahden NATO'daki vecibelerimize bağlıdır. NATO tertibi demokrasi cephesinin temel taşıdır"¹²³.

Bülent Ecevit'in 2 Ekim 1956 tarihli yazısında ise, Türkiye'nin Batılı kurumlardan biri olan Avrupa Konseyi ile ilişkilerini ele alınmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliği ile ilgili çıkan haberler üzerine yazısını kaleme alan Ecevit, "Türk halkının demokrasi sınavının daha bitmediğini" hatırlattıktan sonra Avrupa'nın Türkiye'ye "kapılarını kapatmakla demokrasiye hizmet etmeyeceği" uyarısını yapmaktadır.

"Gazetelerde, çoğunluk partisi Genel Başkanının "memleketimiz şan ve şeref halesi içindedir" sözleri çıktığı gün, memleketimize dair Strasburg kaynaklı bir ajans haberi de çıktı. Bu haberde, Avrupa Konseyinin ikisi Alman, biri İngiliz 3 üyesi tarafından, önümüzdeki devre toplantısında görüşülmek üzere gündeme Türkiye ile ilgili bir madde konulması teklif edildiği bildiriliyordu. Teklif gereğince Avrupa Konseyi Türkiye'ye bir tahkikat heyeti gönderecek, Türkiye'de şahıs hürriyetine ne derece saygı gösterildiği incelenerek, alınacak sonuçlara göre Türkiye'nin Avrupa Konseyinde üyeliği meselesi yeniden görüşülecekti. Avrupa Konseyine alındığı sırada Türkiye'ye demokratik idareyi, o zaman başta bulunanlar getirmişti. Fakat baştaki bir zümrenin iyiniyeti ve demokrasiye bağlılığı, bir halkın bu rejime liyakatini göstermeğe yetmezdi. Türk halkının demokrasi sınavı daha sona ermemiştir. Bu sınavda ne not alacağı henüz belli değildir. Alacağı not çok kötü olabileceği gibi, çok iyi de olabilir. Bugün Türkiye'de şahıs hürriyetine gösterilen saygı, Batılı ölçülerle yetersiz olsa bile, asıl önemli olan, Türk halkının, şahıs hürriyetini Batılı ölçülerle yeteri kadar saydırmağa muvaffak olup olamayacağıdır. Türk halkına umut

¹²¹ *Age*, 320.

¹²² *Akis*, 27 Ağustos 1955, 11.

¹²³ Erdemir, *age*, c. 1, 348.

kapılarından birini şimdiden kapatmakla, Avrupa Konseyi, demokrasiye, şahıs hürriyeti ülküsüne hizmet etmiş olmayacaktır. Avrupa Konseyi, pasif bir ortaçağ kalesi gibi, kendi içine kapanmakla demokrasiyi koruyamaz”¹²⁴.

Parti lideri İnönü de, 27 Ekim 1956 tarihli CHP İstanbul İl Kongresinde, “dış politikamızın esasını NATO tertibine dayandırıp, Avrupa konseyi içerisinde lüzumlu bir aza kıymeti kazanmak için çalışmamız” gerektiğini söylemektedir. Görülen odur ki, CHP hem NATO hem de diğer “Batılı” kurumlarla olan ilişkileri en üst düzeyde önemsemektedir.

“Şüphe yoktur ki, bizim dış politikamız esas itibarile NATO tertibine dayanır. NATO’nun askeri mahiyetinin sağlam kalması tertibin aslını teşkil eder. NATO’nun kuvvetli kalmasını biz çok yakından takip etmeliyiz. NATO içindeki münakaşalardan ızdırıp duymalıyız...Avrupa konseyinde lüzumlu bir aza kıymeti kazanacak surette çalışmamız çok arzu olunur...Bu cereyanın içinde bulunmak imkanını biz de ciddi olarak takip etmeliyiz”¹²⁵.

Türkiye’nin geri kalmış Asya ve Afrika ülkeleri açısından bir model olduğu ve bu gücünü bu devletleri Batı cephesine kazandırmak için kullanması gerektiği hususunu ortaya koyması bakımından, Ecevit’in 16 Kasım 1956 tarihli yazısı oldukça önemlidir. Ecevit yazısında, Asya ve Afrika’daki bağımsızlık hareketlerinin başlangıcı olarak saydığı “Türk Kurtuluş Savaşı”nın önemine dikkat çekmiş, Türkiye’nin bu bölgedeki “manevi liderliğini” kullanması gerektiğini söylemiştir.

“Batı cephesi, Komünizme karşı, her türlü totaliter idareye karşı, hürriyet ve demokrasinin bayraktarlığını yapmaktadır...Batı cephesinin dünyadaki üstünlüğü, silah ve para gücüne olduğu kadar, hatta belki onlardan da çok, hürriyet ve demokrasi ülküsünü benimseyen milletlerin çoğalmasına, bu ülkünün bilhassa geri kalmış Asya ve Afrika memleketlerinde kök salabilmesine bağlıdır...Geri kalmış birçok Asya ve Afrika memleketlerindeki bağımsızlık hareketlerinin başlangıcı Türk Kurtuluş Savaşıdır. Gene bu memleketlerden bir çoğunda demokratik idare tarzına karşı ilgili, Türkiye’nin 1945’te çok partili demokratik rejime geçmesiyle uyanmıştı. Tarihi ve coğrafi durumu, Türkiye’ye, Asya ve Afrika da, bizim kavrar gördüğümüzden çok daha etkili bir manevi liderlik imkanı sağlamaktadır. Bu, uğraşmamıza; ardında koşmamıza ihtiyaç kalmadan bize sağlanmış bir imkandır. Bu imkanı, üyesi bulunduğumuz cephenin kuvvetlenmesi için kullanmakla, bu cepheye ve bütün insanlığa olduğu kadar, kendi güvenliğimize, kendi bağımsızlığımıza da hizmet etmiş olacağız. Türkiye’deki gelişmelerin, geri kalmış Asya ve Afrika memleketlerindeki gelişmelere nasıl öncülük ettiği son zamanlarda bir daha anlaşıldı. Türkiye’de demokratik gelişme durur durmaz, bizi kendilerine, kimi bilerek kimi bilmeyerek örnek tutan Asya ve Afrika memleketlerinde de demokratik akımlar duruluverdi...Bu gidişi durdurmak, belki müttefikimiz olan Büyük Devletlerden çok bizim elimizdedir. Asya ve Afrika’nın birçok geri kalmış memleketleri üzerindeki manevi liderliğimizi, demokrasi ülküsünün zaferi uğrunda kullanabilmemizi sağlayacak şartlar kendi toplumumuzda yeniden yaratılmakla, Batı cephesine ve kendi kendimize en büyük yardımı yapmış olacağız”¹²⁶.

4 Aralık 1957’de CHP grubu adına, mecliste hükümet programını eleştirme amacıyla yaptığı bir konuşmada İnönü; “Biz kendi muhitimizde NATO adı altında toplanan

¹²⁴ Bülent Ecevit, “Avrupa Konseyi ve Türkiye”, **Ulus**, 02 Ekim 1956, 3.

¹²⁵ Erdemir, **age**, c. 2, 12-13.

¹²⁶ Bülent Ecevit, “Türkiye’nin Sorumluluğu”, **Ulus**, 16 Kasım 1956, 3.

müdafaa grubuna dahiliz. NATO irtibatına sadakatle bağlıyız”¹²⁷ diyerek NATO sadakatini bir kez daha vurgulamaktadır.

İnönü’nün 23 Eylül 1958’de Amerikan NBC televizyonundan Betty Adams’ın “İktidara geldiğinizde iç ve dış politikada bir değişiklik yapacak mısınız?” sorusuna verdiği cevap da, partisinin NATO ve ABD’ye bakışı açısından oldukça açıklayıcıdır: “Demokrasi biz iktidarı terk etmeden kuruldu. İç ve dışta herhangi bir değişiklik mevzuu bahis değildir. İktidara geldiğimizde NATO ve Amerikan dostluğuna bağlılığımızı devam ettireceğiz”¹²⁸.

Her fırsatta Türkiye’nin NATO’ya sadakatini yineleyen İnönü, CHP’nin 12 Ocak 1959 tarihli 15. büyük kurultayında yaptığı konuşmada da bu konuya değinmiştir: “Dış münasebetlerde emniyet politikası olarak NATO ittifakına sadakatla bağlı bulunmak bizim için esastır. Bu ittifakın müşterek müdafaa sistemi içinde, müşterek sulha hizmet etmeyi vazife biliyoruz”¹²⁹.

25 Şubat 1960’da Dışişleri Bakanlığı bütçe müzakerelerinde konuşan İnönü, Türkiye’nin yerini Batı ittifak sistemi içerisinde tanımlarken, neden “nötralist bir politika” takip edilemeyeceğini de şu şekilde açıklamıştır:

“Şimdi, bir esas noktaya dikkati çekmek isterim: Dünya barışının bugünkü halinde ve bizim jeopolitik durumumuz itibariyle memleketimizin tarafsız bulunması, yani yaygın tabiriyle nötralist bir politika takibetmesi mümkün müdür? Biz, İkinci Cihan Harbinin başından beri Türkiye’nin müdafaasını Batı alemi ile aynı safta görmüşüzdür. İkinci Cihan Harbinden sonraki yeni şartlar altında da memleket müdafaasının Batı demokrasileri içinde kalmamız suretiyle mümkün olacağına inanmışızdır. Memnuniyet verici husus şudur ki, demokratik hayata girmemizden sonra bu telakki bütün siyasi partilere mal olmuştur. Amerika ile yakın temaslardan başlayan münasebetler NATO içinde kesin şeklini almıştır. Büyük bloklar arasında tarafsız bir politika takibederek siyasi menfaat sağlama meylinde olan memleketlerden coğrafi ve stratejik olarak bizim esaslı bir farkımız vardır. Hadiseler, yeni durumda, bizimle temas halinde inkişaf edecektir ve ilk günden bizim müdafaamız birinci derecede mesele olarak ortaya çıkacaktır. Nitekim İkinci Cihan Harbinden sonra müttefikler arasında zuhur eden ihtilaf ve ayrılma da ilk anında bizim hayati meselelerimizi ortaya getirmiştir. Bu menfaatleri korumak için muhtac olduğumuz desteği Batı aleminde ve Amerika’da bulduk. O zamandan beri, memleket müdafaasının Batı demokrasileri topluluğu içinde müşterek mükellefiyetle mümkün olacağı hakikati her vesile ile teyyüdetmiştir. Sonra, bizim Batı camiasında yer almamızın, müdafaa mülahazalarının dışında bir de fikri tarafı vardır. İkinci Cihan Harbi biter bitmez memleketin siyasi ideallerini demokrasi dediğimiz yeni hayat tarzında bütün şartları ve icaplarıyla arama kararımız bizi, müdafaa cephesinde beraber bulunduğumuz memleketlerle aynı siyasi idare anlayışında da birleştirmiştir. Bu suretle, meşru müdafaa yolunda beraber bulunanlar, millet idaresinde de siyasi idealleri birbirine benzer, birbirini anlar ve teşvik eder durumda olmuşlardır. Bizim Batı ile ittifak halinde bulunmamız, bu alemin sadece stratejik sebeplerle ittifak kurduğu, siyasi idareleri ve idealleri tamamen ayrı bir memleketle beraber görünmesinden esaslı olarak farklıdır. Unutmamalıyız ki, bizim demokrasi içinde yaşayan Avrupa devletleri topluluğunda

¹²⁷ Erdemir, *age*, c. 2, 172.

¹²⁸ *Age*, 247.

¹²⁹ *Age*, 351.

yer almamız, Avrupa Konseyindeki üyeliğimizle kesin şeklini bulmuştur. Hülasa, bizim memleketin nötralist bir politika takibetmesi tasavvur olunamaz. Bizim için, husule gelen ittifaklar içinde sadakatle ve fedakarlıkla memleket emniyetini sağlamak lazımdır¹³⁰.”

Bu bölümün başından itibaren verilen alıntılar, 1950-1959 yılları arasını kapsamaktadır. Görülebileceği gibi, CHP'nin muhalefet dönemini içeren yaklaşık on yıllık dönemde, NATO ve Batı ittifakına bağlılık konusunda en ufak bir değişiklik hatta kuşkulama olmamıştır. CHP, bu konularda 1950 yılında ne söylüyorsa, 1959'da da aynı şeyi yani, “NATO ittifakına sadakatle bağlı olduğunu” söylemiştir. Bu istikrar da gösteriyor ki, CHP ve onun sözcüleri Soğuk Savaşın en hızlı yaşandığı bu on yıl boyunca, Türkiye'nin dış politikasının ABD ve NATO ekseninde olması konusunda iktidar partisiyle hemfikirdir.

4.2.3. Kurumsal: Meclisin Merkezi Konumuna Vurgu

CHP'nin Türkiye dış politikasının belirlenmesi ile ilgili dayandığı en temel yaklaşımlardan biri de, dış politikanın mecliste belirlenmesi ve onaylanması gerekliliğidir. Bu yaklaşımın ortaya çıktığı ilk olay hiç kuşku yok ki, Kore Savaşı'dır. DP iktidarının Kore'ye asker gönderme kararını meclise getirmeden almış olması, CHP'nin ve özellikle de İnönü'nün bu konuyu muhalefette olduğu süre boyunca gündemde tutmasına sebep olmuştur.

Bilindiği üzere, Kore savaşı Soğuk Savaşın ilk sıcak çatışmasıdır. İlk defa bu savaş vesilesiyle iki karşıt kamp ve ideoloji sıcak çatışmada karşı karşıya gelmiştir. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı, o dönem itibarıyla devletin kapitalist Batı Bloku içerisinde olmak istediğinin bir kanıtı niteliğinde olmuş, bu savaşın ardından Türkiye'nin NATO'ya üyeliği kabul edilmiştir.

CHP'nin Kore savaşına asker gönderme konusundaki tutumuna geçmeden evvel, DP iktidarının kararı nasıl aldığını kısaca açıklamak yararlı olacaktır. Kararın alınması sürecinde Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın etkili olduğu, kararın alınması sürecinde Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile BM Daimi Delegatesi Selim Sarper'e de danışıldığı anlaşılmaktadır. Erkin anılarında kararın TBMM tarafından onaylanması gerektiği, böylelikle kararın “ulusal bir mahiyet alması” yönünde telkinlerde bulunduğunu belirtmiştir. Erkin'e göre öneri Bayar ve Menderes tarafından önce olumlu karşılanmış, ancak daha sonra bakanlar kurulu kararı ile yetinilmiştir. Kararın

---

¹³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 47, c. 12 (Şubat 1960): 496-497.

meclisten geçirilmeksizin resmîyet kazanması üzerine Erkin, Bayar ve Menderes ile yeniden görüŖmek gereksinimi duymuŖ, daha önce uzlaŖılan çözümin neden terk edildiğini sormuŖtur. BaŖbakan Menderes'in Erkin'e verdiği yanıt önemli bir dıŖ politika kararının alınıŖ biçimi ve karar sürecindeki etkenlerin neler olduğu konusunda aydınlatıcıdır.

“BaŖbakan evvela hatırlayamadı, tekrar arz ettim. Bunun üzerinde ilk karardan vazgeçerek, sorunu Meclise götürmeye gerek olmadığını, çünkü bu kararın dayanağı olan BirleŖmiŖ Milletler Yasasının esasen Meclisçe zamanında onaylandığını, muhalefetle iŖtiŖareye de lüzum görölmediğini, çünkü muhalefetin iktidarda iken kendilerine bu yolda bir ilgi ve itibar göstermediğini, evvelce görmedikleri bir muamelenin Ŗimdi baŖkalarına uygulanmasına lüzum olmadığını ileri sürdü. Ben müttfikimiz olmayan bir memleketin savunmasına katılmamızın BirleŖmiŖ Milletler çağının yeni bir gereği olduğunu, milletimizin tarihinde ilk defa verilen böyle bir kararın, milli bir mahiyeti almasının, güzel bir tarihi örnek yaratacağını belirterek ısrarımı yeniledim. BaŖbakan muhalefetle iŖtiŖareyi kesinlikle reddettiğini tekrarladı”¹³¹.

CHP'nin Kore'ye asker gönderme kararına iliŖkin tek itirazı, bu kararın meclise danıŖılmadan alınmıŖ olması noktasındadır. CHP milletvekillerinden Cemil Barlas'ın Ŗu sözleri partinin konuyla ilgili görüŖlerini açıklamaktadır: “Bizim her zaman söylediğimiz Ŗey, muhalefet olarak Kore'ye asker gönderme kararına karŖı değiliz. Biz Büyük Millet Meclisi'nin onayının alınmamıŖ olmasına karŖıyız. Biz Anayasanın ihlal edildiği görüŖündeyiz ve bu görüŖte kalacağız”¹³².

Metin Toker'in anılarında bahsettiği İsmet İnönü ile aralarında geçen aŖađdaki diyalog da bu konuda açıklayıcıdır. İnönü, Batı ile ittifak yaparken temkinli davranılması gerektiğini söylemekle birlikte, Kore'ye asker göndermekle ilgili bir sorunu olmadığını açıkça ifade etmektedir.

“-1950 yazında iktidarda siz olsaydınız, Kore'ye asker gönderir miydiniz?

-Ben Kore'ye asker gönderilmesine itiraz etmedim. Ben Kore'ye Meclis'e danıŖılmaksızın asker gönderilmesine itiraz ettim. İktidarda olsaydım, Kore'ye asker gönderme kararını Meclisten geçirirdim.

-Peki DP bunu Meclise getirseydi, siz ne oy kullanırdınız?

-Oyum müsbet olurdu. Fakat Mecliste, Amerika'dan bazı garantiler alınmasını isterdim. Halbuki önce biz askerimizi gönderdik, sonra onlar ne verdilerse yetindik. Ben Türkiye'nin taahhütlerine kesinlikle sadık olmasını daima dikkat konusu yapmıŖımdır. Kennedy, Küba için yardım ve destek istediğinde ilk müsbet cevabı Amerika'ya, baŖbakan olarak ben verdim. Ama bu kararımı Meclis'e söyledim. Benim kanaatim, Amerika için Küba'nın bir güvenlik meselesi olduğu ydu. Müttfiktik. Kendisini tutmayı vazife saydım”¹³³.

¹³¹ Feridun Cemal Erkin, **DıŖiŖlerinde 34 Yıl: Washington Büyükelçisi**, c. 2, I. Kısım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 155.

¹³² Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi DıŖ Politikası**, (Ankara: İmge Kitabevi, 1990), 129.

¹³³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet PaŖalı Yılları 1944-1973: DP YokuŖ AŖađı 1954-1957**, 2. bs., (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), 220.

Nihat Erim'in konuya yaklaşımı da benzer bir nitelik taşımaktadır. Erim, muhalefetin asker gönderme kararına karşı olmadığını, yalnızca bunun TBMM'de karara bağlanması gerektiğini bir kez daha belirtmektedir.

“Dışişleri Bakanı: 32 devletin anlayışına uyduk. Buna uymasaydık Kore'ye yardım etmemek icabedecekti. Güvenlik Meclisinin aldığı kararın Birleşmiş Milletler Anayasasına aykırı olduğunu yalnız Demir Perde arkasındaki devletler iddia etmişlerdir. Muhalefet bizim de o yola gitmemizi istiyor, “kuvvet göndermemeli idi” diyor, demiştir.

Dışişleri Bakanı yanılmıştır. Üye devletlere Birleşmiş Milletler Anayasasının yalnız 43 üncü maddesi silahlı kuvvet hususunda “mükellefiyet” yüklemektedir. Fakat o maddeye göre “mahsus anlaşmalar” yapılamadığı için, devletler kuvvet gönderip göndermemekte, kuvvet gönderdikleri takdirde bunun miktar ve nevini tesbit etmekte halen serbesttirler. Bu sebepten, Güvenlik Konseyi sadece devletlere yardım “tavsiye eden” bir karar almıştır. Muhalefet, yardım eden diğer üye devletler gibi Türkiye'nin de münasip şekilde yardım etmesine aleyhtar olmadığını her fırsatta söylemiştir. Hükümetle muhalefet arasındaki muhalefet arasındaki ihtilaf şudur: Muhalefet yardım yapılması, yardımın asker gönderme şeklinde olması ve bunun miktarının tesbiti işinin, ancak Büyük Millet Meclisi tarafından karara bağlanabileceği kanaatinde bulunduğunu belirtmektedir”¹³⁴.

Görüldüğü gibi, CHP asker gönderme konusunda hiçbir şekilde tereddüt içerisinde değildir, aksine bunu doğru bulmuş yalnızca kararın alınış şekline itiraz etmiştir. Böylesi bir devlet kararının alınış şekline büyük önem veren CHP'nin, kendi içerisinde Kore'ye asker göndermenin doğru bir hareket olacağına nasıl karar verdiğine yönelik bir inceleme yapıldığında görülen ise bu tutumun tam tersi yönündedir.

İnönü'nün 28 Temmuz 1950 tarihli bir başka demeci Kore kararında meclisin merkezi konumuna ve yanı sıra kendisinin oyuna verdiği önemi oldukça güzel özetlemiştir. *Hürriyet* muhabinine yaptığı açıklamada İnönü, konu hakkında kendisine de müracaat edilmesi gerektiğini söylemiş, fakat bu yapılmamakla birlikte meclisin dahi görüşünün alınmamasını eleştirmiştir. İnönü, İkinci Dünya Savaşı sırasında kendisinin gösterdiği “demokratik tavrı” da hatırlatmayı ihmal etmemiştir.

“Arzu edilirdi ki, uzun müddet iktidarda kalmış bir Partinin Başkanı sıfatıyla benim de bu mesele hakkında reyime müracaat edilsin. Büyük memleket meselelerinde, hususiyetle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde, hükümetin muhalefet Partisi ile fikir mutabakatını tecrübe etmesi, memleket birliğini sağlamak için esas tedbiridir. Halbuki bu mesele hakkında hükümet, Büyük Millet Meclisi'nin dahi reyini almış değildir. Halbuki İkinci Cihan Harbinde harp Türkiye'nin kapılarını çaldığı zamanlar ve Alman orduları hudutlarımızda iken, bu memleketle iktisadi münasebetlerimizi kesmek kararını bile almadan Meclisin fikrini sormuştuk”¹³⁵.

İnönü, 19 Şubat 1951'de mecliste yaptığı bir konuşmada harp kararı gibi “büyük milli kararlarda” hükümetin askerleri savaşa göndermek için ne gibi taahhütler

¹³⁴ Nihat Erim, “Birbirine karıştırılan meseleler”, *Ulus*, 08 Aralık 1950, 1-3.

¹³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1950-1964)*, c. 3, 5. bs., (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 297.

aldığını meclisin mutlaka bilmesi gerektiğine işaret etmiş ve milli birliğin ancak bu yolla sağlanabileceğini söylemiştir.

“Tekrar etmek mecburiyetindeyiz ki, harb kararı gibi büyük milli kararlarda Hükümetin ve Büyük Meclisin yetkileri arasında hiçbir tereddüde mahal vermemek, milletvekilleri olarak bizim başlıca vazifemizdir. Hükümetin silahlı kuvvetlerimizi kullanmak için ne taahhütler aldığını Büyük Meclisin, taahhüt tatbiki konmadan evvel, bilmesi lazımdır. Büyük vatan müdafaası meselelerinde milli birlik ancak bu suretle temin olunabilir. Büyük Meclisin hiçbir sebep ve suretle olup bitti karşısında bırakılmıyacağını Hükümetten tekrar işitirsek vazife ve mesuliyet duygusu önünde kendimizi vicdan istirahatında bulacağız”¹³⁶.

Dış politika kararları alınırken meclisin öncelikle bilgilendirilmesi ile ilgili olarak 18 Mayıs 1952’de Trabzon’da yaptığı bir konuşmada İnönü, muhalefet ile sadece “esasta değil, taktikte ve tedbirde de mutabakat aranması” gerektiğini belirtmiştir.

“Dış politika meselesinde bizim derdimiz B.M.M.’nin beynelmilel hadiselerden vaktiyle haberdar edilmesi arzusudur. Muhalefet ile dış politikada yalnız esasta mutabakat aramak değil taktikte ve tedbirde tenvir etmek ve mutabakat arama usullerinin teessüsü de lazımdır. Bu çok faydalı bir yoldur. Fakat hükümet için kendi anlayış seviyesinde nihayet ihtiyaridir. İhtiyari olmayan mükellefiyet B.M.M.’ni salahiyyetlerine riayet ve B.M.M.’nin daima haberli olmasına dikkat etmektir. Biz bu noktada B.M.M.’nin kemaliyle işletilmesini bir dava olarak iktidardan istiyoruz”¹³⁷.

Yine, 18 Kasım 1953 tarihinde mecliste yaptığı bir açıklamada İnönü, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den 1945’te talepte bulunduğu isteklerinden vazgeçtiğini gazetelerden öğrendiğini söyleyip, bu konudaki sitemlerini hükümete iletmiştir.

“Arkadaşlar; biz “dış emniyet meselelerinde, dış meselelerde B.M.M. ile çalışın” diye ısrar ediyoruz. Şimdi sizlere bir misal vereyim. Evvelce de söyledim, münakaşa açmak istemedim, bu hususta ısrar ediyorlar, bir misal söyliyeyim. Sovyet Rusya 1945’de Türkiye’den, şarktan ilçeler istedi, Boğazlardan üsler istedi. Kaç senedir bu politikanın mücadelesi içindeyiz. Sovyet Rusya geçenlerde verdikleri bir nota ile bu taleplerinden vazgeçtiklerini söylediler. Sovyet Rusya’nın bizden toprak istemediğini, vazgeçtiğini nereden haber aldınız? Monte-Karlo radyosu ilan etti, oradan bizim gazetelere aksetti. Duydunuz. B.M.M. ile çalışmayı vazife edinen bir hükümet böyle bir hadiseden B.M.M.’nin haberdar etmez mi? 30 Mayıs’ta Sovyet notasını aldık. Biz, gazetelere akseden haberler üzerine mütalaalarımızı söyledik. Takriben 23-24 Temmuzda B.M.M. tatil kararı verdi. İki aya yakın bir zaman geçiyor. Hükümet böyle bir hadiseden B.M.M.’ni resmen haberdar etmemişti. Bizim iddiamız, B.M.M. ile dış politika meseleleri üzerinde beraber bulunmamızdır. B.M.M.’nin irşadından istifade etmeli, hele onun salahiyyetine çok dikkat ve riayet etmelidir. Bunu hükümete anlatmaya çalışıyoruz. Bunu anladıkları, tatbik ettikleri gün kendilerine yalnız müteşekkiri oluruz”¹³⁸.

9 Nisan 1954’te Malatya’da yaptığı konuşmada da, hükümetle dış politikanın temelleri konusunda bir ihtilafı olmadığını söyleyip, meclisin dış politika ile ilgili olarak çalıştırılması gerektiğini “hür milletleri” örnek göstererek açıklamıştır.

“Bizde dış politikanın temellerinde ihtilaf yoktur. Ancak dış politikada hükümetlerin B.M.M. ile beraber çalışmalarını birinci derecede ehemmiyet kazanmıştır...Hür cephede bulunan her milletin hükümeti dış meselede bütün milletin inanma ve beraber olmak kudretinden faydalanmaya çalışıyor. Bu usulün bizim memleketimizde yerleşmesi lazımdır. Büyük Millet

¹³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 45, c.5 (Şubat 1951): 214.

¹³⁷ Erdemir, *age*, c. 2, 109.

¹³⁸ *Age*, 219.

Meclisi bizde harp ve sulh meselesi muahede ve bağlanma meselelerinde hiçbir zaman olup bitti karşısında bırakılmamalıdır”¹³⁹.

Ankara radyosunda 27 Nisan 1954’te yaptığı seçim konuşmasında İnönü, yine hükümetin Kore kararına gönderme yapıp, bu tür bir kararın meclisin bilgisi dışında alınmasına tepkisini yinelemiştir.

“Sevgili hemşehrilerim, harb kararını B.M.M.’nin hakkı sayıyoruz. Türk ordusunun şan ve şerefine haddini bilmez politikacılar tarafından tecavüz edilmemesini istiyoruz. Dış politikanın istikametlerinde ve temel taahhütlerinde memlekette ihtilaf olmamasına ehemmiyet veriyoruz. Dış politikanın takip ve tatbik usullerinde Büyük Millet Meclisinde beraber çalışmasını istiyoruz. Büyük Millet Meclisi’nin haberi ve kararı olmadan memleketin emrivaki karşısında kalmaması için bütün gayretlerimizle uğraşyoruz. Dış politika anlayışımız budur”¹⁴⁰.

27 Şubat 1955’deki meclis görüşmelerinde CHP grubu adına söz alan Kars milletvekili Turgut Göle, hükümetin dış politikayı meclisle irtibat halinde yürütmesini istemiş de sık sık tekrarlanan olaylarla ilgili olarak mecliste müzakereler açılmasını talep etmiştir.

“Hükümetin dış politikayı Büyük Meclisle yakın irtibat halinde bulunarak idare etmesini öteden beri istiyoruz. Kanaatimizce dış politikada muvaffakiyetin ve hususiyle selametin tek yolu Büyük Millet Meclisini mümkün olduğu kadar yakından irtibatla bulundurmadır. Hükümet bu mevzuda öteden beri arzulu görünmez. Sık sık tekerrür eden dış politika hadiseleri hakkında Büyük Mecliste müzakereler açılması çok lüzumludur. İktidar partisinin muhterem milletvekilleri bu hususta bizi desteklerlerse dış politikayı hükümetin Büyük Millet Meclisi ile yakın iş birliği halinde yapması gibi salim bir usulü tesis etmiş oluruz”¹⁴¹.

16 Aralık 1955’teki bir meclis konuşmasında da, partisinin Kore konusundaki tavrını tekrarlayan İnönü, hükümeti “sergüzeştçi” dış politika anlayışı sürdürmek ve “emrivaki yapmakla” suçlamıştır.

“Hükümet, dış meselelerimizde umumi efkarın ve gazetelerin aydınlatılmasından ve yardımlarından istifade etmiyor. Hele B.M.M.’nin bilmesinde ve desteklemesindeki büyük kuvveti hiç takdir etmiyor. Ya kışkırtıp her şeyin altüst edilmesini, ya susup ve susturup, kendi aklı içinde çabalamayı ihtiyar ediyor, bunlar sakat gidişlerdir. Kore’den bahsediyorlar. Diyolar ki, siz Kore’ye istemiyordunuz, biz gittik, şu kadar itibar temin ettik. Eski münakaşa, evet Kore’ye gittin isabet ettin ama B.M.M. karar vermeden gittin. Bugün isabet edersen, yarın işte 6 Eylül hadisesi olur ondan sonra ne yapacağını bilemezsin. Buna sergüzeşt derler. B.M.M. içinde müzakereyi kabul ediyor musun? Anayasaya göre salahiyetin dahilinde olmayanları yapmak hususunda müşir misin? Emrivaki yapıyorsunuz. B.M.M.’nin salahiyetlerini ve usullerini tanımadan emrivaki yapmak istidadında olması onun sergüzeşt politikasına sürüklenmesine ister istemez sebep olur”¹⁴².

Bülent Ecevit de 3 Kasım 1956 yılında yazdığı bir yazıyla konuya müdahil olmuştur. Ecevit’e göre, hükümet dış politika ile ilgili en ufak bir eleştiriyi “vatan hainliğiyle” ilişkilendirmekte ve “dış siyaset meselelerini serbestçe tartışabilme hakkını, Türk milleti kadar vatansever ve bağımsızlığına bağlı bir milletten esirgemek”tedir.

¹³⁹ Age, 251.

¹⁴⁰ Age, 290.

¹⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 1, c. 5 (Şubat 1955): 908.

¹⁴² Age, 357.

“...Bir harb kararından çok daha önemsiz meselelerde bile Hükümete karşı cephe almak vatan hainliğiyle suçlandırılmağa yetmektedir. Hele dış siyaset meselelerinde Hükümete muhalefet etmek suçların en ağırı sayılmaktadır. Kore harbine katıldığımız sırada, muhalefetin, sırf usul bakımından bazı ufak tefek tenkitleri bile, bu tenkitleri yapanların askeri mahkemelere verilmelerine sebep olmuştur. İşte, muhalefetin hiçbir ciddi denetlemesine imkan verilmemiş olan Bağdat ve Balkan Paktları ortadadır! Bu paktların acıklı durumuna, artık Cumhurbaşkanı bile, Meclis açış söylevinde temas etmekten kaçınmamıştır. Dış siyaset meselelerini serbestçe tartışabilme hakkını, Türk milleti kadar vatansever ve bağımsızlığına bağlı bir milletten esirgemek mazur gösterilemez. Dış siyaset meselelerinde ihtiyatkarlığın ilk belirtisi, böyle tehlikeli zamanlarda en hayati Bakanlıklar sayılması gereken bu iki bakanlığa (Dışişleri ve Milli Savunma-CD) gereken önemi vermek olmalıydı. Fakat bizde ihtiyatkarlık ancak, dış siyaset meselelerini Büyük Millet Meclisinde bile tartışmaktan kaçınmak şeklinde kendini gösteriyor”¹⁴³.

İnönü ve CHP, elliler boyunca dış politika konularını meclise getirmeyen iktidarı Kore kararını her seferinde örnek göstererek eleştirmiştir. TBMM’ye bu derecede önem atfeden CHP’nin ve genel başkanının kendi parti meclisi için aynı hassasiyeti gösterip göstermediği ise, bir hayli şüphelidir.

4.2.4. Yöntemsel: Murakabe Arayışı

Dış politika kararlarının alınması konusunda, TBMM’nin merkezi konumuna vurgu yapan CHP’nin yöntemsel olarak “murakabeli bir dış politika” istediği anlaşılmaktadır. CHP sözcüleri meclisin, kamuoyunun ve 1923 yılından beri Türkiye dış politikasını yürüten CHP’nin murakabesi altında dış politikanın devamını “kesin bir ihtiyaç” olarak görmektedirler.

İnönü’nün 9 Nisan 1954 tarihli Malatya konuşması da buna bir örnektir: “Hükümetlerin B.M.M. salahiyyetlerine dikkatle riayet etmelerini isteriz. Dış politikada memleketin emrivaki karşısında kalması ihtimalinden daimi bir endişe içinde yaşıyoruz. Dış politikamızın emniyetli ve murakabeli bir idare altında bulunmasına kesin ihtiyaç vardır”¹⁴⁴.

16 Aralık 1955’te meclisteki konuşmasında İnönü, dış politika konusundaki bilgisizliklerinden yakınmış ve meclise müzakere imkanı verilmesi gerektiğini savunmuştur.

“...Arkadaşlar, harici politika üzerinde arzettiğim malumatı akıl öğretmek iddiası olarak kabul edemem. Hiçbir iddiamız, hiçbir akıl öğretmemiz yoktur. Bilakis harici politika malumat almaya muhtaç bir mevzuudur diyorum. Şikayet ettiğim mevzuları tekrar söylüyorum. Haber vermiyor, meclise haber vermiyor, gazetelere yazdırmıyorsunuz, kitap gelmez, gazete gelmez, nereden öğreneceğiz? Malumat sahibi olamayışımızdan şikayetçiyiz. Ya lütfedecekler siyasi partilerin liderlerini çağıracaklar, hususi malumat verecekler, bu da kafi gelmezse B.M.M.’ne dış politika üzerinde müzakere fırsatı vereceklerdir. Bunları

¹⁴³ Bülent Ecevit, “Tartışmasız dış siyaset”, **Ulus**, 03 Kasım 1956, 3.

¹⁴⁴ **Age**, 251.

yapmazlarsa biz nereden malumat alırız? Sonra kendi aklının bildiğini yapar dediğimiz zaman niçin sinirleniyorlar?”¹⁴⁵.

Akis iktidarın dış politikasını eleştirirken, yapılan yanlışları hükümetin tek başına hareket etmesine bağlamaktadır. *Akis*'in bir diğer iddiası da hükümetin bir “İnönü kompleksi” yaşadığı ve kamuoyunun geniş bir kesiminin İnönü'nün “fikirlerinin bilinmesini ve daha mühimi kaale alınmasını istediği” yolundadır.

“...artık dış politikamız son zamanlardaki vahim bazı hatalar yüzünden partiler arasında tenkid mevzuu haline gelmiş ve gerek CHP, gerekse Hür Parti ana prensiplerin haricinde iktidarın dış politikasını asla tasvip etmediklerini resmen bildirmişlerdir... Vatandaşların geniş bir ekseriyeti CHP Genel Başkanının fikirlerinin bilinmesini ve daha mühimi kaale alınmasını istemektedir... bir yandan “İnönü kompleksi” diğer yandan Hür Parti kurucularına karşı duyulan hiddet onları (iktidarı) hayırlı bir yola sapmaktan maalesef men etmektedir”¹⁴⁶.

Görülüyor ki, CHP, parti ya da meclisten daha çok dış politika alanında bizzat İnönü'nün görüşlerinin alınmasını istemektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkeyi “tek başına başarılı bir dış politika sınavından geçirmiş olan İnönü” yeni hükümet tarafından “kaale alınmalı” ve görüşlerine başvurulmalıdır.

Zafer'in, CHP meclis toplantısından sonra yayımlanan tebliğde muhalefetin “dış politika mevzularında, öteden beri olduğu gibi, resmi malumattan mahrum bırakıldığı” iddiasına karşılık CHP'yi jurnalcilikle suçlaması üzerine, 20 Kasım 1956 tarihli yazısında Bülent Ecevit, “vatandaşların ve muhalefet partisinin dış siyasetle ilgilenmekten alıkonulamayacağını” savunmuştur.

“Öyle anlaşılıyor ki muhalefetten, dış meselelerde Hükümet görüşünü, bu görüşün ne olduğunu bile bilmeksizin desteklenmesi beklenmektedir. İster muhalif, ister muvafık, ister tarafsız olsun her Türk vatandaşı, her şeyden önce, memleketinin güvenliğiyle, Hükümetinin dış siyasetiyle ilgilenmek zorundadır. Vatandaşların bu ilgisinin sorumlularca karşılıksız bırakılması, hatta “jurnalcilik” olarak “yakışsız zihniyet” olarak vasıflandırılması, memleketine bağlı hiçbir Türk'ü, bu en başta gelen ödevini yapmaktan, yani memleketinin güvenliğiyle, Hükümetinin dış siyasetiyle ilgilenmekten, bu konularda kafasında uyanacak sorulara cevap istemekten, cevap beklemekten alıkonuyacaktır”¹⁴⁷.

Bu yazısından üç gün sonraki başka bir yazısında ise Ecevit, vatandaşlarına dış politika konusunda kendisini denetleme hakkı vermeyen hükümetin “hiç değilse, dışişlerini gerçekten yürütmeğe yeterli olduğuna dair milletine tam bir güven vermiş olması” gerektiğini ve eğer meclise bilgi vermek konusunda erken olduğu düşünülüyorsa “bari, diplomasi alanındaki bilgi ve tecrübesi dünyaca bilinen ve bugünlük muhalefet saflarında bulunan bazı siyaset adamlarının da bilgi ve tecrübesinden faydalanılması” lazım geldiğini belirlemektedir. Hiç kuşku yok ki, bu devlet adamlarından en mühimi ve ilk sırada olanı İsmet İnönü'dür. Bu yazıların

¹⁴⁵ *Age*, 356.

¹⁴⁶ *Akis*, 10 Mart 1956, 4.

¹⁴⁷ Bülent Ecevit, “Muhalefetten beklenen nedir?”, *Ulus*, 20 Kasım 1956, 3.

yazıldığı tarihler, Ortadoğu’da Süveyş Bunalımının yaşandığı günlerdir ve görülüyor ki, Ecevit bu kriz karşısında Türkiye’nin takınacağı tavır konusunda İnönü’nün görüşünün alınmasını istemektedir.

“Vatandaşlara, yalnız içişlerinde değil dışişlerinde de Hükümeti devamlı denetleme hakkı tanıyan, hatta böyle bir denetleme işini, vatandaşların omzuna, kaçınılmaz bir ödev olarak yükleyen demokratik idare anlayışı, her ne kadar buna cevaz vermezse de, her ne kadar son İngiltere misali bir demokratik memlekette buna cevaz verilemeyeceğini bize kesin olarak bir kere daha öğretmişse de, biz bir an için, iktidar çevrelerinin görüşünü kabul edelim! Fakat, böyle tehlikeli şartlar altında milletinden açık bono istemek hakkını kendinde görecektir bir devlet adamı, hiç değilse, dışişlerini gerçekten yürütmeğe yeterli olduğuna dair milletine tam bir güven vermiş olmalıdır. Eğer doğrudan doğruya vatandaşlara, hatta, gizli bir oturumda, sadece Büyük Millet Meclisine açıklamalarda bulunulması için vakit gerçekten erkense, bari, diplomasi alanındaki bilgi ve tecrübesi dünyaca bilinen ve bugünkü muhalefet saflarında bulunan bazı siyaset adamlarının da bilgi ve tecrübesinden faydalanılmakla, vatandaşlara, şu günlerde pek muhtaç oldukları huzur bir nebze olsun verilebilirdi”¹⁴⁸.

30 Kasım tarihli bir başka yazısında ise, Türkiye’nin Ortadoğu politikasını eleştiren ve “bu karanlığa artık son verilmeli” diyen Ecevit, “6 yıllık bir Dünya Harbi devresini bile, açık, apaydınlık bir dış politikayla geçirmiş, bundan da hiçbir zarar görmediğini” belirtmiştir. *Zafer*’in Ortadoğu ile ilgili bir yazısında “atılan zarların oyuna hakim olmasını temenni etmesine” de çok sinirlendiği anlaşılan Ecevit, “Türkiye’nin kaderinin zarlara bağlı olması” durumuna da sert tepki göstermiştir.

“Türkiye’nin Ortadoğu politikası, Türk milleti için kaygı verici bir karanlığa gömüldü... Ortadoğudaki son gelişmeler karşısında Türkiye’nin tutumu Büyük Millet Meclisinin bir açık oturumunda görüşülmelidir! Muhalefet çevreleri bazen gizli bir oturumda bile izahat almağa razı görünüyorlar. Fakat Türkiye’nin Ortadoğudaki dış politikası, böyle ancak gizli oturumlarda açıklanabilecek bir politika olmamalıdır. Ancak, eğer bugünkü hükümet, cumhuriyet Türkiye’sinin Ortadoğu politikasına hakim olan ilkelerden esaslı bir şekilde ayrılmış ise, böyle gizliliklere ihtiyaç duyabilir. Oysa, bugünkü hükümet, muhalefetin, bilhassa, dış siyasetimizde yakın zamana kadar bağlı kalındığı sanılan ilkeleri ortaya koymuş olan Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetinin, bugünkü Ortadoğu siyasetimizi nasıl olsa destekliyeceğinden emin görüldüğüne, bundan eminmiş gibi bir rahatlık, bir serbestlik içinde hareket ettiğine göre, o ilkelerden ayrılmamış olsa gerektir. Bu da, Hükümetin, Ortadoğudaki son tutumumuzla ilgili gerçekleri bu kadar büyük bir sır gibi saklama ihtiyacını duymasını büsbütün anlaşılması güç hale getirmektedir...”

Bu karanlığa artık son verilmelidir! Cumhuriyet Türkiye’si, 6 yıllık bir Dünya Harbi devresini bile, açık, apaydınlık bir dış politikayla geçirmiş, bundan da hiçbir zarar görmemiştir. Tersine, sonsuz faydalar görmüştür. Dış politikayla ilgili son başyazılarından birinde, İktidar sözcüsü gazete, zar atmaktan bahsediyordu. “Temenni edelim”miş ki “atılan zarlarımız oyuna hakim olsun”muş! Batılı müttefiklerimizin, kendilerine de şamil olduğu anlaşılan bu “zar atma” deyimini tasvip etmiş olacaklarını sanmıyoruz. Kaldı ki Cumhuriyet Türkiye’sinin de tarihinde “zar atmak” diye bir şey şimdiye kadar duyulmamıştı. Biz kaderimizi zarlara bağlı görmek istemeyiz. Dış politikayı zar atma olarak anlıyanların, Türk milletine Ortadoğudaki son tutumumuz hakkında açık izahat vermek istemeyişlerinden haklı olarak kaygı duyarız. Demokratik olduğunu iddia eden bir hükümet için bu kaygıyı gidermek son derece kolaydır. Hükümet, Ortadoğudaki politikasını Türk milletine en ince teferruatına kadar izah etmelidir! Demokrasi, bir anlamda, açıklık rejimidir. Bunun son örneği, Süveyş buhranı sırasında İngiltere’de verilmiştir”¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Bülent Ecevit, “Dış Siyaset ve Vatandaş”, **Ulus**, 23.11.1956, 3.

¹⁴⁹ Bülent Ecevit, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası Nedir?”, **Ulus**, 30.11.1956, 3.

18 Aralık 1956 tarihli CHP Ankara İl Kongresi konuşmasında İnönü de, dış politika konusunda muhalefetle görüş birliği aranması gerektiğine vurgu yapmış ve birçok dış politik konuda muhalefet partisinin olduğu kadar, meclisin de habersiz olduğunu tekrarlamıştır.

“Cihan sulhünün buhranlar içinden selamet yolu aradığı bu günlerde Türkiye istikrar ve milli tesanüt ülkesi olarak vazife görmek mevkiindedir. Bu vazifenin ifa edilebilmesi iç meselelerin hallolunmasına ve dış meselelerde memleketin herhalde yarısını geçen muhalefetle görüşbirliğinin aranmasına bağlıdır. Dış meselelerde iktidar yalnız muhalefeti değil, hatta B.M.M.’ni haberdar etmemek yolunda inanılmaz bir ısrar ile devam etmektedir. Amerika’nın ve NATO’nun müttefikler arasındaki ihtilaflardan açık, kapalı şikayetler ileri sürdükleri hissolunuyor. Hayati ehemmiyeti olan bu durumlarda geçende Bağdat tebliğinde olduğu gibi bize yeni taahhülle tevcih etmek istidadında olan kararlarda ve nihayet Kıbrıs meselesinin seyrinde bilgiden mahrum bir halde olduğumuzun umumi efkarca bilinmesini isterim”¹⁵⁰.

Bu bölümden öğrendiğimiz, CHP’nin dış politika alanında meclisin ve özellikle de partinin denetlemesini esas gördüğüdür. Fakat daha esas olan bir şey de şudur; bu konuda İnönü’ye verilen önem. Yukarıda da açıklandığı gibi, İnönü’nün İkinci Dünya Savaşı sırasındaki “dış politika başarısı” onun bu konuda “kaale alınması” gereken bir lider olduğuna işaret etmektedir. Anlaşılan, CHP’nin içerisindeki “İnönü etkisi” dış politika alanında daha belirgin bir hale gelmiştir.

---

¹⁵⁰ Erdemir, **age**, **cilt 2**, 22.

5. CHP’NİN TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA BAKIŞI

5.1. Genel Değerlendirme

Demokrat Parti iktidarı sırasında, Türkiye dış politikasını şekillendiren en önemli dış dinamiğin ABD ile ilişkiler olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemin hemen başında yaşanan Kore Savaşı ile Türkiye’nin NATO’ya üye olma girişimi ve bunun gerçekleştirilmesi, 1945 yılından itibaren dünyayı bölen soğuk savaş rüzgarı Türkiye’yi tam anlamıyla Batı bloğuna ve onun en önemli gücü olan ABD’ye yöneltmiştir.

DP hükümetinin takip ettiği dış politika ve Ortadoğu politikası anlayışını Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 24 Şubat 1951’de meclisteki bakanlık bütçesi görüşmelerinde şu şekilde ifade etmektedir:

“Huzurunuzda Hükümetimizin takip ettiği harici siyasetin Birleşmiş Milletler idealine sadakat, milletlerarası işbirliği ve müşterek emniyet yolu ile sulh ve istikrarın muhafazası davalarına dayandığını tekrarlamak isterim...Ortaşark devletleri arasında, büyük veya küçük ... veya anlaşmazlıkların mevcut bulunmaması bizi, ne bu ayrılıklardan istifadeye çalışmağa ne de anlaşamıyan taraflardan birine iyi niyetlerimizi açıkça ifade etmekle diğerine karşı düşmanca vaziyet aldığımız rehabımı uyandırmak endişesiyle her iki tarafa karşı da sakit durmağa sevketmemelidir. Gizli hiçbir maksadımız olmadığına göre vaziyetimizi izah ve ilanda ancak fayda bulunabilir”¹⁵¹.

DP iktidara gelir gelmez dış politika konusunda aldığı en önemli karar, Kore Savaşına BM kararı çerçevesinde Güney Kore’yi Kuzey’in saldırısından korumak amacıyla asker göndermesidir. Türkiye’nin beklediği gibi, Kore’ye asker gönderilmesi Batı kamuoyunda Türkiye lehine bir havanın doğmasına neden olmuştur. Bu koşullar altında DP hükümeti Ağustos 1950’de NATO üyeliği başvurusunu yenilemiş ve İngiliz ve ABD büyükelçileri nezdinde girişimlerde bulunarak 15-18 Eylül 1950’de New York’ta yapılacak NATO toplantısında Türkiye’nin NATO’ya kabulünün tekrar ele alınması için ısrarcı olmuştur¹⁵². Kore Savaşı’nın patlak vermesiyle Avrupa merkezli güvenlik stratejisini genişleten ve dünyanın her noktasında “komünist tehdidin” engellenmesi gerektiğini fark eden

¹⁵¹ **Ulus**, 25 Şubat 1951, 5.

¹⁵² Sever, **age**, 66.

ABD, Türkiye'nin de "stratejik önemini" anlamış ve başta İngiltere olmak üzere diğer NATO üyelerini de "ikna" ederek Türkiye'nin Şubat 1952'de NATO'ya üye olmasını sağlamıştır.

Dönemin en önemli dış politika olaylarının Ortadoğu'da yaşanması ve araştırmamızın da odak noktası olması açısından, bu bölgede yaşanan olaylara yakından bakmak gerekmektedir. Hiç kuşku yok ki, Türkiye'nin dış politika gündemini 1950-1960 arasında en fazla meşgul eden bölge Ortadoğu olmuştur. DP'nin dış politikasında Ortadoğu'ya yönelik girişimler ve Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelere karşı gösterilen tepkiler önemli bir yer tutar. CHP ile DP arasındaki dış politika tartışmalarının önemli bir bölümünün de doğrudan Ortadoğu'yu ilgilendiren gelişmeler üzerinden yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle, NATO üyesi olmasına karşın Türkiye'den bölgeye yönelik güvenlik düzenlemeleri, müdahaleler ve başka diplomatik girişimler çerçevesinde rol oynaması ya da sorumluluk üstlenmesi istenmiştir. DP yönetimi de uluslararası konumunu güçlendirmek ve Batı ittifakı içinde etki sağlayabilmek için bu türden telkin ve isteklere olumlu yaklaşmıştır. Bu durum, iki parti arasında tüm DP iktidarı boyunca yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Tartışmalar sırasında CHP'li yetkililer Ortadoğu konusunda partinin görüşlerini biçimlendirerek kamuoyuna yansıtmışlardır. Bu tartışmalar arasında öne çıkanları, kronolojik bir sırayla ele almak mümkündür.

5.1.1 Ortadoğu Komutanlığı Projesi

Bölgeyle ilgili olarak bu dönemdeki en önemli olay, Sovyet bloğuna karşı Ortadoğu bölgesindeki ülkeleri bir araya getirecek bir birlik oluşturma girişimidir. 1951 yılından başlayarak özellikle Ortadoğu'daki tarihsel misyonu ve çıkarları nedeniyle İngiltere'nin liderliğinde bir "**Ortadoğu Komutanlığı**" kurulması fikri gündeme getirilmiştir. Süveyş Kanalı'nı denetleyen, Irak'ta üsleri olan, Basra Körfezi sahillerini himayesinde tutan ve Kıbrıs'a sahip olan İngiltere, Akdeniz ve Ortadoğu'yu kendi etki alanı içinde görmüş ve gittikçe güçlenen ABD'nin de bölgede söz sahibi olmasını istememiştir. İngiltere'nin istediği, Doğu Akdeniz'de Türkiye, Yunanistan ve bazı Arap devletleriyle birlikte bir savunma örgütü

kurmaktır¹⁵³. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin hemen ardından İngiltere ve ABD, Türkiye hükümetinden İngiltere, ABD ve Fransa tarafından kurulmuş olan Ortadoğu Komutanlığı'na 4. üye olarak katılmasını istemişlerdir. DP hükümeti de bu çağrıya olumlu yanıt vermiş, dördüncü kurucu üye olarak 13 Ekim 1951'de Mısır'ı kurucu devletlerden biri olarak ODK'ya katılmaya resmen davet etmiştir¹⁵⁴. Fakat bu çağrıdan hemen önce 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması'nı iptal ettiğini ilan eden Mısır hükümeti, Türkiye'nin bu davetini de reddetmiştir. “Ana hedeflerinden biri Mısır'ın ODK'ya katılımını sağlayarak Süveyş'e ilişkin İngiliz-Mısır anlaşmazlığını çözmek olan komutanlık, Mısır'ın olumsuz cevabıyla “ölü doğmuş” bir proje halini almıştır”¹⁵⁵. Bu ret yanıtına rağmen, ABD ve İngiltere ODK'yı askeri bir komutanlıktan ziyade bir savunma organizasyonu olarak hayata geçirmeyi tasarlamıştır. Arap dünyasında Mısır'ın önemini bilen her iki ülke de, Mısır'ı belki daha sonra bu organizasyona dahil etmeyi umut etmiştir. Bu arada da, Mısır dışındaki diğer Arap ülkelerini bu ittifak sistemine katmayı amaçlamışlardır. “Arap dünyasında ‘psikolojik bir çekiciliği’ olabileceği umulan ve bir planlama organizasyonu için daha uygun düşeceğine inanılan ‘savunma organizasyonu’ teriminin ‘komutanlık’ yerine kullanılmasına karar verilmiştir”¹⁵⁶. Böylece ODK yerine Ortadoğu Savunma Organizasyonu (ODSO) doğmuştur. 1953'de General Eisenhower ABD başkanı oluncaya kadar ABD Ortadoğu'da ODSO'ya güvenmiştir. Eisenhower iktidarı ile birlikte ise ODSO'nun istenilen amaca hizmet etmediği anlaşılmış ve yeni bir savunma sisteminin oluşturulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

5.1.2. Kuzey Kuşağı İttifakından Bağdat Paktına

Bu noktada, 1953 yılından itibaren ABD'nin Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'ne karşı bir “**Kuzey Kuşağı**” oluşturma çabalarına da değinmek yararlı olacaktır. Yukarıda da bahsedildiği gibi General Eisenhower'ın ABD Başkanı olması ile birlikte Ortadoğu'da ODSO'nun yeterli bir savunma organizasyonu olmadığına kanaat getirilmiştir. Söz konusu bölgede herhangi bir güvenlik boşluğu doğmasını

¹⁵³ Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, “1945-1960 Ortadoğu'yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 9. Baskı, c. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 617-618.

¹⁵⁴ Sever, **age**, 91.

¹⁵⁵ **Age**, 91.

¹⁵⁶ FRUS, 1952-1954, Vol.IX, Part I, **The Near East and Middle East** (Washington D.C: US Government Printing Office, 1986) 226-231'den aktaran Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, (İstanbul: Boyut Kitapları, Ekim 1997), 100.

engellemek için yeni ABD yönetimi daha güçlü bir güvenlik organizasyonu kurmaya karar vermiştir. Bu amaçla yeni yönetimin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 9 Mayıs 1953'te Ortadoğu ve Güney Asya ülkelerini kapsayan bir geziye çıkmıştır. Dulles'in bu ziyaretten çıkardığı en önemli sonuç belki de, birçok Arap ülkesinin Sovyetler Birliği'nden daha çok İsrail tehdidinden çekinmekte olduğudur. Bunun yanı sıra, Irak ve Türkiye gibi bölge ülkeleri de başlıca tehdit kaynağı olarak Sovyetler Birliği'ni görmektedir. Dulles, Arapların bu kaygılarını gidermek için Mısır'da 'yeni yönetimin Ortadoğu'da ne Araplara ne de Yahudilere karşı olmayan, dengeli bir politika arzulamaktadır' sözlerini sarfetmek durumunda kalmıştır¹⁵⁷. İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş kanalı konusundaki anlaşmazlık için ise ülkesinin İngiltere'nin Süveyş üssünü boşaltmasından yana olduğunu söylemiştir¹⁵⁸. Dulles'in 9 Mayıs tarihinde başlamış olduğu bölge ziyaretindeki son durak, bakanın kendi programında olmamasına rağmen Türkiye yetkililerinin daveti üzerine, ülkemiz olmuştur. Dulles, yapmış olduğu ziyaretler sonrasında ODSO fikrinden vazgeçmiş olarak Türkiye'ye gelmiş ve ilk defa burada "Kuzey Kuşak ittifakı" fikrinden bahsetmiştir¹⁵⁹.

Dışişleri Bakanı Dulles'in söz konusu tespitinden hemen sonra, 23 Aralık 1953'te, ABD yönetimi Ankara'daki büyükelçisinden bir Türk-Pakistan Dostluk Anlaşması imzalanmasına ilişkin görüşlerini öğrenmek üzere Türkiye'ye bir memorandum sunmasını istemiştir¹⁶⁰. ABD memorandumunda, Kuzey Kuşağı devletleri arasında Sovyetlere karşı Ortadoğu savunmasında en etkili olabilecek devletin Pakistan olduğunu ve Pakistan ile Türkiye arasında imzalanacak bir savunma anlaşması kapsamında askeri yardım sağlayarak Pakistan'ın savunma yeteneğini güçlendirmek istediğini belirtmiştir¹⁶¹. Türkiye, ABD'nin bu önerisine olumlu cevap vermiş ve iki ülke arasında Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın niteliği ve bu tür bir anlaşmayı sonuçlandırmak için izlenecek yöntemle ilgili bir dizi ikili görüşme yapılmıştır. Sonuçta anlaşmanın bağlayıcı bir savunma paketi niteliği taşıması, bunun yerine iki ülke arasında askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda danışma ve işbirliğini geliştirici

---

¹⁵⁷ Sever, *age*, 108.

¹⁵⁸ *Age*, 108.

¹⁵⁹ Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu...", 106-107.

¹⁶⁰ Sever, *age*, 116.

¹⁶¹ FRUS, 1952-1954, Vol.IX, Part I, **The Near East and Middle East** (Washington D.C: US Government Printing Office, 1986) 226-231'den aktaran Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, (İstanbul: Boyut Kitapları, Ekim 1997), 116.

bir anlaşma olmasına karar verilmiştir¹⁶². 2 Nisan 1954'te iki ülkenin bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamasıyla da, ABD'nin **Kuzey Kuşağı** projesindeki ilk adım atılmıştır. Karaçi Anlaşması olarak da anılan bu anlaşmadan hemen sonra, Başbakan Menderes ABD'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin Türkiye ile Arap ülkeleri açısından önem arz eden noktası, Menderes'in verdiği bir demeçte, "İsrail'in varlığı gerçeğini tanımak Arap devletleri için bir gerekliliktir" demesi olmuştur¹⁶³. Arapların en hassas olduğu bir konuda, Menderes'in bu türlü bir söz söylemesi, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını Ortadoğu sorunları açısından değerlendirmedini, sadece Soğuk Savaş mantığıyla hareket ettiğini ortaya koymuştur¹⁶⁴.

Menderes hükümetinin Ortadoğu'da birlik oluşturma çabaları Pakistan ile imzalanan anlaşmayla sınırlı kalmamış, ileride adı **Bağdat Paktı** olarak anılacak olan Arap ülkelerini de kapsayan ve daha güçlü bir savunma ve işbirliği de sağlayan bir pakt için 1955 yılı başlarında bir Ortadoğu turuna çıkmıştır. Söz konusu gezinin hemen öncesinde, İngiltere ile Mısır arasında imzalanan ve İngiltere'nin Süveyş kanalından çekilmesine ilişkin anlaşma, Mısır'ın Ortadoğu'da gerçekleştirilecek bir birliğe dahil olmasına yönelik Ankara'nın umutlarını arttırmıştır. Fakat Menderes'in Mısır devlet başkanı Nasır'a iletmiş olduğu ziyaret talebi reddedilmiştir. Bu nedenle de Ortadoğu turu kapsamına yalnızca Irak, Lübnan ve Suriye dahil edilebilmiştir. İlk durak olan Irak'ta başbakan Nuri Es Said ile yapılan görüşmeler neticesinde ortak bir bildiri yayımlanmış ve bu bildiride her iki ülkenin de en kısa zamanda ortak bir savunma anlaşması yapmaları düşüncesi benimsenmiştir. Başbakan Menderes Irak'tan ayrılırken yapmış olduğu açıklamada, iki ülke arasında benimsenen işbirliğinin çok yönlü olmasının arzu edildiğini belirtmiş ve bu yolla diğer Ortadoğu ülkelerini de bu oluşuma davet etmiştir¹⁶⁵. Irak'tan sonra başbakanın ziyaret ettiği Suriye ve Lübnan da ise işler Türkiye'nin istediği şekilde gitmemiş, her iki ülke de bu tür bir oluşuma girmeyi reddetmiştir. Bu gelişmeler üzerine, İngiltere ile ABD'nin desteğini alan Irak ve Türkiye, 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasını imzalamışlardır.

Bağdat Paktına yönelik en sert tepkiler İsrail, Mısır ve Sovyetler Birliği'nden gelmiştir. 26 Şubatta bir açıklama yapan İsrail Dışişleri Bakanlığı, benzer

---

¹⁶² Sever, **age**, 117.

¹⁶³ Fırat-Kürkçüoğlu, **age**, 622.

¹⁶⁴ Fırat-Kürkçüoğlu, **age**, 622.

¹⁶⁵ Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu...", 109.

anlaşmalarda geleneksel olarak bulunan tarafların uluslararası ilişkilerde güce ya da güç kullanmak tehdidine başvurmaktan kaçınacaklarına ilişkin yükümlülüğün bu anlaşmada bulunmamasına dikkatleri çekmiş ve anlaşmanın imzalanmasından sonra Türk ve Irak başbakanları arasında yapılan mektup teatisinin İsrail'e yönelik düşmanca bir tutum olduğunu belirtmiştir¹⁶⁶.

4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran Bağdat Paktına katılmıştır. Türkiye, diğer Arap devletlerinin de katılımını sağlamak için çabaladıysa da bu konuda başarı sağlayamadı. Arap devletlerinin pakta katılmamaları öngörülen hedefin gerçekleşmemesi anlamına geldiğinden, Bağdat Paktı imzalanmasından kısa bir süre sonra işlevsiz kalmış ve istenenin aksine Arap devletlerini birbirleriyle karşı karşıya getirerek, bölgeye Sovyetler Birliği'nin girmesini kolaylaştırmıştır.

Demokrat Parti'nin 1955 yılındaki bu girişimi muhalefet partisi tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Aşağıda parti sözcülerinin Bağdat Paktının imzalanması aşamasındaki görüşlerine yer verileceğinden burada yalnızca o dönemde yaşanan küçük bir anıya yer verilecektir. İsmet İnönü ile Başbakan Menderes arasında yaşanan bu olayı Metin Toker'in anılarından öğreniyoruz:

“Herhalde 1955 Nisanının 16'sı Cumartesi gecesini kolay kolay unutacak değilim. O sırada bir Irak parlamento heyeti Ankara'da bulunuyordu. Cumartesi gecesi bu heyet şerefine Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın daveti vardı. Davet Bulvarı Palas'taydı. İsmet Paşa da davetliydi. Davet erkek erkeğe olduğu için Paşa yalnız gitmişti. Yoksa, İsmet Paşa yanına hanımını almaksızın bir yere gitmezdi....Biz o sırada, İzmir caddesinde bir apartman dairesinde oturuyorduk. Akşam, kayınvalidem yalnız kalacağı için Çankaya'ya yemeğe gelmiştik. Paşa giderken fazla gecikmeyeceğini söyledi...Vakit gecikti, Paşa gelmedi. Ancak gece yarısı sırasında kapı çalındı. “Ben açarım” dedim ve açtım. Açtım ve hayretten dilimi yutacak gibi oldum. Karşımda İsmet Paşa ile Adnan Menderes duruyordu. Çok neşeli görünüyorlardı. Eminim, çakırkeyiftiler. Birbirlerinin kollarını tutuyorlardı. Adnan Bey “Nasılsın, Metin?” diye sordu. İsmet Paşa Başbakan'dan içeri girmesini istedi. Fakat Menderes “Başka sefere!” dedi. Şimdi Cumhurbaşkanı çıkacakmış. “Saat geç oldu” diye ilave etti. İsmet Paşa biraz oturabileceğini söyledi. Menderes itiraz etti. “Davet ederseniz, memnuniyetle gelirim” dedi. Paşa sordu: “Söz mü?” Menderes keyifli bir tarzda “söz” dedi...Davette Adnan Menderes, Paşayla çok meşgul olmuş. Beraber dış politika konuşmuşlar. O sıralarda Türkiye ile Arap ülkeleri ve bilhassa Irak arasında yakınlık başlıyordu. Yılın başında Adnan Menderes Ortadoğuda bir seyahat yapmış, bazı başkentleri ziyaret etmişti. Irak parlamento heyetinin gelişi de o çerçevede içinde oluyordu.

Ertesi akşam Irak heyeti onuruna Adnan Menderes'in Ankara Palas'ta resepsiyonu vardı. İsmet Paşa gene davetliydi. Davet gene sadece erkeklereydi. Menderes bütün konuklarını bırakmış ve saatlerce İsmet Paşayla meşgul olmuş. Davetliler bu hoş manzarayı seyretmişler¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Fırat, Kürkçüoğlu, **age**, 624.

¹⁶⁷ Toker, **age**, 64.

5.1.3. Süveyş Bunalımı

1956 yılından itibaren Ortadoğu bölgesi, soğuk savaşın sıcak çatışmalarının yaşandığı bir bölge olmaya başlamış ve bir dizi siyasi krize ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan ilki, 1956 yazında baş gösteren **Süveyş Bunalımı**'dır. Kriz Mısır'ın bağlantısızlık hareketi çerçevesinde Doğu Blokuyla da yakınlaşmaya başlamasının ardından gelmiştir. Devlet Başkanı Nasır komünist Çin yönetimiyle diplomatik ilişki kurup, Moskova'yı da ziyaret edeceğini açıklayınca, ABD yönetimi 15 Temmuz 1956'da Mısır'a Asuan barajının yapımı için daha önce söz verdiği yardımı yapmayacağını bildirmiştir¹⁶⁸. Bunun üzerine Mısır yönetimi 26 Temmuz tarihinde Süveyş Kanalı millileştirdiğini açıklamıştır. Konu daha çok İngiltere'yi ilgilendirdiğinden, ABD önderliğinde İngiltere ve Fransa, Süveyş Kanalı düzenleyen 1888 İstanbul Sözleşmesine taraf olan tüm devletleri Londra'da düzenlenecek konferansa davet etmiştir¹⁶⁹. Bu devletler arasında Türkiye'de vardır ve Batılı ülkeler tarafında davranmak suretiyle konferansa katılmıştır. Mısır ise bu çağrıya olumsuz yanıt vermiştir. Konferans sonunda alınan karar gereği, Mısır ile sorunun çözümünü konuşmak üzere beşli bir komite oluşturulmuştur. Fakat bu görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Zira Nasır, Mısır'ın Süveyş kanalının uluslararası denetim altına konulmasını kesinlikle kabul etmeyeceğini ve kanal üzerindeki haklarından vazgeçmeyeceğini bildirmiş ve ancak bu iki konu garanti edildiği takdirde bütün ülkeler için kanaldan geçişi sağlayabileceğini söylemiştir¹⁷⁰. Bu cevap üzerine toplanan II. Londra Konferansından da sonuç çıkmayınca İngiltere ve Fransa konuyu BM'ye götürmüş, fakat Güvenlik Konseyi de bir karara varamamıştır. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, İsrail ile yaptıkları gizli görüşmeler neticesinde sorunu güç kullanarak çözme yoluna gitmişlerdir. Plana göre, İsrail Mısır'a saldırmış İngiltere ile Fransa da bu durumu gerekçe olarak göstererek kanala el koymuştur. Olayların gelişimi İngiltere ile Fransa'nın istediği gibi olmamış, birçok ülke ile birlikte ABD de saldırıyı kınamış ve müttefiklerin hemen geri çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Uluslararası baskının yoğunluğu iki ülkeyi Mısır topraklarından çekilmek durumunda bırakmış ve böylece her şey Nasır'ın olmasını istediği gibi olmuş, Süveyş kanalının millileştirilmesi gerçekleşmiştir. Türkiye bu

---

¹⁶⁸ Fırat, Kürkçüoğlu, **age**, 627.

¹⁶⁹ **Age**, 627.

¹⁷⁰ **Age**, 627.

süreç boyunca da Batılı devletlerin yanında olmuş, fakat İngiltere-ABD karşıtlığında İngiltere'yi de kırmamakla birlikte ABD tarafında yer almıştır¹⁷¹.

Süveyş bunalımı 5-8 Kasım 1956 tarihleri arasında Tahran'da bir araya gelen Bağdat paktı üyeleri arasında da görüşülmüştür. Konferans sırasında Pakistan ve Irak İngiltere'nin pakttan çıkartılmasını teklif etmiş, Başbakan Menderes'in çabaları ile bu ihraç önlenmiştir. Arap ülkelerinden gelen baskının artması ve ABD'nin de İngiltere, Fransa ve İsrail karşısında tutum alması sonucunda Türkiye BM Genel Kurulunda işgali kınayan tasarıya karşı oy kullanmak durumunda kalmıştır¹⁷². Pakt üyeleri konuyu ikinci defa 19-20 Kasım 1956'da düzenlenen konferansta tartışmış ve İsrail ile ilişkilerini kesmesi yönünde gelen baskılar sonucunda Türkiye, 26 Kasım 1956'da Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bildiride "Filistin işi adilâne ve nihai surette hal şekline raptedilinceye kadar vazifesi başına avdet etmemek üzere" Büyükelçi Şefkati İstinyeli'yi geri çektiğini açıklamıştır¹⁷³. Söz konusu bildiride ilişki düzeyinin düşürüldüğüne dair bir açıklama olmamakla birlikte, Büyükelçinin "avdet etmemek üzere" geri çağrılmış olması, uygulamada ilişkilerin daha düşük bir düzeyde yürütüleceği anlamına gelmiştir.

İsrail elçisinin çekilmesi kararının Dışişleri Bakanlığının önerileri doğrultusunda alınıp alınmadığına ilişkin açık bir bilgi olmamakla birlikte, Metin Toker anılarında açıklamanın Başbakan Adnan Menderes tarafından Dışişleri Bakanlığı'na İstanbul'dan gönderilen bir emir doğrultusunda yayımlandığını ileri sürmektedir. Toker, bildirinin İsmet İnönü'nün de kafasını karıştırdığını belirtmektedir.

"Bildirinin içeriğini İsmet Paşa dahil kimse pek iyi anlayamadı. İsrail ile siyasi ilişkilerimizi mi kesiyorduk, yoksa artık kendimizi Telaviv'de sadece bir maslahatgüzarla mı temsil ettirecektik? Sonradan, Allahtan, uygulama bu ikinci şekilde oldu da büsbütün gülünç hale düşmekten kurtulduk. Ankara'nın dış politikasını Menderes mi idare ediyordu, yoksa Nuri Sait Paşa mı?"¹⁷⁴.

5.1.4. Eisenhower Doktrini-Bölgesel Krizler ve Araplar Arası Bütünleşme Çabaları

Süveyş krizinin Ortadoğu'da bıraktığı güç boşluğunun-Batılı güçler bakımından-bölgeye Sovyetler Birliği'nin "sızması" sonucunu yaratacağını düşünen ABD

---

¹⁷¹ Sever, *age*, 165.

¹⁷² Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu...", 191-193.

¹⁷³ "Elçimizi Çekmemiz Pek hayret Uyandırmadı," *Ulus*, 28 Kasım 1956.

¹⁷⁴ Toker, *age*, 221.

yönetimi, İngiltere'nin yerine bu boşluğu doldurmaya talip olmuştur. Bu niyet “**Eisenhower Doktrini**” olarak bilinen politikayla somutlaşmıştır. 5 Ocak 1957 tarihinde başkan Eisenhower'ın ABD Kongresine onaylanmak üzere yolladığı doktrin, ABD'nin Ortadoğu politikasında bir dönüm noktası olmuş, o güne kadar İngiltere ve kendine yakın bölge ülkelerinin üzerinden politika yürütmeye çalışan ABD, ilk kez bölgedeki yaşamsal çıkarlarını tüm açıklığıyla vurgulamıştır.¹⁷⁵ ABD başkanı kongreden bu doktrinle, Ortadoğu bölgesindeki halkları ve devletleri “komünist tehlikeden” koruyabilmek için gerekli yardım ve işbirliğini yapabilmek için yetki istemiştir. Kongre bu istekleri kabul etmiş ve gerekli olduğu durumlarda Ortadoğu'ya yönelik ABD askeri müdahalesinin de önünü açmıştır¹⁷⁶.

Türkiye, Eisenhower Doktrinini büyük bir memnuniyet ile karşılamıştır. Başbakan Menderes ABD tarafından Ortadoğu'ya yapılacak olan askeri ve ekonomik yardım sayesinde o sıralarda gittikçe düşen popülaritesini arttırmayı ümit etmiş, konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'da siyasi istikrarı sağlayacağına inandıklarını belirterek memnuniyetini dile getirmiştir¹⁷⁷. Muhalefet partisi CHP de iktidar gibi Eisenhower Doktrinini desteklemiştir¹⁷⁸.

Süveyş Bunalımı ile başlayan “Ortadoğu Bunalımları” 1957 yılında Suriye ile Türkiye arasında yaşanan gerilimle devam etmiştir. Bu gerilim, Süveyş krizi ertesinde bölgede doğan güç boşluğundan Sovyetler Birliği'nin yararlanacağını düşünen Türkiye'nin Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline geldiğine inanmasıyla yaşanmıştır. Tabi ki bu duruma birkaç somut olay da eşlik etmiştir. Bunlar; 6 Ağustos'ta Suriye ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan ekonomik ve teknik yardım anlaşması, 13 Ağustos'ta Suriye'nin mevcut rejimi devirmeye çalıştıkları iddiasıyla üç ABD'li diplomatı sınır dışı ettiğini açıklaması ve Suriye Genelkurmay Başkanlığına “komünist eğilimli” Albay Afif Bizri'nin getirilmesidir.

Suriye'de yaşanan bu gelişmelerden rahatsızlık duyan Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin'in Türkiye'yi ziyareti sırasında iki kral, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı ile ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşar yardımcısı Loy Henderson arasında

---

¹⁷⁵ Çağrı Erhan, “1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 9. Baskı, c. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 564.

¹⁷⁶ Erhan, **age**, 566.

¹⁷⁷ Bağcı, “Demokrat Parti'nin Ortadoğu...”, 123.

¹⁷⁸ **Age**, 123.

konu ile ilgili 24 Ağustos 1957 tarihinde bir toplantı yapılmıştır¹⁷⁹. Henderson'un bu ziyaretinden sonra ABD'nin Suriye konusundaki tutumu sertleşmiş, 5 Eylül 1957'de ABD'nin, Sovyet egemenliğine karşı güçlenmeleri için Suriye'ye komşu devletlere silah göndereceği açıklanmıştır¹⁸⁰. Daha sonra ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Irak, Türkiye, Ürdün ve Lübnan hükümetlerine gönderdiği mesajlarda Suriye ile SSCB arasında yaşananların endişe verici olduğu tekrarlanmış, ancak ABD'nin Suriye'ye karşı herhangi bir askeri hareket planı olmadığı da açıklanmıştır¹⁸¹. Bunun üzerine Türkiye, iki ülke arasında 1957 yılının sonuna kadar sürecek krizi başlatan adımı atmış, Suriye sınırına yaklaşık 37.000 kişilik silahlı kuvvet yığmıştır¹⁸². Duruma SSCB ve Suriye'den sert tepkiler gelmiş, buna karşın ABD de Türkiye'nin yanında yer almıştır. Krizin yumuşaması için önce Suudi Arabistan'ın arabuluculuğu gündeme gelmiş fakat Suriye bunu kabul etmemiş, konuyu BM gündemine taşımıştır. Sorun bir süre sonra kendiliğinden çözülmüştür.

1957 yılında Suriye ile yaşanan bu kriz, 1960 yılına kadar bölgede art arda yaşanacak olan ülkeler arası birlik kurma gayretlerinin ve siyasi krizlerin başlangıcıdır. 1958 yılının hemen başında Suriye ile Mısır arasında siyasi bir birlik kurma girişimleri başlamış, 1 Şubat 1958 yılında da, Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adıyla anılacak olan girişim, resmîyet kazanmıştır. Menderes hükümeti BAC'ı ilk başlarda temkinli karşılamış, herhangi bir Sovyet etkisinin etkili olup olmayacağını anlamaya çalışmıştır. Fakat Nasır'ın kendi ülkesinde olduğu gibi, Suriye'de de komünizme geçit vermeyeceğini düşünerek BAC'a yönelik olumsuz bir tepki vermekten kaçınmıştır¹⁸³. Sonuçta da Batılı müttefiklerinin ardından Mart 1958'de BAC Türkiye tarafından resmen tanınmıştır. ABD ve İngiltere gibi Türkiye de, Suriye'de Sovyetler yerine Nasır'ın etkili olmasını tercih etmiştir¹⁸⁴.

Suriye ve Mısır'ın ardından, Ürdün ile Irak'ın da bu dönemde bir birlik kurma girişiminde olduğunu görmekteyiz. Ürdün ve Irak'ın BAC kurulduktan hemen sonra böyle bir girişimde bulunmasının ardında yatan neden olarak, Nasır'ın etkisinin bölgeye yayılmasını önlemek olarak düşünülebilir¹⁸⁵. Nitekim iki ülke arasında sürdürülen görüşmeler 14 Şubat 1958'de sonuç vermiş ve Arap Birliği (AB) olarak

---

¹⁷⁹ Sever, *age*, 188.

¹⁸⁰ *Age*, 189.

¹⁸¹ *Age*, 189.

¹⁸² *Age*, 191.

¹⁸³ *Age*, 206.

¹⁸⁴ *Age*, 207.

¹⁸⁵ *Age*, 207.

adlandırılan birlik resmileşmiştir¹⁸⁶. Türkiye hükümeti, AB girişimi karşısında oldukça mutlu olmuştur. Bu sayede BAC'ın ve Nasır'ın bölgedeki etkisinin dengeleneceğini düşünmüştür.

5.1.5. Irak Darbesi

Ortadoğu'daki bütünleşme gayretlerinin hemen ardından, bölge Irak, Lübnan ve Ürdün'de meydana gelen siyasi krizlere sahne olmuştur. Bu krizlerden ilki, 14 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde gerçekleşen Irak darbesidir. Darbe, Bağdat Paktı'nın İstanbul'da toplanacağı gün gerçekleştirilmiş ve Irak kralı ile Başbakan Nuri Sait'in de öldürülmesi nedeniyle Bağdat Paktı üyelerinde çok büyük tepki yaratmıştır¹⁸⁷. 14-17 Temmuz tarihleri arasında gerçekleşen Bağdat Paktı toplantısında Irak darbesi görüşülmüş ve yayımlanan ortak bildiriye, Irak darbesi dışarıdan kaynaklanan yıkıcı faaliyetlerin bir sonucu olarak değerlendirilerek kınanmıştır¹⁸⁸. Sonrasında da, Pakt üyesi devletler ABD'ye de bir mesaj göndererek, Irak'taki darbenin “Nasır ve komünistlerin telkinlerinin bir sonucu olduğunu, ABD'nin göstereceği tepkinin hayati önem taşıdığını” belirtmişler ve Washington'dan Eisenhower Doktrinini uygulayarak Irak'a müdahale etmesini istemişlerdir¹⁸⁹.

Bağdat Paktı üyelerinden bağımsız olarak DP hükümeti Irak'taki darbe karşısında daha sert bir tutum takınmıştır. 17 Temmuz günü bir basın toplantısı yapan Dışişleri Bakanı Zorlu, kendilerine göre yeni bir Irak hükümetinin söz konusu olmadığını, Irak-Ürdün Federasyonunun başkanının Kral Hüseyin, tek meşru hükümetinin de Kral Hüseyin yönetimi altındaki hükümet olduğunu söylemiştir¹⁹⁰. Buna karşılık, 2 Ağustosta Kral Hüseyin bir açıklama yaparak, Irak ile Ürdün arasındaki Arap Birliğinin sona erdiğini açıklamıştır¹⁹¹. Fakat DP iktidarı Irak'taki darbeden ciddi şekilde rahatsız olmuş ve bir askeri müdahale olasılığı gündeme gelmiştir. “Dışişleri Bakanı Zorlu'nun bu konudaki önerisini Bayar ve Menderes onaylamışlardı. Bununla birlikte, böyle bir müdahalenin Irak halkını yeni rejimin çevresinde kenetleyeceğini, yeni Irak hükümetini Mısır ve SSCB'ye yaklaştıracaklarını ve SSCB'nin müdahalesine

---

¹⁸⁶ Age, 208.

¹⁸⁷ Fırat, Kürkçüoğlu, age, 632.

¹⁸⁸ Age, 632.

¹⁸⁹ Age, 632.

¹⁹⁰ Age, 632.

¹⁹¹ Age, 632.

yol açabileceğini düşünen ABD ve İngiltere, Türkiye’yi Irak gelişmeleri karşısında hareketsiz kalması için uyarılmışlardır”¹⁹². Bu gelişme üzerine Türkiye de tutumunu yumuşatmış ve 31 Temmuz 1958 tarihinde yeni Irak yönetimini resmen tanımıştır.

14 Temmuz 1958 Irak Devrimi Türkiye’nin Ortadoğu politikasını derinden etkileyen bir değişime neden olmuştur. İlk olarak bu devrim, Türkiye’nin Ortadoğu bölgesindeki en önemli siyasi projesi olan Bağdat Paketi’nin çöküşüne neden olmuştur. Devrimin Türkiye için diğer bir anlamı, bölgedeki en önemli Arap müttefikini kaybetmiş olmasıdır. Bu durum, Ankara’nın Ortadoğu’daki çevrenin kaygılarını artırmasına neden olmuştur. Sonucu olarak da, devrimin askeri bir darbe biçiminde gerçekleşmiş olması Türkiye’deki var olan siyasi gerilimin daha da artmasına yardımcı olmuştur. Devrim sırasında DP önderleriyle yakın dostluk ilişkisi olan Başbakan Nuri Said Paşa’nın öldürülmesi başta Başbakan Menderes olmak üzere hükümet çevresinde şok etkisi yaratmıştır¹⁹³. II. Faysal yönetimiyle yakın ilişkiler içinde olan DP yönetiminin Şevket Süreyya Aydemir’in ifadesiyle “ihtilal kompleksi” içinde girmesine neden olmuştur¹⁹⁴. Menderes 6 Eylül 1958’de Balıkesir’de yaptığı konuşmada “Irak’ın misal göstererek ve gazetelerinde milleti mütemadiyen tahrik ederek adeta, ‘Bunları da öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı?’ demektedirler” sözleriyle bu dokundurmaları yanıtlamıştır¹⁹⁵.

Irak devrimi ve eski Irak yöneticilerinin devrimi gerçekleştirenlerce öldürülmüş olmasının İsmet İnönü’de yarattığı ilk tepkiyi ise yine Metin Toker’in anlarından öğrenmekteyiz;

“Irak olaylarının cereyan ettiği sırada, İsmet Paşa Heybeliada’daydı. Ben, haftanın ortasındaki Çarşamba günü Ankara’dan döndüm ve kendisiyle görüştüm. Gördüklerimi ve duyduklarımı anlattım. İsmet Paşa, durumu endişeyle takip ediyordu ve bilhassa Fatin Rüştü Zorlu’ya hiç güveni yoktu. Onun, bir delilik yaparak memleketin başını derde sokmasından fena halde çekiniyordu. Sonradan gelişen olaylar, bu tahminleri doğruladı. İsmet Paşa, Irak’ta olanlardan birkaç yıl önce, meclisteki bir dış politika tartışmasında Menderes’in zorlu Dışişleri Bakanına sergüzeştçi bir politika takip edenlerin bizzat kendi müttefiklerini tedirgin edeceklerini hatırlatmış ve iktidarı basirete davet etmişti. Şimdi, İsmet Paşanın görüşü, bizim böyle bir politikanın cezasını çekmekte olduğumuzdu”¹⁹⁶.

¹⁹² Fırat, Kürkçüoğlu, *age*, 632.

¹⁹³ İhtilal haberleri Başbakan Menderes’e İstanbul’da toplanacak Bağdat Paketi zirvesi için Irak’tan gelecek heyeti beklerken iletilmiştir. Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said’i karşılamak üzere beklerken ölüm haberlerini alması Menderes’i derinden etkilemiştir. Çevresinde bulunanlar Başbakanın “yüzünde beliren ölüm sarılığın[a] ve hareketlerinin donup kaldığın[a] dikkat etmişlerdir. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, 7. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 271.

¹⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, 7. baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 273.

¹⁹⁵ *Age*, 273.

¹⁹⁶ Toker, *age*, 129.

Irak darbesinin uluslararası politikaya en önemli etkisi Bağdat Paktının dağılıp yerine Ankara merkezli Merkezi Anlaşma Teşkilatının (CENTO) kurulmasıdır. Irak Devlet Başkanı General Kasım, «askeri ve saldırgan bir pakta üye olmanın Irak'ın tarafsızlığıyla bağdaşmadığını» söyleyerek 24 Mart 1959'da ülkesinin pakttan ayrıldığını açıklamıştır¹⁹⁷.

Irak darbesinin hemen ertesi günü, 15 Temmuz 1958'de ABD Lübnan'a askeri bir çıkarma yapmıştır. Bu hareketin amacı ABD'nin bildirdiği şekliyle, “Lübnan'da yaşayan ABD vatandaşlarını korumak ve Lübnan'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını güvence altına almak”tır¹⁹⁸. Harekat, Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun'un davetiyle gerçekleşmiş ve Eisenhower Doktrini'nin ilk uygulandığı yer olmuştur. Lübnan bir süredir Nasır yanlıları ile Batı yanlısı Cumhurbaşkanı Chamoun'un liderliğindeki gruplar arasında bir çekişmeye sahne olmaktadır. Görev süresi dolan Chamoun'un bir daha seçilemeyecek olması üzerine anayasayı değiştirme girişiminde bulunması var olan gerginliği tırmandırmış ve ülke bir iç savaşa sürüklenmişti. Irak'taki darbe sonucu bu ülkeyi Nasır yanlısı bir yönetime kaptıran ABD Lübnan'da aynı şeyi yaşamak istemediği için Cumhurbaşkanı Chamoun'un isteğine olumlu yaklaşmış ve ilk etapta 15.000 deniz piyadesini bu ülkeye sevk etmiştir¹⁹⁹. Lübnan'a ABD müdahalesi DP hükümeti tarafından sevinçle karşılanmış ve bu hareket sırasında İncirlik üssünün kullanılmasına izin verileceği açıklanmıştır²⁰⁰. Bunun yanı sıra Dışişleri Bakanı Zorlu, ABD büyükelçisine hükümetinin Türkiye hava kuvvetlerini kullanıma hazır kılmak suretiyle bu hareketi desteklemeye hazır olduğunu bildirmiştir²⁰¹. Fakat büyükelçi bu kuvvetlerin NATO'ya bağlı olduğunu ve bu operasyonun da bir NATO operasyonu olmadığını belirterek öneriyi kabul etmemiştir²⁰². ABD'nin Lübnan müdahalesi ve Türkiye'nin desteği Sovyetler Birliği, BAC ve Türkiye muhalefeti tarafında büyük rahatsızlık yaratmış ve sert şekilde eleştirilmiştir.

Lübnan'a yapılan çıkarmanın ardından, Irak'taki darbeden Lübnan'dan fazla etkilenmiş olan Ürdün de 16 Temmuz'da ABD ve İngiltere'den yardım istemiştir. Çağrışı yapan Kral Hüseyin, Irak'taki olayların Ürdün'e bulaşmasından endişe

---

¹⁹⁷ Fırat, Kürkçüoğlu, **age**, 633.

¹⁹⁸ Sever, **age**, 227.

¹⁹⁹ **Age**, 227.

²⁰⁰ Fırat, Kürkçüoğlu, **age**, 634.

²⁰¹ Sever, **age**, 228.

²⁰² **Age**, 228.

etmekteydi²⁰³. Bu çağrı, İngiltere tarafından olumlu karşılanmış ve 17-18 Temmuz tarihlerinde Kıbrıs'ta bulunan İngiliz kuvvetlerinin bir kısmı Ürdün'e gönderilmiştir²⁰⁴. ABD ve İngiltere'den beklediği desteği alan Kral Hüseyin BM'ye başvurarak, içişlerine karıştığı gerekçesiyle BAC'ı şikayet etmiş ve 20 Temmuz'da da bu devletle diplomatik ilişkilerini kesmiştir²⁰⁵. Türkiye'nin İngiltere'nin Ürdün'e müdahalesine yönelik tepkisi de Lübnan olayındakine benzer olmuş, DP iktidarı müdahaleyi oldukça olumlu karşılamıştır.

Türkiye hükümeti, İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu'daki askeri müdahalelerini ilk gününden itibaren desteklemiştir. Söz konusu müdahaleler, Türkiye'nin kendi güvenlik çıkarları açısından hayati olmamakla birlikte, Ortadoğu'daki genel Batı üstünlüğünün devamı açısından oldukça önemlidir. Fakat, Türkiye'nin 1958 yılındaki Ortadoğu krizlerine tepkisi genelde abartılı olmuş, Arap dünyasının ve Sovyetler Birliği'nin büyük tepkisini çekmiştir. "Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş'ın en hızlı ve belirgin yaşandığı 1950'ler boyunca, Türkiye olayları NATO açısından değerlendirmeyi ulusal bir politika olarak benimsemiştir ve bunun Ortadoğu'ya yönelik etkileri Bağdat Paktının kuruluşuna öncülük etmekle sınırlı kalmamıştır. Türkiye bu dönemde Arap devletlerinin milliyetçi ve bağımsız politika izleme gereksinimlerini de anlamak istememiş ve bu yöndeki her girişimi SSCB'nin Ortadoğu'ya sızması olarak değerlendirmiştir"²⁰⁶. Bu tutum, 1950'ler boyunca Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Araplar arasında Türkiye'ye yönelik olumsuz duyguların derinleşmesine yol açmıştır.

1958 yılındaki Ortadoğu politikası, DP iktidarının yalnızca Araplar ve SSCB ile değil, aynı zamanda CHP muhalefeti ile de dış politika konusunda var olan görelî uzlaşmayı sonlandırmıştır. Muhalefet partisi, hükümetin Ortadoğu sorunlarını güç kullanarak çözme yöntemini benimsememiş ve iç politikadaki sert tartışmalara rağmen dış politika konularında iktidarın çoğunlukla yanında olduğu izlenimi veren CHP bu konuda da etkili muhalefet yapmaya başlamıştır.

CHP'nin 1950'ler boyunca Ortadoğu konusundaki muhalefet anlayışı, ayrıntılı şekilde bir sonraki bölümde incelenecektir. Söz konusu inceleme, CHP'nin muhalefet anlayışını belirli dönemlere ayırarak yapılacaktır. Bu konuda yapılması

---

²⁰³ Fırat, Kürkçüoğlu, **age**, 634.

²⁰⁴ **Age**, 634.

²⁰⁵ **Age**, 634.

²⁰⁶ Fırat, Kürkçüoğlu, **age**, 634.

gereken uyarı, aşağıdaki dönemlendirmenin kendi içerisinde kesin bir ayrıma dayanmadığıdır. Her dönemde, başka dönemlere özgü gelişme ve durumlarla karşılaşılabilir. Burada amaç genel eğilimleri saptayarak CHP'nin dış politika çizgisini ortaya koymaktır.

5.2. Uyum Dönemi

5.2.1. Türkiye'nin Batı İttifak Sistemine Bağlılığı

CHP'nin 1950'ler boyunca dış politika anlayışına bakıldığında, Batı ittifak sistemine bağlılık ve bunun da merkezinde NATO savunma sisteminin olduğu görülmektedir. Aşağıdaki alıntı, özellikle Kore yorumu ve Ortadoğu'ya gönderme yapması nedeniyle önemlidir. CHP'li yetkililer de Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı çıkan İngiltere'nin muhalefetini aşabilmek için düşünceler ortaya koymaktadırlar. Ancak Türk ordusunun “Yakın Şarkta neye karşı savaşacağı” sorusuna NATO üyesi Türkiye'nin “Yakın Şark kalesinin medeniyetin müdafaası savaşında yıkılmaz bir kudret kesbedeceği” türünden genel ifadeler dışında özgül bir yanıt bulmak mümkün değildir.

“Paris Radyosu, Ankara'daki Fransız Telgraf Ajansının muhabirine atfen çok dikkate değer bir haber yaydı. Fransız gazetecisine göre, Birleşik Amerika hükümeti bu defa kendiliğinden Türkiye'nin Atlantik Misakına girmesi için teşebbüse geçmek niyetindedir. Eğer Amerika'ya atfolunan bu niyet doğru ise, Türkiye'nin az çok yakın bir zamanda Atlantik Misakı devletleri arasına girmiş olacağı muhakkaktır. Çünkü, İngiltere ile Fransa esasen müttefiklerimiz olduğu için, onlar tarafından Amerikan teklifine hiçbir itiraz beklenemez. Fakat, buna rağmen, şekil itibariyle bir zorluk düşünülürse, Amerika, İngiltere ve Fransa aynı fikirde olduktan sonra, Türkiye'yi içine alacak herhangi bir müdafa misakı bizi tatmin edebilir. Misakın adı bize ehemmiyeti haiz değildir. Meselenin bütün ruhu Amerika'nın üzerinde toplanmıştır. Onun niyeti ve rızası zorluğu halletmeğe kafidir. Yukarıki telgrafta da değinildiği gibi, Atlantik Misakının Akdeniz müdafa komitesine Türkiye'nin davet edilmesi teklifi bizi tatmin etmeğe kafi değildir. Bir Akdeniz müdafa komitesi teşkil edilir ve Akdeniz'deki irili ufaklı devletler buna iştirake davet olunursa Türkiye'nin dışarıda bırakılması akıldan geçemezdi. Fakat böyle bir teklif Türkiye'nin yalnız Akdeniz'de değil, Yakın-Şark'ın kilidi ve yegane canlı kalesi olmak itibariyle Avrupa müdafaasında oynayacağı rol bakımından haiz olduğu kıymet ve ehemmiyet ile hiç münasip olmıyan sudan bir alaka olmaktan ileri geçemez ve beklediğimiz garantiyi bize vermiş olamaz. Fransız Telgraf Ajansının muhabiri Ankara'daki yabancı mahfillerin Türkiye'ye şimdi Amerika'nın bambaşka bir nazarla bakmağa başladığı kanaatinde olduklarını da yazısına ilave ediyor...Eğer Kore harbine Türk kuvvetlerinin iştiraki böyle bir netice tevlid etmişse oralarda hayatlarını feda eden evlatlarımızın kıymetli kanı hakikaten Türk Vatanı uğrunda akmış olduğunda hiç şüphe kalmaz. Türkiye bütün tarihi boyunca, sözüne daima sadık kalmış ve dostlarını hiçbir zaman hayal sukutuna uğratmamıştır. Birleşik Amerika Milletine karşı Türkiye'de muhabbetten itimattan ve hayranlıktan başka bir his yoktur. Kore'de yan yana döğüşen ve lisan bilmedikleri halde birbirleriyle kardeş gibi anlaşılan ve sevişen Türk ve Amerikan gençleri harp sahneleri içinde en samimi bir tesanüd hamlesi ile bir anlaşma misakı yazmışlar ve bunu kanlariyle imzalamışlardır. Bu anlaşma ve tesanüd resmi bir mahiyet aldığı gün, Yakın Şark kalesinin medeniyetin müdafaası savaşında yıkılmaz bir kudret kesbedeceğinde şüphe kalmaz...Türk ordusu yüzde yüz makineleştirilmek, zırhlı hale sokulmak, hava ve deniz kuvvetleri de buna göre ayarlanmak ister. Bunu ancak Amerikan yardımı yapabilir. Modern silahlarla teçhiz edilmiş, iyi talim görmüş altmış, yetmiş tümenlik

bir Türk ordusunun Yakın-Şark'ta ne işler görebileceğini Kore'deki küçük tugayımız tereddüde mahal bırakmayacak surette bütün dünyaya isbat etmiştir"²⁰⁷.

Partinin bir diğer ileri gelen siyasetçisi ve *Ulus* yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın da ABD ve Batı ittifakına yönelik görüşleri çarpıcıdır. Yalçın'ın 9 Şubat 1951 tarihli yazısında da hangi Amerikan ilkelerinden söz ettiğini belirtmeksizin Türkiye'nin "Amerikan prensiplerinin Yakın Şark'ta en hararetli ve sadık bir temsilcisi sıfatıyla kuvvetlenmeğe" çalıştığını vurgulanmaktadır.

"Türkiye'ye muhtelif namlarla yapılmakta olan Amerikan yardımının arttırılacağına dair gazetelerde havadisler var. Bunların arasına az çok salahiyetli bazı zatların beyanatı da karışıyor. Amerikan Milletinin memleketimize karşı gösterdiği bu dostluk ve alakayı memnuniyetle kaydediyoruz. İki millet arasında birbirlerini tanımayla doğru son senelerde ciddi bir hareket göze çarpmaktadır. İki millet bu yolda yürüdükçe münasebetler kolaylıkla kuvvet ve samimiyet kesbediyor. Türk Milleti Amerikan Devlet adamları tarafından ilan ve takip edilen hak, sulh ve birlik idealine en candan bir taraftardır. Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilerek milli bir Türk hükümeti iktidara geçtikten sonra Atatürk'ün çizdiği politika üzerinde yürüyen Türkler Orta-Şark'ta ve bütün dünyada sulh ve istikrardan başka açık ve gizli hiçbir gaye takip etmemişler ve imparatorluğu ihya etmek gibi hayale kendilerini kaptırmamışlardır. Milletlerarası hak ve kanun fikri ne zaman ortaya çıkmışsa Türkiye onun en hararetli taraftarlarından biri olmuştur. Avrupa birliği fikri memleketimizde hiçbir muhalefete rastlamadan, her iki parti hükümeti tarafından da desteklenmiştir. İşte bu kadar açık, insani ve yüksek bir dış siyaset taraftarı olan Türkiye Amerikan prensiplerinin Yakın Şark'ta en hararetli ve sadık bir temsilcisi sıfatıyla kuvvetlenmeğe çalışmaktadır. Buna ilave olarak, dünyayı tehdit etmeğe kalkan komünizm tehlikesine karşı da Türkiye bütün dünyada bütün milletlerden evvel mukavemet göstermiş ve bu tehlikeyi cihana haykırarak dikkatini uyandıрмаğa çalışmış bir millettir...İşte Türk-Amerikan dostluğu ve yakınlığı böyle hakiki ve realist bir temel üzerine kuruluyor. Son Kore Harbi Amerikan efkârı umumiyesine Türkleri hakikatte olduğu gibi tam tanımağa hizmet etmiş ve düşmanlarımızın yaptığı propagandalara ciddi bir darbe indirmiştir"²⁰⁸.

NATO ve İngiltere ile ittifak konusunda ayrıntılı görüş bildiren bir başka parti yetkilisi de Nihat Erim'dir. 15 Şubat 1951'de Türkiye'nin NATO'ya alınmasını "Amerika menfaatlerinin Türk menfaatleriyle rastlaşması" koşuluna bağlayan Nihat Erim'in hükümete önerisi açıktır: "Türk Hükümeti kendi bakımından bu menfaat rastlaşmasını aramaktan bir an geri kalmamalıdır." Yalçın ile Erim arasındaki nüans da, işte bu sözlerle ortaya çıkmaktadır. Türkiye'yi "ABD'nin Yakın Şark'taki en hararetli ve sadık bir temsilcisi sıfatıyla" tanımlayan Yalçın'ın aksine Erim, Türkiye hükümetine "Türk menfaatlerinin aranması gerekliliğini" hatırlatmaktadır.

"Türkiye en nazik tehlike bölgesinde, her an taarruza uğrıyabilecek mahdut memleketlerden biridir. Amerika aynı tehlike karşısında olan Batı Avrupa devletleriyle Kuzey Atlantik Paktını imzalamıştır. Bu pakt imzalanıncaya kadar, Birleşmiş Milletler üyesi olan devletler, Amerika'dan müşterek güvenlik sistemi içinde yardım ve işbirliği beklemekte idiler. Atlantik Paktı imza edilmekle bu devletlerden bir kısmı Amerika'dan diğer devletlere kıyasla, bir fazla teminat elde etmişlerdir. Bu hal, Atlantik Paktı dışında kalan devletlerde ister istemez bir yalnızlık duygusu yaratmıştır...Bunun için Türk halk efkârı haklı olarak Amerika'dan, ya Kuzey Atlantik Paktının teminatı içine alınmamızı, yahut gene Amerika'nın garanti edeceği bir başka antlaşma meydana gelmesini kolaylaştırmasını beklemektedir. Böyle bir teminatın,

²⁰⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, "Türk-Amerikan Yakınlığı, *Ulus*, 27 Ocak 1951, 1-3.

²⁰⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye'ye fazla Amerikan yardımı", *Ulus*, 9 Şubat 1951, 1.

Amerika tarafından sırf muhabbet ve takdir duyguları mülhazası ile verilmeyeceğini, verilemeyeceğini bilenlerdeniz. Amerikan menfaatlerinin bu hususta Türk menfaatleriyle rastlaşması elbette şarttır. Türk Hükümeti kendi bakımından bu menfaat rastlaşmasını aramaktan bir an geri kalmamalıdır²⁰⁹.

8 Mart 1951 tarihli yazısında belirtildiği üzere Erim'e göre, İngiltere ile Türkiye'nin "Orta ve Yakınoğu bölgesindeki menfaatlerinin çatışmasına ihtimal yoktur ve mümkün olan her yerde İngiltere'yi desteklemek menfaatlerimize uygundur."

"...Birleşik kırallıkla aramızdaki ittifak andlaşması, Türk dış münasebetlerinin kilit taşlarından birini teşkil etmektedir. Memleketimizin, Birleşmiş Milletler üyesi olması keyfiyeti yanında İngiltere ile olan ittifak ve pek yakın dostluk bağları gelmektedir. Britanya milletleri topluluğunun, Orta ve Yakınoğu bölgesindeki menfaatleri ile Türkiye menfaatlerinin çatışmasına ihtimal yoktur. Bilakis, Cumhuriyet Türkiye'si, bu bölgede İngiltere ile çok sıkı bir menfaat beraberliği halindedir. Bizim şahsi kanaatimize göre, gerek Arap alemleri ile, gerek diğer Yakın ve Ortadoğu devletleriyle İngiltere'ye muvazi bir politika gütmek ve mümkün olan her yerde İngiltere'yi desteklemek Türk menfaatlerine uygundur"²¹⁰.

General Eisenhower'ın NATO başkomutanlığına getirilmesi üzerine Türkiye'de NATO'ya üye olma hayallerinin gerçekleşmesine dair umutların arttığı anlaşılmaktadır. Eisenhower'ın Güney Avrupa'nın da savunulması gerektiğini söylemesi Nihat Erim'in 15 Mart 1951 tarihli yazısına konu edilmiş ve Erim "İran, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya üzerinden Arap memleketlerine, Basra Körfezi'ne Süveyş Kanalı'na veya Ege Denizi adalarına incek bir taarruz, Atlantik sahillerini yandan çevirmiş olacaktır" diyerek, bu tespite katıldığını belirtmiştir.

"Filhakika General Eisenhower Avrupa'nın savunma durumunu tetkik ettikten sonra, Amerika'ya dönmüş ve Birleşik Devletler halkını aydınlatacak izahat vermiştir. Bu izahat arasında, bilhassa Kongre önünde konuşurken, Avrupa'yı yalnız Atlantik sahilleri bakımından değil, bir bütün olarak savunmak gerektiğini ortaya koymuştur. Güney Avrupa'nın savunmasına ehemmiyet vermek lazımgeldiğini söylemiştir. Şimdiye kadar Batı Devletleri görünüşte yalnız Atlantik sahilleri ile meşgul olmakta idiler. Halbuki, İran, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya üzerinden Arap memleketlerine, Basra Körfezi'ne Süveyş Kanalı'na veya Ege Denizi adalarına incek bir taarruz, Atlantik sahillerini yandan çevirmiş olacaktır. Buna mukabil Yakın ve Orta Doğu ile Güney Avrupa cephesi kuvvetlendirilip muhafaza edilebildiği takdirde, elde edilebilecek menfaatler o nisbette büyük olacaktır. Bir defa müteceviz, Batıya doğru taarruza girişirken sol yanını emniyet altına almadan harekete geçmeyecektir. Böyle bir emniyet için mühim kuvvetleri ayırarak ihtiyatta saklamak zorunda kalacaktır. Sadece bunu sağlamak Batı için büyük bir nimet sayılmak icabeder"²¹¹.

Avrupa ve ABD gazetelerinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İspanya'nın NATO'ya üye olarak kabul edilme ihtimallerinin arttığına dair haberler çıkması üzerine, böyle bir gelişmenin Avrupa'nın güvenliğine katkıda bulunacağını söyleyen Erim Türkiye'nin üyeliğine yönelik bazı hatırlatmalar yapmayı da ihmal etmemektedir. Erim'e göre, Türkiye kendisine yönelik bir tecavüz karşısında

²⁰⁹ Nihat Erim, "Amerikan-Türk münasebetleri", **Ulus**, 15 Şubat 1951, 4.

²¹⁰ Nihat Erim, "İngiltere ve Türkiye", **Ulus**, 8 Mart 1951, 3.

²¹¹ Nihat Erim, "Gl. Eisenhower'ın Planı", **Ulus**, 15 Mart 1951, 1-3.

NATO'dan ne kadar askeri yardım alacağını bu tür bir üyeliğe imza koymadan önce öğrenmelidir.

“Akdeniz, Batı Avrupa savunmasında ihmalî caiz olmayan bir yan savunma cephesi sayılmağa başlandığı anda, Türkiye'nin ehemmiyeti teslim edilmiş demektir. Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun ehemmiyeti, Batı Avrupa'dan daha az sayılamaz. İran'dan başlayacak bir sökülme, Basra Körfezi, Irak, Suudi Arabistan ve Süveyş'e kolayca yayılabilir. Bu takdirde, Türkiye'ye hiç dokunmadan Akdeniz'e güneydoğudan inilmiş olacaktır. Bir tarafı Bulgaristan'la kapalı olan Türkiye, Doğu ve Güneyden de aynı tecavüz cephesi tarafından sarıldığı takdirde durum askerlik bakımından ne olur? Diğer taraftan İran ve Arap petroleri Sovyetlerin eline geçer ve Akdeniz'in Güney Doğu kıyılarında Sovyet üsleri kurulursa bütün Akdeniz ve Güney Avrupa savunması güçleşmez mi? Meseleyi Türkiye bakımından mütalaa edince varılan netice şu olmaktadır: Türkiye'nin Atlantik Paktına alınması, bazı tefsirlerde rastlandığı gibi, sadece muhtemel bir tecavüzün ilk gününden itibaren Türkiye'yi harbe sokarak, Anadolu'daki hava meydanlarını birer ileri üs olarak kullanmak imkanının Batılılarca kazanılması düşüncesine dayanmamalıdır. Türkiye, kendisine yönelecek bir tecavüz karşısında, fiilen ve esaslı surette müdafada bulunabilmesini mümkün kılacak silah, malzeme ve asker yardımının ne olacağını Atlantik Paktına veya başka herhangi bir taahhüde imza koyduğu anda öğrenmiş olmalıdır”²¹².

18 Mayıs 1952 günü Trabzon'daki bir açık hava toplantısında Türkiye'nin yerinin hürriyet taraftarı milletler safı olduğunu belirten İnönü, bu teşkilatlanmanın “nihayet NATO ile neticelendiğini” müjdelemektedir.

“1947'den beri bizim siyasetimiz halk taraftarı olanların siyasetleriyle muvazi olarak yürümüştür ve adım adım, safha safha hürriyet taraftarı milletler teşkilatlanmışlar ve Türkiye bu umumi teşkilatlanma içinde daima ilerleyen bir alaka görmüştür. Bu siyasi tertipler evvela Garpte ve nihayet bizim bölgemizde Atlantik Paktının teşekkül ve tekamül etmesiyle neticelenmiştir”²¹³.

İsmet İnönü'nün 27 Ekim 1956 tarihli CHP İstanbul İl Kongresinde deşindiğı gibi Türkiye'nin «dış politikası esas itibarile NATO tertibine dayanır». İnönü'ye göre, NATO'nun sağlam kalması Türkiye tarafından yakından takip edilmeli ve örgüt içindeki herhangi bir münakaşadan “ızdırıp” duyulmalıdır.

“Şüphe yoktur ki, bizim dış politikamız esas itibarile NATO tertibine dayanır. NATO'nun askeri mahiyetinin sağlam kalması tertibin aslını teşkil eder. NATO'nun kuvvetli kalmasını biz çok yakından takip etmeliyiz. NATO içindeki münakaşalardan ızdırıp duymalıyız...Avrupa konseyinde lüzumlu bir aza kıymeti kazanacak surette çalışmamız çok arzu olunur...Bu cereyanın içinde bulunmak imkanını biz de ciddi olarak takip etmeliyiz”²¹⁴.

Ellili yılların başından itibaren NATO ittifakına bağıllığı savunan İnönü ve CHP'nin 1959 yılına gelindiğinde de aynı noktada oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim, İsmet İnönü'ye göre “NATO ittifakına sadakatle bağılı bulunmak” Türkiye'nin temel dış politika esasıdır. İnönü, 12 Ocak 1959 tarihinde gerçekleştirilen CHP XIV. Büyük Kurultayında partililere bu konuyu şöyle açıklıyordu: “Dış münasebetlerde emniyet politikası olarak NATO ittifakına sadakatle bağılı bulunmak bizim için esastır. Bu

²¹² Nihat Erim, “Türkiye ve Atlantik paktı”, **Ulus**, 28 Mart 1951, 2.

²¹³ Erdemir, **age**, c. 1, 109.

²¹⁴ Erdemir, **age**, c. 2, 12-13.

ittifakın müşterek müdafaa sistemi içinde, müşterek sulha hizmet etmeyi vazife biliyoruz”²¹⁵.

Dönemin parti genel sekreteri olan Kasım Gülek’in özellikle ABD hakkındaki görüşleri ilgi çekicidir. Genel sekretere göre “iki millet kader birliği etmiştir ve hürriyet, demokrasi, insan hakları uğruna en büyük fedakarlıkları göze alan ABD ittifakı çok kıymetlidir”. Bu sözler CHP’nin ABD’yi nasıl gördüğünü en açık şekilde anlatmaktadır.

“...Bu dostluğun (Türkiye-ABD) en sağlam temeli iki milletin kader birliği etmesindedir. Bugünkü dünya durumunda Türkiye ve Amerika kader birliği etmişlerdir. Gerçekten, Amerika için Türk gibi sağlam, sözünün eri, ahdına vefalı bir dost ne kadar kıymetli ise, Türkiye için de hürriyet, demokrasi, insan hakları uğruna en büyük fedakarlıkları göze alan idealist Amerika’nın ittifakı o derece kıymetlidir...Her iki millette de hangi siyasi parti iktidarda olursa olsun iki millet arasındaki dostluk devam edecektir”²¹⁶.

5.2.2. Balkan Paktı

Balkan Paktı konusu Ortadoğu bölgesinin dışında olmakla birlikte, dönemin ve bölgenin durumunu etkileme potansiyeli olduğundan CHP’nin bu konudaki görüşlerine kısaca değinilebilir. CHP Hatay milletvekili Abdurrahman Melek’in 1953 yılı Dışişleri bütçe görüşmeleri sırasında Balkan Paktı ile ilgili şu sözleri, partinin hükümetin bu yöndeki çabalarını takdir ettiğini göstermektedir: “...Son zamanlarda Hükümetimizin Türkiye ve Yunanistan’la Yugoslavya arasında geniş ve samimi bir dostluk tesisi yolunda gayret sarf etmiş olması şayanı şükrandır”²¹⁷.

Hüseyin Cahit Yalçın’ın Balkan Paktı ile ilgili görüşleri de milletvekili Melek’e paraleldir. Yalçın, bu tür bir blok oluşturmanın o gün için “bir hülyadan ibaret olduğunu” kabul etse de, yapılan çalışmayı ve sonunda imzalanan misakı memnuniyetle karşılamaktadır.

“Ankara’da, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye arasında imzalanan dostluk misakı bütün Balkanların selamet ve istikrarının bir temel taşı olarak düşünülebilir...Bugünkü şartlar içinde böyle bir blok bir hülyadan ibaret görülebilir. Fakat Balkanların üç hür ve müstakil devleti bu hülyayı hakikate kalbedecek çalışmaların öncülüğü vazifesini ifa etmektedir...Bu büyük eserin hazırlayıcıları ve öncüleri sıfatıyla üç dost devletin hükümet ricalini gösterdikleri muvaffakiyetten dolayı tebrik etmeyi vazife biliriz”²¹⁸.

²¹⁵ Erdemir, **age**, c. 2, 351.

²¹⁶ Kasım Gülek, “Türk-Amerikan Dostluğu”, **Akis**, 22 Ocak 1955, 5.

²¹⁷ Abdurrahman Melek (Hatay), “İçişleri ile Dışişleri Bütçeleri de dün Meclis’te kabul edildi”, **Ulus**, 24 Şubat 1953, 5.

²¹⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “İmzalanan Misak”, **Ulus**, 2 Mart 1953, 1-3.

Nihat Erim'in anlaşmaya yönelik yaklaşımı ise daha soğukkanlı olmakla birlikte var olan şartlar içerisinde hiç de "küçümsenmeyecek bir kazanç olduğu" belirtilmektedir: "Ankara anlaşması bir ittifak değildir. Fakat dostluk ve iyi komşuluk, iyi niyetli tarafsızlık anlaşmasından daha ileri bir adımdır. Bugünkü şartlar içinde hürriyet cephesi için küçümsenmeyecek bir kazançtır"²¹⁹.

"Türkiye Balkan Paktını, Demokrat Parti iktidarı sırasında gerçekleştirmiştir. Sonuç?..Balkan Paktının hiçbir organı artık normal toplantılarını bile yapamamaktadır"²²⁰.

5.2.3. Bağdat Paktı

Bağdat Paktı Batı ittifak sisteminin bir parçası olarak kurulmuş olmakla birlikte, CHP'nin DP politikalarında katılmadığı alanlardan biridir. Bu saptamayla birlikte, CHP'nin Ortadoğu'da Batılı bir ittifak sistemi kurmakla ilgili görüşleri 1950'lerin ikinci yarısına kadar DP hükümetiyle paralellik taşımaktadır. İnönü'nün 17 Şubat 1953 tarihli aşağıdaki demeci bunu açıklıkla ortaya koyuyor. CHP bu tarihlerde "Cumhuriyet Hükümetinin sabırlı çalışmalarını" takdirle karşılamaktadır.

"Ortadoğu'daki yakın komşularımızı müşterek savunma tertibine inandırmak için, Cumhuriyet Hükümetinin sabırla çalıştığını memnunlukla görüyoruz...Komşularımızdan, Türkiye'nin hudutları dışında hiçbir emeli olmadığını tecrübe ile sabit olduğunu düşünerek, Cumhuriyet Hükümetinin gayretlerini iyi yürekle karşılamalarını beklemek hakkımızdır"²²¹.

16 Aralık 1955 tarihinde dördüncü DP hükümetinin müzakerelerinde ise, İnönü'nün Bağdat Paktı ile ilgili olarak altını çizdiği nokta, CHP'nin "DP'nin sergüzeşt arayan tahrikçi dış politika metodları ile beraber olmadığıdır." İnönü'ye göre Bağdat Paktının en önemli açığı, "Amerika'nın iştiraki ve NATO ile müşterek işleme imkanının" henüz bulunamamış olmasıdır.

"Ortadoğu'da Arap aleminin büyük kısmının Bağdat Paktına aleyhtar olmasına teessüf ederiz. Hele Suriye'nin bizden uzak ve bize karşı olmasının sebebi, anlaşılır bir gaflet değildir. Ortadoğu'da Arap-İsrail sulhu temin edilmedikçe, hiçbir şey yapılmış olmaz. Güç mesele, hudutlar üzerinde anlaşmayı temin etmektedir. Bundan sonra muhacirler derdi hal yoluna girebilir. Ondan sonra sulhun ve emniyetin müşterek bir tertibe bağlanmasına Amerika'nın meyil gösterdiğini işitiyoruz. Bu, iyi bir ihtimaldir. Her halde farksız olarak bütün alakalıları, hiçbir sebeple kuvvete müracaat edilmemesinin iyice anlatılması icabeder. Bağdat Paktı'na Pakistan'ın ve İran'ın katılması ile bu pakt ehemmiyetini ve tesir sahasını genişletmiştir. Tabii ilk ağızda Türkiye'nin mesuliyeti de pek ziyade genişlemiş oluyor. Amerika'nın iştiraki ve NATO ile müşterek işleme imkanı tahakkuk etmedikçe esaslı bir açık vardır...Bütün bu ittifak manzumesi içinde, vecibelerimizi ve haklarımızı birinci derecede düşünürken, dikkat edeceğimiz esaslı nokta, sergüzeşt arayan tahrikçi bir müttefik

²¹⁹ Nihat Erim, "Yeni Anlaşma", **Ulus**, 2 Mart 1953, 1-2.

²²⁰ Bülent Ecevit, "Dış siyaset ve vatandaş", **Ulus**, 23 Kasım 1956, 3.

²²¹ İsmet İnönü, "Mecliste Bütçe Görüşmeleri Başladı: İnönü CHP'nin görüşünü açıkladı", **Ulus**, 17 Şubat 1953, 3.

görünmekten dikkatle sakınmaktır. Biz hükümetin metodları ile beraber değiliz. Dış politikada prensipler kadar metodların da ehemmiyeti vardır”²²².

1956 yılına gelindiğinde ise, Bülent Ecevit CHP'nin Bağdat Paktı'na özgü kuşkularını dile getirmektedir. Ecevit “Yanlış Hesap Bağdat'tan Dönecek Mi?” başlıklı yazısında, paktın bir kuzey seddi olarak kalması ve böylece Sovyet “tehlikesi”ne karşı bir kalkan olması gerektiğini söylüyor. Fakat pakt bu amaca hizmet etmemiş ve “Ortadoğuya yeni bir düzen vermeğe çalışarak” tam aksine Sovyetleri bölgeye çekmiştir.

“Bağdat Paktı, Rusların Güneye inmesini önliyecek bir «Kuzey Seddi» olarak kalsa idi, hiç şüphesiz, faydalı bir güvenlik tedbiri olabilirdi. Fakat bu Pakt, Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı tarafından başlangıçta ortaya atılmış «Kuzey Seddi» tasarısının çerçevesini pek çok aşmağa, bir savunma andlaşması olarak kalmayıp, Ortadoğuya yeni bir düzen vermeğe çalışacak bir teşebbüs haline gelmeğe kalkışmıştır. Ortadoğuya yeni bir düzen vermeğe çalışan bir teşebbüsün muvaffak olabilmesi için birinci şart, Arap Birliğini lüzumsuz bırakıp onun yerini alabilmesiydi. Oysa, Arap Birliğinin tutmuş olduğu yönle Bağdat Paktının tutabileceği yön arasında hiçbir uyuşma olamazdı. Bağdat Paktı, aslında, Sovyet tehlikesine karşı, Arap Birliği ise İsrail'e ve Batılıların Ortadoğudaki nüfuzuna ve menfaatlerine karşı yönelmişti. Bu uğurda Arap Birliği, gerekirse Sovyet yardımını bile kabule hazırdı...Son Süveyş hadisesinden sonra Bağdat Paktının ne kadar çürük temellere, ne kadar yanlış hesaplara dayandığı daha da açıkça ortaya çıkmış, ve değil, Ortadoğuya yeni bir düzen vermek, sadece Ortadoğuyu Sovyet tecavüzüne karşı korumak gayesiyle kurulmuş bir paktta bile, bugünlük, İngiltere'nin yeri olamayacağı iyice anlaşılmiş bulunmalıdır. Dört Bağdat Paktı üyesi, son Tahran Konferansında, beşinci müttefikleri İngiltere'yi aralarına almamağa, üstelik Konferans sonunda da İngiltere'yi suçlandırıcı bir tebliğ yayınlamağa mecbur kalmakla, bu gerçeğe ister istemez boyun eğmiş, başlangıçta yapılan yanlışlığı açıklamış olmaktadır. Türkçede «yanlış hesap Bağdat'tan döner» diye bir söz vardır. Bağdat Paktı için bu söze umanın artık zamanıdır. Batılı Devletler ve Türkiye, şimdi, Ortadoğu siyasetlerini yeniden çizme fırsatı önlerine çıkmışken, bu bölgenin Kuzeyden gelecek bir tecavüze karşı savunulması için gerekli tedbirlerle Ortadoğunun iç meselelerini halletmek için gerekli tedbirleri birbirinden ayırmalıdır. Ortadoğunun iç meseleleri tamamiyle halledilip de Arap-İsrail uzlaşmazlığı giderilinceye ve Batılı Devletler bu bölge milletlerinin dostluk ve güvenini kazanıncaya kadar, Sovyet tehlikesine karşı Ortadoğuyu korumak için alınacak savunma tedbirleri, Arap Devletlerini Batılıların gizli maksatlarından asla kuşkulandırmıyacak bir mahiyette olmalıdır”²²³.

5.3. Eleştirel Yaklaşım Dönemi

5.3.1. 1956 Süveyş Bunalımı

Yukarıda da söylendiği gibi, ellilerin ikinci yarısı Ortadoğu'da birçok siyasi krizin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1956 yılındaki Süveyş Bunalımı bu krizlerden ilki ve ateşleyicisidir. Bu dönem boyunca, İnönü'nün yanında olan ve yaşadıklarını kitaplaştıran Metin Toker İnönü'nün Menderes'ten konuyu görüşmek üzere randevu istediğini ancak alamadığını belirtmektedir. Toker'in anılarında İnönü'nün

²²² Erdemir, **age**, c. 1, 349.

²²³ Bülent Ecevit, “Yanlış hesap Bağdattan dönecek mi?”, **Ulus**, 13 Kasım 1956, 3.

Türkiye'nin İsrail'e karşı herhangi bir yaptırım uygulamasına karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

“İsrail bize karşı bir devlet değildi. Bizim ittifak bağlarıyla bağlı bulunduğumuz bir ülkeye karşı da saldırmamıştı. O halde, Ortadoğu'daki itilaflara biz ne karışıyorduk? Aslında İsmet Paşa da pekâlâ biliyordu ki Bağdat kararıyla Bağdat Paktı, Nuri Sait Paşanın politikasını yapıyordu. Nuri Sait Paşa Arap âlemi içinde nüfuz sahibi olmak ve hatta Bağdat Paktına itibar kazandırıp Amerika'nın gözüne girmek için böyle bir tavrı paktın Müslüman ortaklarına kabul ettiriyordu. Nuri Sait Paşanın bir İngiliz hizmetkârı olduğu ve Sir Nuri ünvanını taşıdığı hiç kimsenin meçhulü değildi. Nasır da, Nuri Sait Paşaya hücum etmek istediği zaman onu emperyalistlerin uşağı olmakla suçluyordu. Şimdi, İngiltere'nin Mısır'a saldırısını kınama suretiyle –hele John Fuster Dulles'in da bu hareketi desteklemediğini öğrenilince- Nuri Sait Paşa, Ortadoğu'da bir iade-i itibar peşindeydi. İsmet Paşa: “Bizim Ortadoğu'daki ihtilaflara karışmamızın milli menfaatlerimize hiçbir faydası yoktur” dedi²²⁴.

Şevket Süreyya Aydemir'in İnönü'yü anlattığı kitabının ilgili bölümünde Süveyş hadisesinde, DP iktidarının konuya yaklaşımı eleştirilmekte, Menderes'in Mısır ve Nasır'a karşı “hissi” hareket ettiği savunulmaktadır. Aydemir, DP iktidarının İngiltere ile Fransa'ya Süveyş Kanalına askerlerini yerleştirme ve Türkiye'nin de onlara katılabileceği teklifini yaptıklarını da iddia etmektedir.

“29.10.1956'da ve Mısır'ın Süveyş Kanalını millileştirmesi üzerine İngiltere ve Fransa'nın, çağımızda artık çok geç kalmış bir askeri müdahale ile Mısır'a saldırmaları karşısında Türkiye'nin tutumu da malumdur. Bu saldırıda Türkiye yalnız Mısır'ı tutmak ve manen savunmak yerine saldırganları tutmakla kalmamıştır. Bu vesile ile yaptığı bir teklifte, İngiliz ve Fransız askerlerinin Kanala yerleşmelerini istemekten başka, bu askerlerin yanında askerlerimizin de yer almaları gibi, garip, unutulması kolay mümkün olmayan istekler de ortaya atmıştır. Hatta çok daha sonra bir gece konuşmasında bizzat Adnan Menderes'in bu konudaki hüznün verici bir beyanını dinlemişimdir. Bu beyanlarına göre Menderes, Mısır'a ve Nasır'a karşı, daha ziyade hissi olduğu kolayca dikkati çeken duygularla doluydu”²²⁵.

CHP'nin Süveyş kanalının millileştirilmesine yönelik tepkisi Kasım Gülek'in aşağıdaki beyanatında görülebileceği gibi olumsuz olmuş, Mısır Devlet Başkanı Nasır “diktatör” olarak nitelendirilmiştir. Fakat söz konusu beyanın asıl dikkat çeken noktası, bu durum vesilesiyle Türkiye'deki DP iktidarının CHP genel sekreteri tarafından hedef alınmasıdır. Gülek, “memleketini dış maceralara sürükleyen diktatörler konusunda Türk milletinin uyanık olduğunu” belirterek DP hükümetini diktatörlükle itham etmiştir.

“Son günlerde Akdeniz kaynıyor. Sade sıcaktan değil, gerçekten. Son günlerin en mühim milletlerarası hadiselerinden biri Nasır'ın Süveyş Kanalına el koyması hadisesidir. Milletlerarası hadiselere riayet etmeyen bir diktatörün bu hareketi bir Akdeniz devleti olan Türkiye'yi de elbette çok yakından ilgilendirir. Her türlü milletlerarası taahhüde riayeti ana prensip sayan bizler için bu konu üzerinde durmak yerindedir. Bu hadise ile diktatörlerin tabii akıbeti bir kere daha belirdi. Memleketini dış maceralara sürükleme. Tarih, bilhassa yakın tarih devrilen diktatörlerin hikayeleri ile doludur. Bunları ibretle takip etmiş olan Türk

²²⁴ Toker, *age*, 220.

²²⁵ Aydemir, *age*, 330.

milleti uyanıktır. Türkiye’de diktatörlük iklimi yaratmayacaktır. Diktatörlük kanalı hiçbir vakit Türkiye’den geçmeyecektir”²²⁶.

Hüseyin Cahit Yalçın’ın konuyla ilgili görüşü ise Gülek’ten farklıdır. Yalçın’ın yazısı, bir CHP’linin ilk defa Ortadoğu ile ilgili olarak, “hür dünya güvenliği” ya da “Sovyet tehdidi”nin yanı sıra, Ortadoğu halklarının bağımsızlık mücadelesinden bahsetmesi açısından önemlidir. Yalçın yazısında, Türkiye’nin ulusal bağımsızlık savaşını hatırlatmış ve bu konuda “Orta ve Uzakdoğu milletlerine örnek olmamızdan dolayı bu milletlerin de milli haklarını gözden uzak tutmamız” gerektiğini belirtmiştir.

“Son günlerde, Süveyş Kanalı meselesinde Türkiye’nin aracılık etmesi için Lübnan Hükümeti tarafından Ankara’da bir teşebbüste bulunulacağı haberi ortaya çıkınca birdenbire kimse buna ihtimal vermemiştir. Arkası kesilmeyen haberler ve beyanatlar ise teşebbüsün doğruluğu hakkında şüphe bırakmadı. Türkiye büyük devletlerin tahakkümüne ve müstemlekecilik zihniyetine karşı Şark dünyasında ilk isyan bayrağını açmış ve milliyet hakları için muzafferane çarpışmış bir millettir. Bu bakımdan kendimizin bütün Orta ve Uzakdoğu milletlerine bir örnek teşkil ettiğimizi söyleyebiliriz. Yalnız şunu unutmamalıdır ki, milli haklar davasının bayrağını açarken karşımızdakilerin de aynı haklara sahip olmaları icap edeceğini gözden uzak tutmadık. Türkiye’nin iç ve dış politikasına temel teşkil eden «Misakı Milli» bu ruhtan mülhem olmuştur. Bu bakımdan düşünülecek olursa, Mısır hükümetinin Süveyş kanalını millileştirmek istemesini prensip bakımından aykırı bir hareket gibi görmemize imkan yoktur. Ancak, Türkiye Misakı Milli’ye dayanarak müstakil bir memleket haklarını temin ederken karşımızdakilerin de haklarını gözden uzak tutmamıştır. Süveyş kanalı yalnız İngiltere için hayati ehemmiyeti haiz bir realite değildir. Burada az çok bütün Avrupa’yı ilgilendiren bir mahiyet bulunduğu gibi İngiltere ve Fransa için hatta Amerika için bile bir hayat ve memar meselesi gizlidir. Çünkü Mısır’ın hareketini Suriye’nin de takip etmesi ve topraklarından geçen boruları keserek Amerika’yı Arabistan petrollerinden mahrum bırakması mümkündür...Kanalın emniyeti bakımından objektif olarak, Nasır ne düşünüyor? İlgili memleketleri kanalın emin ve açık kalacağına nasıl inandıracaktır? Mevcut Türk hükümetinin muhalifiyiz. Onun namına hiçbir şey söylemeye hakkımız yoktur. Fakat öyle zannediyoruz ki hükümetimiz bir arabulma işini ciddiye alabilmek için evvela Mısır hükümetinin nasıl bir garanti vermeye razı olacağını bilmeye ihtiyaç duyacaktır”²²⁷.

İsmet İnönü’nün, Türkiye’nin İsrail’e karşı herhangi bir yaptırım uygulanmasını istemediğini daha önce belirtmiştik. İnönü bu görüşüne paralel olarak, Türkiye’nin çıkarının sorunun Batılıların istediği yönde çözülmesinde olduğunu şu sözleri ile açıklamıştır; “Süveyş’ten geçit meselesinde müttefiklerimizin hayati emniyetleri mevzuu bizim de hayat emniyetimizdir”²²⁸.

Ecevit’in konuya yaklaşımı da genel başkanıyla aynı yöndedir. Ecevit 4 Kasım 1956’da kaleme aldığı yazısında, İsrail’in hareketini tasvip etmemekle birlikte Mısır’ı bu tecavüzdüden ötürü mağdur olarak görmemek gerektiğini belirtmiştir. Çünkü, Nasır “mütecaviz bir politika izlemiş” ve “İsrail’e hatta dünyanın yarısına meydan okumuştur.”

²²⁶ “Kasım Gülek’in Süveyş hadisesi hakkında görüşü”, **Ulus**, 30 Temmuz 1956, 5.

²²⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “Kanal meselesi ve Türkiye”, **Ulus**, 19 Ağustos 1956, 1-5.

²²⁸ “İnönü’nün çok mühim konuşması”, **Ulus**, 28 Ekim 1956, 4.

“İsrail’i Mısır’a tecavüz ettiği için alkışlayamayız. Ama bu, Mısır tecavüze uğradı diye üzülmemizi gerektirmez. İngiltere ve Fransa’nın Birleşmiş Milletleri hiçe sayarak, Mısır’a karşı kuvvet kullanmalarını mazur göremeyiz. Ama bu, Mısır’ı mağdur durumda görmemizi gerektirmez. İngiltere de, Fransa da, İsrail de haksız olabilir. Ama bu, Mısır’ı haklı çıkarmaz. Bunlar birer paradoks değildir. Süveyş bölgesinde çıkan harb, yeryüzünde birçok insanları böyle bir iç çatışmasına düşürmüş olmalıdır. Çünkü bu meselede hak ve haksızlık, tecavüz ve mağdurluk, kesin sınırlarla iki safa ayrılmamıştır. Ortada ancak bir düzensizlik vardır. Tecavüz eden de tecavüze uğrayan da aynı derecede bu düzensizliğin kurbanıdır, ve bu düzensizlikten yalnız tecavüz edenlerle tecavüze uğrayan değil, bütün dünya milletleri sorumludur...İnsanlık tekamül ettikçe demiyelim de, daha realist olup, silahlar tekamül ettikçe diyelim, harbler en kuvvetlilerin bile kolay kolay göze alamıyacakları kadar tehlikeli bir faaliyet haline geldi, ve böylece hakkın kuvvete dayandığı kuralı eski hükmünü kaybetti...Şimdi hak kuvvete dayanmıyorsa neye dayanmaktadır? Bunun hala bir cevabı yoktur. Bunun bir cevabı olmadığına en yeni delillerden biri de, Mısır diktatörü Albay Cemal Abdülnasır’ın müteceviz politikasıdır. Abdülnasır, haklıyla haksızı tayinde kuvvet ölçüsünün yürürlükten kalktığını ve bunun yerini daha adilane bir ölçünün almadığını görerek, bir başına dünyanın yarısına meydan okumağa başlamıştı. İsrail’e meydan okuyordu. Yarı demagoji yarı şantajla bütün Arap alemini ardından sürüklemeye çalışıp Batılı devletlere meydan okuyordu. Büyük bir imparatorluk kurmak sevdasında idi. Hayalindeki bu imparatorluğun sınırları, Türk toprakları içinde Toros eteklerinden başlıyor”²²⁹.

Ecevit başka bir yazısında ise, BM’nin Süveyş hadisesi örneği üzerinden BM’yi eleştirmekte ve dünyanın yaşadığı sorunlar karşısında eli kolu bağlı kaldığını iddia etmektedir. Ecevit’e göre, Kore’ye yapılan müdahale yalnızca bir “tesadüf”ten ibarettir ve eğer BM Süveyş bunalımı karşısında sessiz kalır ise, önüne gelen “çıkılmazdan kurtulma fırsatını” tamamen kaybedecektir.

“Kimse, Birleşmiş Milletleri Kore’deki fiili müdahalesinin bir tesadüfe borçlu bulunulduğunu itirafa yanaşmamakta, sanki böyle bir müdahale her zaman, her yerde tekrarlanabilirmiş gibi, hemen herkes kendi kendini aldatmayı tercih etmektedir. Öyle olsaydı, işte meydan!..Hem de bir değil, iki meydan: Biri Süveyşte, biri Macaristan’da...İkisi de Birleşmiş Milletlerin müdahalesini bekliyor. Hem birinde “müteceviz” ilan edilen, ötekinde tecavüze uğrayan taraf Birleşmiş Milletleri müdahaleye çağırıyor. Birleşmiş Milletler Macaristan’da ve Süveyş’te görevini yerine getiremezse, birinde tecavüze uğriyanın ötekinde tecavüz edenin çağrısına koşamazsa, kuruluşundan beri içinde bulunduğu çıkılmazdan kurtulma fırsatını belki bütün bütün kaçırmış olacaktır”²³⁰.

Bülent Ecevit bir başka yazısında da, Mısır’ı İsrail’e karşı sözle de olsa tacizci bir politika yürütmekle suçlamış ve bu tür bir politikaya maruz kalmış olması dolayısıyla İsrail’in yaptığı hareketin daha “ahlaksız” olamayacağını söylemiştir.

“Mısır’ın ve başka Arap devletlerinin İsrail’e tecavüzleri son yıllarda daha çok lafta kaldı ise, bu, kuvvet kullanmak istemeyişlerinden değil, bütün kuvvetlerinin lafta ibaret oluşundandı. Nitekim “Fedai” adı verilen Mısır’lı çeteciler, gerek doğrudan doğruya Sina yarımadasından, gerek karşı kıyıya geçip Ürdün üzerinden, fırsat buldukça İsrail topraklarına giriyor, bazen Telaviv’e kadar sokulup ellerinden gelen tahribatı yapıyorlardı. Aynı zamanda “Arapların Sesi” adlı Mısır radyosu İsrail’e devamlı olarak tehditler savuruyordu. Bu kadar açık tecavüz tehditleriyle, önleyici bir fiili tecavüz karşılaştırıldığında, ikincisinin daha gayri ahlaki olduğunu söylemek herhalde güçtür”²³¹.

²²⁹ Bülent Ecevit, “Suçlu kim?”, **Ulus**, 04 Kasım 1956, 3.

²³⁰ Bülent Ecevit, “Birleşmiş Milletler için son fırsat”, **Ulus**, 05 Kasım 1956, 3.

²³¹ Bülent Ecevit, “İsrail’in Durumu”, **Ulus**, 08 Kasım 1956, 3.

Bülent Ecevit'in yazıları ile İsmet İnönü'nün demeçleri birleştirildiğinde CHP'nin Süveyş Bunalımı karşısındaki tavrının, İsrail'in ve Batılı devletlerin yanında yer almak olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Ecevit'in yazılarından, Mısır örneğinde tüm Arap ülkelerinin İsrail'e karşı hasmane bir tutum içerisinde olduğunu ve İsrail'in bu tür bir harekete zorunlu bırakıldığını öğrenmiş olduğumuzu söylemek hiç de zorlama olmayacaktır.

5.3.2. 1958 Irak Darbesi ve Bağdat Paktı

CHP'nin Bağdat Paktı'nın oluşumu sırasında bu pakta Batılı savunma ittifaklarından birisi olarak görüp, DP iktidarına destek verdiğini daha önce söylemiştik. CHP'nin bu desteği 1956 yılının sonlarına doğru pakta ilgili bazı şüphelere dönüşmüştür. Arap ülkelerinin pek çoğunun bu pakta uzak durması sonucu öngörülen siyasi ve askeri işbirliği düzeyinin yakalanamamış olması, CHP'nin söz konusu şüphelerinin doğmasında en büyük etkidir.

Bağdat Paktı'nı “şimdiye kadar diplomasi tarihinde herhalde bir eşi daha görülmemiş bir acayip taktik sayesinde ayakta durabilen” sözleriyle anlatan Bülent Ecevit, CHP'nin bu pakta ilgili kuşkularını ilk defa dile getiren kişilerden biri olmuştur.

“Türkiye Bağdat Paktı'nı da Demokrat Parti iktidarı sırasında gerçekleştirmiştir. Sonuç?...Bugün Bağdat Paktı ancak, dört üyesinin, en kuvvetli üye olan beşinci üyeyi aralarına almadan toplanıp onu takbih etmesi, o beşinci üyenin de büyük bir geniş görüşlülükle bu takbihleri alkışlayıp sonra gene kendi bildiğini yapması gibi, şimdiye kadar diplomasi tarihinde herhalde bir eşi daha görülmemiş bir acayip taktik sayesinde ayakta durabilmekte veya durur gibi görünebilmektedir”²³².

Ecevit'in Bağdat Paktı ile ilgili kuşkuları bununla da bitmemekte, 30 Kasım tarihli makale “Bağdat Paktı'nın durumu nedir?” sorusuyla başlayıp daha birçok soruyla devam etmekte ve hükümetin tüm kafa karıştıran konular hakkında açıklama yapması talep edilmektedir.

“Bağdat Paktı'nın durumu nedir? Bağdat Paktı'nın sapaşağlam olduğuna, “Bağdat Paktı'nın sarsıldığı yolundaki haberler”in “uydurma” olduğuna delil olarak, bu Pakt üyelerinden dördünün son Tahran ve Bağdat toplantılarını gösteren radyo gazetesi, aynı yayınında, Tahran ve Bağdat toplantılarının Bağdat Paktı adına yapılmadığını, bu Paktı bağlayıcı mahiyette olmadığını da açıklamıştır. Böylece, Türk Hükümetinin sözcüsü sayılan Radyo Gazetesi, “Bağdat Paktı'nın sarsıldığı yolundaki haberler”in “uydurma” olduğunu isbat için kendi öne sürdüğü delili kendisi çürütmüştür. Bağdat Paktı'nın Tahran ve Bağdat toplantılarına katılan dört üyesiyle (Türkiye, Irak, İran, Pakistan) bu toplantılara çağırılmayan beşinci üye, yani İngiltere arasındaki münasebetler şimdi ne durumdadır? İngiltere bizim Bağdat Paktı'ndan başka ve önce, daha iki pakta müttefikimiz olduğuna göre, bu husus, Türk milletini hiç şüphesiz pek yakından ilgilendirir. Niçin bu dört devlet temsilcileri aralarında toplanıp toplanıp beşinci üyeyi takbih etmekte, beşinci üye olan İngiltere bu takbihleri alkışlayıp sonra Mısır'da gene bildiğini yapmakta, takbihde bulunan dört üye de hala Bağdat

²³² Bülent Ecevit, “Dış siyaset ve vatandaş”, **Ulus**, 23 Kasım 1956, 3.

Paktının sağlamlığını ilan etmektedirler? Bağdat Paktının dört üyesi nasıl olup da Batılı müttefiklerimize ve İsrail'e meydan okuma mahiyetinde olan bir Arap devletleri tebliğini desteklediklerini beyan edebilmektedirler? Beyrut'ta toplanıp bu tebliği yayınlayan ve en az ikisi Türkiye'nin açıkça düşmanı olan, bilhassa iktidar sözcülerince düşmanımız olarak gösterilen, Arap Devletleriyle Bağdat Paktı, o arada bilhassa Türkiye arasında nasıl bir bağlantı vardır?"²³³.

Yukarıda bahsedildiği gibi, 1950'lerin ilk yarısındaki Bağdat Paktı oluşumu çabaları sırasında ve sonrasında CHP, DP iktidarını bu konuda desteklemiştir. Fakat 1 Aralık 1956 tarihli Bülent Ecevit'in yazısında CHP'nin Bağdat Paktı konusunda DP'nin "aktif" politikasını eleştirmeye başladığı görülür. Ecevit'e göre, DP'nin Türkiye'nin NATO üyeliği ardından "Batılı müttefiklerinin, bilhassa da İngiltere'nin en çok işine gelecek tarzda, Arap dünyasının iç işleriyle ilgilenmesi, Ortadoğu'da Türkiye'ye karşı komünistlerin kolayca istismar edebileceği şüphelerin doğmasına imkan vermiştir."

"Cumhuriyet Türkiyesi, Araplar arasında kendisine karşı beslenen şüphe ve kuruntuyu silmeğe, Arap dünyasının iç işlerinden uzak durmak ve Arap memleketleriyle münasebetlerinde Batılı dostlarından müstakil hareket etmek sayesinde muvaffak olabilmışti. Demokrat Parti iktidarının «aktif» diye vasıflandırılan, fakat aslında Türkiye'yi ziyadesiyle pasif bir duruma düşürmüş olan siyaseti ise, bu yoldan gitgide ayrılmıştır. NATO üyeliği gerçekleşir gerçekleşmez Türkiye, ilerisini hiç düşünmeden, Batılı müttefiklerinin, o arada bilhassa İngiltere'nin, en çok işine geleceği sanılan bir tarzda, Arap Dünyasının iç işleriyle ilgilenmeğe başlamış, bu bölgede «emperyalist» olarak tanınan Batılı müttefiklerinin temsilcisiymiş gibi, zaman zaman onlar nam ve hesabına hareket edermiş gibi görünmeyi kabul etmiştir...Arapların, haklı veya haksız Batılı müttefiklerimize karşı besledikleri menfi hislerin başlıca hedefi, en yakın hedefi, Türkiye olmuştur. Üstelik Arapların, ilhamını bizim Kurtuluş Savaşımızdan alan en meşru hak talepleri ve mücadeleleri karşısında bile Türkiye, müttefikleri Fransa'yı incitmemek kaygısı ile, kayıtsız kalarak, hatta bazen açıktan açığa aleyhte cephe alarak, Arap Dünyasında kendisine karşı yeniden uyanan kuruntuyu, şüpheleri büsbütün körüklemiştir. Bütün bunlar, Sovyetlerin Arap Dünyasını bize karşı kıskırtabilmelerini çok kolaylaştırmıştır. Bugün Arapların güvenini yeniden kazanabilmek için başvurur göründüğümüz fevri ve birbirini nakzeden tedbirlerse, ya çok geç kalmıştır, ya da prestijimizi hiç arttırmayacak, kendimize de müttefiklerimize de bir fayda sağlamıyacak tedbirlerdir. Hatta bu tedbirler yüzünden, Arap Dünyasının iç işleriyle, bizi çok güç ve tatsız durumlara sürükleyebilecek kadar manevi liderlik imkanlarından büsbütün yoksun bırakabilecek kadar, haşır neşir olma yoluna gidilmiştir. Ortadoğudaki Arap Devletleri için en ciddi tehlike, bu devletlerin en az ciddiye alır göründükleri Sovyet tehlikesi olduğuna göre, Türkiye'nin bu devletlere yapabileceği en büyük hizmet, Ortadoğuda Sovyet tehlikesine karşı sağlam bir set durumunu muhafaza etmekten ibaretti. Dış siyasetimizdeki «aktif» diye vasıflandırılan yeni cereyan, Ortadoğu'da Türkiye'ye karşı komünistlerin kolayca istismar edebilecekleri hoşnutsuzluk ve şüpheler doğmasına imkan vermiş ve Sovyet nüfuzunun Güneyden de bizi kuşatmağa başlamasına yol açmıştır"²³⁴.

4 Aralık 1957'de mecliste yapmış olduğu konuşmada Bağdat Paktının işlevsizliğinden bahseden İnönü; "Bağdat Paktı vücuda gelmesini gerektiren ihtiyacın dışında bir istidadı sık sık görmekteyiz. Akıdler, hususi meselelerini akıd arkadaşlarına kabul ettirmek için fırsat beklemektedirler. Bu temayüller, rabitanın

²³³ Bülent Ecevit, "Türkiye'nin Ortadoğu politikası nedir?", **Ulus**, 30 Kasım 1956, 3.

²³⁴ Bülent Ecevit, "Türkiye'nin hatası", **Ulus**, 01 Aralık 1956, 3.

esasına zarar vermektedir²³⁵” diyerek Paktın daha çok Türkiye ve Irak liderleri arasındaki kişisel münasebete hizmet ettiğine işaret etmektedir.

İnönü, Bağdat Paktının başarısızlığına yönelik bir başka açıklamasını da 6 Temmuz 1958 tarihindeki CHP Kadıköy İlçe Kongresinde yapmıştır. Söz konusu konuşmada İnönü, Pakt ile ilgili bilgisizliklerinden şikayet ederek Bağdat Paktı'nın “talihsizliğinin ne zaman düzeleceğini” sorma ihtiyacı hissetmiştir.

“Sevgili arkadaşlarım, bugünlerde Bağdat Paktından çok bahsolunduğunu hep beraber işitiyoruz. İşin iç yüzünü bildiğimiz yok. Fakat her toplantı zamanı Bağdat Paktının mühim bir meselesi vardır. O toplantı zamanında hangi aza o toplantıya iştirak etmiyecek ve hangi aza konuşarak, arada bir namevcut olduğu halde müzakere yapılacak. Şimdilik bu tertibin neticesini bekliyoruz. Bağdat Paktının talihsiz bir tarafı var. Bakalım ne zaman düzelecek?”²³⁶.

1958 yılında Irak'ta General Kasım'ın yaptığı darbe, Türkiye'deki iktidar ile muhalefetin dış politika konusunda ilk defa açıkça ayrıştığını göstermesi bakımından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Konuyla ilgili olarak aşağıdaki iki ayrı İnönü görüşü, sırasıyla İnönü'nün *Akis*'de yayımlanan yazısı ve gazetecilerle Haydarpaşa garında yapmış olduğu mülakattan alıntılanmıştır. İnönü'ye göre DP hükümeti, yeni Irak hükümetine karşı “hasmane bir tutum içerisine girmekle ve Nuri Sait idaresine hayıflanmakla” çok büyük yanlış yapmaktadır.

“Görülüyor ki, hiç bir bekleme devri geçirilmeksizin yeni Irak idaresine karşı hasmane bir tavır takınılması yanlış ve zararlı olmuştur. İlerde normal ve dost bir komşu vaziyeti alması ihtimali mevcut olan bir yeni idareyi red ve meyus etmeye hakkımız yoktu. Hele aleyhine, tarafımızdan askeri ve zecri harekete tevessül edilmesi haksız olduğu gibi çok da zararlıdır. Böyle bir hareketin sebep olacağı ihtilatlar da çok söylenmiştir. Tutumlarıyla Türkiye siyaseti hakkında bu zararlı kanaati içerde ve dışarıda yerleştirmeye sebep olan ricalin mesuliyetini de Büyük Mecliste belirtmemize imkan verilmemesi bu mesuliyeti ortadan kaldırmaz. Benim kanaatim yeni Irak Hükümetinin Türkiye tarafından tanınması ve bu komşu memlekete karşı herhangi kötü niyet beslediğimiz zehabının ortadan kaldırılmasıdır”²³⁷.

“İbretle görüyorum ki, Nuri Sait idaresinin yeryüzünde tek hayıflanıcısı ve tek müdafii olarak D.P. Genel Başkanı kalmıştır. Es Sait idaresinin yıkılmasının Türkiye için hayırlı mı, zararlı mı olduğu üzerinde hala tereddüdü vardır. Irak gibi bir memlekette yedi sekiz bin siyasi mahkumu tel örgüler arkasında tutan Sait idaresinin memleketine ne hayrı olur ve mütteliklerine ne kuvvet getirir. Dış tehlikeye karşı büyük kuvvet, büyük savunma gücü ancak içerde huzur ve tesanüt ile kurulur. Bizim içimizde huzur ve tesanüt, müstakim adaletle, hür basınla ve şüphesiz seçim emniyetiyle teessüs eder. Bu şartları yerine getirmeyen kimse içerde huzuru ve tesanüdü bozan odur. Ama bu şartlar tahakkuk edecektir. Bu şartları bozmaya ve söylediği gibi demokrasiye paydos demeye D.P. Genel Başkanının gücü yetmeyecektir”²³⁸.

²³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, Toplantı 10, c. 1 (Aralık 1957): 68.

²³⁶ Erdemir, **age**, c. 2, 212.

²³⁷ Erdemir, **age**, c. 2, 227.

²³⁸ Erdemir, **age**, c. 2, 246.

Bülent Ecevit'in Irak'taki darbe hakkındaki görüşü de genel başkanı ile aynı yöndedir. Ecevit'e göre, "Irak'ta olan, olması beklenendir ve Batı ile Demokrat Parti'nin yıllardır güttüğü Ortadoğu politikası iflas etmiştir."

"Irak'ta olan, olması beklenenden başka bir şey değildir. Ancak bazı Batılı hükümetler, o arada Türkiye'deki Demokrat Parti iktidarı, yıllarca kendilerini aldatmış, gerçeklere gözlerini kapatmışlardır. Irak'taki durumu ve genel olarak Arap dünyasındaki gelişmeleri tarafsız bir gözle inceleyenlerin uyarılarına önem vermemişlerdir. Bu uyarıları ya saflığa ya kötü niyete yormuşlardır. Irak olayları üzerine artık kesin olarak ortaya çıkan bir gerçek şudur: Batı'nın, o arada Türkiye'deki Demokrat Parti iktidarının yıllardır güdülen Ortadoğu politikası iflas etmiştir"²³⁹.

Irak'taki yeni iktidar Türkiye hükümetince tanındıktan sonra, Kasım Gülek verdiği beyanatta ise, daha önce "Irak'taki canileri tanımayacaklarını" açıklamış olan Dışişleri Bakanının istifasını talep ediyordu. Gülek, hükümetin CHP'nin meclisi toplantıya çağırma talebine olumlu cevap vermediğini ve "İsmet İnönü gibi dünya çapında bir devlet adamının konuyla ilgili fikrine müracaat etmediğini" de söz konusu demecinde açıklamıştır.

"Dışişleri Bakanı ilk günleri verdiği beyanatta, bu katilleri, canileri tanımayacağız diyordu. Halbuki bugün Irak hükümetini resmen tanımış bulunuyoruz. Bu kadar büyük bir gaf yapan Dışişleri Bakanının değişmesi lazımdır. Irak'ta son hadiseler neticesinde ölenler bizimkilerin de akıl hocası idi...Hepiniz biliyorsunuz CHP Meclisi toplantıya çağırdı, fakat toplantıda İçişleri Bakanı Gedik, eline verilmiş bir kağıdı hükümet adına okumakla meseleyi kapatmak yoluna gitti. Usul hakkında bile konuşmamız mümkün olmadı. Halbuki dünyanın içinde bulunduğu bu kritik durumlarda iktidar, İsmet İnönü gibi dünya çapında bir devlet adamının fikrine müracaat etmeli idi. Milli birlik memleketin en büyük kudretidir. Bu birliğin en hararetli taraftarı bizleriz. Ama milli birlik, iktidarın her istediğini yapması ve bizim ağzımızı açmamamız demek değildir...Meclisin murakabesi olmadan milli birlik olmaz"²⁴⁰.

2 Ağustos 1958'de bir basın toplantısında sarf ettiği sözler İnönü'nün, Irak'ın devrilen idaresi ile yöneticilerine bakışını göstermesi bakımından önemlidir. İnönü'ye göre, DP hükümeti de Türkiye'de devrilen Irak idaresine benzer bir yönetim kurmaya "heveslenmiştir". Konuşmasının devamında İnönü, hükümeti bu hevesinden ve Irak'a yapılması muhtemel bir askeri müdahaleden vazgeçirmeye çalıştıklarını açıklamıştır.

"Memleketin umumi idaresinde iktidarla bizim aramızda esaslı bir anlayış farkı olduğu bir daha meydana çıkmıştır. Hülasa olarak görülmüştür ki, iktidar idareleri için Ortadoğu memleketlerinin iç idaresi çok uygun bir idaredir. Bu tarz idareyi Türkiye'de tatbik etmenin münasip olacağı kanaatındadırlar. Biz Türkiye'ye böyle bir idarenin hem yakışksız, hem zararlı olduğuna kati olarak inanıyoruz. Irak ihtilali ve Nuri Said idaresine başbakan, başından beri yakın ilgi göstermiştir. Bizim bu meselede alakamız, Nuri Said idaresinin heves edilecek yeri olmadığını başbakana anlatmaya çalışmak ve Irak ihtilaline silahlı müdahalede bulunmak arzusunun önüne geçmek olmuştur. Irak'a silahlı müdahale etmek, müttefik neşriyatı ile ve bunu doğrulayan, memleket içi hareketlerle sabittir. Şimdi size iktidarla dış politikada görüş birliği halinde olmadığımız en mühim noktayı söyleyeyim. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğuna samimi olarak kaniiz.

²³⁹ Bülent Ecevit, "İflas Eden Politika", **Ulus**, 16 Temmuz 1958, 3.

²⁴⁰ Kasım Gülek, "Gülek, CHP Kasımpaşa Kongresinde bir konuşma yaptı", **Ulus**, 4 Ağustos 1958, 1.

Biz Meclisi toplantıya çağırdığımız zaman Ortadoğu buhranı, Türkiye bakımından en vahim halindeydi. Meselenin en ehemmiyetlisi, Türkiye'nin hudut dışı bir askeri sefer macerasından alıkonulmasıdır. Hükümetin böyle bir istikameti takip ettiği, Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanlarına atfolunan ihtar mahiyetindeki tavsiyelerle, dost ve müttefik memleketler neşriyatında bunu teyit eden haberler ve nihayet Mr. Dulles'in, Ürdün ve Türkiye'nin Irak'a karşı sefer yapmasına niçin mani olduğunu Londra Konferansında izah edeceğinin ilan olunmasıyla sabit bir hakikattir. Görülüyor ki, hiçbir bekleme devri geçirmeksizin yeni Irak idaresine karşı hasmane bir tavır takınılması, yanlış ve zararlı olmuştur. Yeni idareyi ret ve meyus etmeye hakkımız yoktu. Hele aleyhine, tarafımızdan askeri ve zecri harekete tevessül edilmesi haksız olduğu gibi çok da zararlıdır. Böyle bir hareketin sebep olacağı ihtilatlar da çok söylenmiştir. Tutumları ile Türkiye siyaseti hakkında bu zararlı kanaati içeride ve dışarıda yerleştirmeye sebep olan ricalin mesuliyetini Büyük Millet Meclisinde belirtmemize imkan verilmedi. Ama bu, mesuliyeti ortadan kaldıramaz"²⁴¹.

İnönü basınla paylaştığı bu görüşlerini 21 Ağustos 1958'de mecliste de dile getirmiş, tekrar tekrar Irak'a yapılması düşünülen müdahalenin yanlışlığını vurgulamıştır.

“Şimdi Irak meselesi üzerinde fikirlerimi söyleyeceğim. Bağdat ihtilalinin artık geçmiş olan kendi içindeki safhasına dokunmayacağım. Yalnız belirtmeye mecburuz ki, bizim askeri müdahalemiz ihtimali üzerinde ardi arkası kesilmeyen haberler çok zararlı olmuştur. Irak'a bir askeri müdahalenin mutlaka daha büyük askeri hareketleri davet edeceği her memlekette söyleniyordu. Buna da Türkiye'nin sebeb olabileceğini, yine de her memleket gördüğünü söylüyordu. Bizim hariciye vekilimiz bu esnada meydan okumakta devam ediyordu. Amerika hariciyesinin Türkleri seferden alıkoymak için son derece çalıştığı Amerika'nın en büyük gazeteleri tarafından ısrarla ve günlerce söylenmiştir. 20 Temmuzda neşriyata başlandı. Amerika'nın New-York Times ve New-York Herald Tribune gazeteleri neşriyat yapmışlar. 20-21 ve 22 Temmuzda bu neşriyatları devam etmiştir. Hatta Büyük Millet Meclisinde bu mesele konuşulduktan sonra 27 Temmuzda dahi neşriyat olmuştur. Neşriyata göre Türkiye'nin yalnız başına Irak'a karşı bir askeri harekate girişmesinin doğru olmadığını Türklere anlatmak için büyük devletler mütemadi gayretler sarf etmişlerdir.

Buhranlar esnasında Hariciye vekilimizin gönüllü göndermek hususunda son derece zararlı beyanı olmuştur. Bunun daha garibi Hariciye vekilimiz bu beyanatını tashih etmek için yeni bir beyan yapmış ve bunun resmi beyanat değil, bir hasbihalden ibaret olduğunu ve fikirlerinin, hakikatin anlaşılması için falan içtimada, falan tarihte söylenmiş olan sözlerinin tetkik edilmesi lazım geldiğini ileri sürmüştür. Halbuki beyanatın özü, Türkiye'nin bu Irak hareketlerine gönüllü göndermek suretiyle müdahale etmek fikrinde olup olmadığının anlaşılması idi. eğer tezkibedilmek isteniyorsa yalnız gönüllü göndermek hususunun aslı yoktur demek, bütün şüpheleri izaleye kafi idi"²⁴².

1956 yılı sonları itibarı ile Bağdat Paktı ve 1958 yılındaki Irak darbesi sonrasında meydana gelen gelişmeler CHP'nin belki de bütün elliler boyunca, DP hükümetini en çok eleştirdiği dış politika konuları olmuştur. Başlangıcında ABD ve Batı dünyasının Ortadoğu'da “Sovyet tehdidine” karşı kurmak istediği bir savunma ve işbirliği ittifakı olarak görülmüş ve bu nedenle de muhalefet partisinin de desteğini almış olan Bağdat Paktı Ortadoğulu Arap devletlerinin uzak durması ve bu nedenle de istenilen işbirliğini sağlamamış olması dolayısıyla başarısızlığa mahkum olmuştur. Pakt, “Sovyet tehdidi”ni uzaklaştıracağı yerde Batının ve Osmanlının devamı olarak görülen Türkiye'nin emperyalist isteklerinden kuşkulanan Arap devletlerini daha

²⁴¹ Aydemir, *age*, 333-334.

²⁴² **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973: (1939-1960)**, c. 2, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yanırları no: 57, 1993), 271.

fazla Sovyetler Birliği'ne yaklaştırmıştır. 1958 Irak darbesi Bağdat Paktı'na son darbe olmuş ve pakt kısa süre içerisinde dağılmıştır. Darbenin Türkiye politikasına bir başka etkisi, hükümet çevrelerinde Irak'a askeri müdahalede bulunma düşüncesini oluşturmasıdır. Devrilen Irak idaresi ve yöneticileri hakkında çok da olumlu duygular beslemeyen CHP szcleri bu düşünceye sert tepki göstermiş ve hükümeti “sergzeş” bir dış politika takip etmekle itham etmişlerdir.

5.4. Çatışma Dönemi

5.4.1. Eisenhower Doktrini-1958 Lübnan ve Ürdün Olayları

“Bu anlaşmalara (Bağdat Paktı yeleri ile ABD arasında imzalanan anlaşmalar-CD) giden yolun başlangıcını, Ortadoğu'ya komünizmin sızmasını önlemek hedefini güden Eisenhower Doktrinine irca etmek mümkündür. Amerikan Cumhurbaşkanının, dünya barış ve güvenliğini koruma gibi ulvi bir maksatla ortaya attığı bu prensip, bir yandan Cemal Abdülnasır'ın sistemli ve kasıtlı baltalamaları, diğer yandan Irak'ta Nuri Sait idaresine karşı ayaklanma yüzünden gerçek gayesine ulaşma imkanından mahrum kalmıştır”²⁴³.

8 Mart 1959'da Yavuz Abadan imzasıyla *Ulus*'ta yayımlanan ve “Amerikan Cumhurbaşkanının, dünya barış ve güvenliğini koruma gibi ulvi bir maksatla ortaya attığı bu prensip” olarak tanımlanan Eisenhower Doktrini aslında çoğu CHP'li tarafından bu şekilde algılanmamıştır. Özellikle 1958 yılındaki Lübnan ve Ürdün olaylarında ilk defa uygulama alanı bulan ve yapılan askeri müdahalelere dayanak oluşturan bu doktrin ve yapılan askeri müdahaleler, DP iktidarının aksine CHP içerisinde destek bulamamıştır. Bunun en önemli nedeni, söz konusu müdahalelerin bu ülkelerin iç karışıklıklarına karşı yapılmış olması yani herhangi bir acil komünist tehdidin ortada olmamasıdır. Hiç kuşkusuz, CHP yöneticileri Türkiye'de de herhangi bir i karışıklık durumunda ABD müdahalesinin olabileceğini bu vesileyle göz önünde bulundurmuşlardır. şevket Süreyya Aydemir'in “İkinci Adam” adlı eserinde yazdığı satırlar, sanırız CHP'lilerin durumla ilgili kafalarından geçenleri oldukça güzel özetliyor:

“Amerika Lübnan'daki bir i karışıklığı dahi vesile ederek, bunu komünist unsurlar tarafından tahrik edildiği bahanesiyle bu memlekete asker çıkarabilmiştir...Kaldı ki Amerika'nın Lübnan'a müdahale için de hiçbir yetkisi ve anlaşması yoktu. Lübnan Bağdat Paktı yesi de değildi. Ama bizde Dışışleri Bakanı Zorlu Lübnan'a, Amerika gibi Türkiye'nin de asker gönderebileceği ihtimalini de çekinmeden açığa vurabiliyordu. İekli anlaşmaya göre, geri hükümet darbesi Amerikan müdahalesine hak vermez. Ama Lübnan'da olduğu gibi yorumlara gidilip, ya bu darbenin altında komünist tahriki vardır denilir ve Amerika da “evet öyledir” derse ne olacak?...Yani Türkiye, DP liderleri tarafından, Amerika'nın her istediği vakit müdahalesine açık bir memleket haline getirilmişti”²⁴⁴.

²⁴³ Yavuz Abadan, “İki Tarafalı Anlaşmalar”, *Ulus*, 8 Mart 1959, 3.

²⁴⁴ Aydemir, *age*, 324-325.

20 Ekim 1957 tarihli bir basın toplantısında İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Bayar'ın Ürdün ile İsrail arasındaki duruma müdahil olmasından şikayet etmiş ve bunun Arap devletlerine de zarar verdiği konusunda uyarıda bulunmuştur: "...Sayın Reisicumhur'un dış politika ile iştigallerinden daima şikayet ettik. Ürdün'de İsrail ile Ürdün arasındaki vaziyete işaret ederek yaptıkları teşebbüs Arap devletlerinin birbirleri ile olan münasebetlerine zararlı oldu"²⁴⁵.

Bülent Ecevit'in Lübnan olaylarına müdahale ile ilgili görüşü, Türkiye'nin Lübnan'ın iç işlerine karışmaması gerektiği yönündedir. Ecevit'e göre, iç politikadaki bir mücadelede taraf tutmak "Türkiye'ye de Bağdat Paketi'na da düşmemektedir".

"Türk ve Irak hükümetleri, Lübnan'ın iç mücadelesinde Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'u desteklediklerini, yani Lübnan'ın iç mücadelesinde taraf tuttıklarını saklamak için gereği kadar gayret sarfetmemişlerdir. Lübnan ordusunun bile bir iç politika meselesi saydığı ve bir haddenden öte karışmayı, şu veya bu taraf lehine kesin rol oynamayı sakıncalı bulunduğu bir mücadelede, Chamoun'un idaresinin şampiyonluğunu yapmak Türkiye'ye de Bağdat Paketi'na da düşmesine gerektir"²⁴⁶.

Ecevit 18 Temmuz 1958'de ise, ABD'nin Lübnan'a müdahalesini "BM otoritesine karşı olmakla" nitelendirmiş ve bu müdahaleyi destekleyen Türkiye'nin, "BM ülküsü uğruna Kore'de döktüğü kanların nedenini" sormuştur. Dikkat çektiği bir başka nokta da, "DP iktidarı sırasında Türkiye'nin Ortadoğu'daki bütün itibarının yıkılmış olduğudur."

"Kore Harbine katılırken BM ülküsüne bağlılığımızı öne sürmüştük. Şimdi Lübnan'da Amerika'nın giriştiği hareketse BM otoritesine açıktan açığa karşı gelen bir harekettir. 1958 yazında Amerika'nın BM otoritesine böyle meydan okuyuşunu da destekleyecek olduktan sonra, BM ülküsü uğruna yıllarca Uzakdoğu topraklarını kanımızla sulayışımız nedendi?...DP iktidarı sırasında Ortadoğu'daki bütün itibarımız yıkılmış, İran'la aramızdaki sınır parçası hariç bütün sınırlarımız ve kıyılarımız düşmanlarla, hiç değilse bize artık güven ve dostluk beslemeyen unsurlarla çevrilmiştir. Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzu aldığımız tedbirlerle azalacak yerde büsbütün artmış ve artmaktadır...Hele Türk halkına ve Büyük Millet Meclisine hiçbir resmi açıklamada ve izahda bulunmaksızın, kendi topraklarımıza, Güney sınırlarımız yakınına da büyük sayıda Amerikan kuvvetlerinin geldiğini öğrendiğimiz şu sırada, DP iktidarına Ortadoğu siyasetinin sorumluluğunu el'an bir başına taşıdığını, bu durumda bu siyasetin milli bir siyaset sayılmasına imkan olmadığını bir daha hatırlatmak faydalı ve lüzumlu bulunsa gerektir"²⁴⁷.

Lübnan konusunda İnönü'nün tavrı, Ürdün olayındaki tutumuna ve Ecevit'in yaklaşımına benzerdir. 27 Temmuz 1958'de gazetecilere verdiği bir demeçte, aynı şekilde Türkiye'nin bu iç karışıklıkta taraf olmasından yakınmış ve şöyle devam

²⁴⁵ Erdemir, **age**, c. 2, 153.

²⁴⁶ Bülent Ecevit, "Lübnan'ı ancak Lübnan kurtarabilir", **Ulus**, 14 Temmuz 1958, 3.

²⁴⁷ Bülent Ecevit, "DP İktidarının O.Doğu Siyaseti", **Ulus**, 18 Temmuz 1958, 3.

etmiştir: “Lübnan hadiselerinin başından, yani iki aydan beri bu memleketin iç politikasında taraf tutulmuştur. Bu yanlıştır ve memleketimize zararlı olmuştur”²⁴⁸.

İnönü, 2 Ağustos 1958’de daha önce basın yolu ile aktardığı görüşlerini bu kez mecliste tekrar etmiştir. Ürdün ve Lübnan’da Türkiye’nin savunacak tebaası olmadığını söyleyen İnönü, Türkiye’nin yaptığı bu müdahalelerin Ortadoğu ülkelerinde Türkiye’ye karşı sevgiyi arttırmadığını belirtmiştir.

“...Lübnan’a gelince, Lübnan’da ve Ürdün’de bizim himaye olunacak tebamız yoktur. Bu memleket hükümetleri bizden bir talepte de bulunmamışlardır. Bu bakımdan Ortadoğu’daki büyük politika mücadeleleri içine üçüncü bir unsur olarak ve ziyadesiyle teşne halde karışmamıza sebep yoktur. Lübnan hadiselerinin başından beri bu memleketin iç politikasında taraf tutulması lehimize olmamıştır. Zaten şimdiye kadar katıldığımız bütün münakaşalar Ortadoğu memleketleri halkının Türkiye’ye karşı olan sevgisini arttırmamıştır. Halbuki bu sevgi bizim için son derece kıymetlidir. Bunu sağlayamayan bir politikanın başarılı politika sayılması imkansızdır”²⁴⁹.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi, CHP Lübnan ve Ürdün’e dışarıdan yapılan müdahaleleri asla desteklememiş, aksine bu konuyla ilgili önemli uyarılarda bulunmuştur. Çünkü görülmüştür ki Batılı devletler herhangi bir devletteki iç karışıklığı, “komünist tehdidi” olarak nitelendirip müdahalede bulunabiliyorlar. Ülkemizde yapılan 1960 askeri darbesinden sonra, darbecilerin ilk yaptıkları açıklamada “NATO ve CENTO”ya bağlılıklarını ilan etmesinin nedeni belki biraz da Lübnan ve Ürdün olaylarında aranmalıdır.

5.4.2. Arap-İsrail Sorunu

Ellili yıllar boyunca, Arap ülkeleriyle Sovyetler Birliğine karşı bir savunma ittifakı kurma çabaları, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiş, iki ülkenin açık bir işbirliğine yönelmesine engel olmuştur²⁵⁰. Buna karşılık söz konusu savunma ittifakı kurma çabaları da özellikle Mısır’ın 1953 Hür Subaylar Darbesinden sonra Batı karşıtı politikalara yönelmesi sonucunda çıkmaza girmiştir. Ocak 1954’te Türkiye ile Mısır arasında yaşanan diplomatik bunalım ise iki ülke arasındaki ilişkileri iyiden iyiye bozmuştur. Sorunu çözebilmek için Türkiye alttan almış, ancak bu önlem de ilişkilerin bozulması eğilimini engelleyememiştir²⁵¹. Bunalım sırasında

²⁴⁸ Erdemir, **age**, c. 2, 223.

²⁴⁹ Erdemir, **age**, c. 2, 227.

²⁵⁰ Bu durum, İsrail’de kaygıyla karşılanmıştır. Bu kaygılarını yansıtan İngiliz belgeleri için, bakınız: Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1997), 128-129.

²⁵¹ Kahire Büyükelçisi A. Hulusi Fuad Tugay’ın Cemal Abdül Nasır ile Kahire Opera binasında tartışması ile başlayan gerginlik sonrasında Mısır Basınında Türkiye aleyhine bir kampanya başlatılmıştır. Gerginliğin tırmanması üzerine sonuçta Büyükelçi Tugay istenemeyen adam ilan

Hüseyin Cahit Yalçın DP'nin Arap ülkeleri eksenli Ortadoğu politikasının aldatıcı "mücerret fikirlerden" esinlendiğini belirterek, bölgede bir gerçeklik olarak İsrail'in ihmal edilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.

"Ortadoğu'da bir rol oynuyarak bir varlık göstermek hevesine kapılmadan evvel karşılaştığımız Arap dünyasının halini, hissiyatını ve durumunu azıcık incelemek ve düşünmek iktiza etmek gerekirdi. Arap halkında eski vatandaşları Türklere karşı sempati yok değildir. Fakat Birinci Cihan Harbin'den sonra geçen zaman zarfında Türklere bir arada bir kardeş gibi müsavi haklara malik bir şekilde yaşamış Arapların miktarı çok azalmıştır. Yeni nesil Türklere hiç çekemiyen ve sevmiyen bir ruhi halet içinde yetişmiştir ve Türk düşmanlığı Arap politikacı esnafının elinde en kolay istismar edilecek bir silah haline gelmiştir.

Burası böyle olduğu gibi esasen ortada müşterek bir Arap varlığı da yalnız coğrafya bakımından doğrudur. Araplar peygamber zamanından beri nifak içindedirler.

İşte böyle bir dünyanın karşısında bizim hariciyemiz kime güvenerek neye tutunarak ve ne istiyerek bir Arap politikası takip edebilirlerdi? Realiteyi göstermeden mücerret fikirlerin aldatıcı cazibeleri arkasında koşmak, kendi kendimizin prestijimizi tehlikeye atmak olurdu. Orta Doğu denilen dünya parçasında realite olarak göze çarpan şey bir İsrail varlığıdır. Bunu ihmal etmek hatadır. Hacı Necip [General Necip, G.Ö.] bize bu tehlikeyi ve bu hatamızı ispat etmişse, bari bundan istifade etmesini bilerek artık hariciyecilik oyunu oynama saflığına nihayet verelim"²⁵².

CHP'nin Arap-İsrail uyuşmazlığı konusundaki tavrına ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir nokta da, İsmet İnönü'nün Filistin sorunu karşısındaki tutumunda kişisel deneyimlerinin etkisidir. Başta Mustafa Kemal ve İsmet İnönü olmak üzere Kurtuluş Savaşını yürüten birçok asker I.Dünya Savaşının son aylarını Filistin ve Suriye cephelerinde geçirmişlerdir²⁵³. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılında Filistin cephesinde yaşananların daha sonra Arap-İsrail sorununda Türkiye karar vericileri üzerinde etkili olduğunu iddia etmek pek mümkün değilse de, İnönü'nün kendi kişisel deneyimleri bazı noktaları aydınlatılabilir. Örneğin, Arap isyanına kişisel olarak tanıklık etmiş olmasına bakılarak, Arapların Osmanlı İmparatorluğuna ihanet ettiğini düşündüğü ileri sürülebilir²⁵⁴. Fakat İnönü'nün anılarında Ekim 1917'de Sina Cephesinde 3. Kolordu Komutanlığına atanmasından başlayan dönemde yerel halkın Anadolu'ya doğru çekilen Osmanlı askerlerine taciz ateşi açması gibi olaylar karşısında duyduğu kırgınlık sözcükleri bir yana bırakılacak

---

edilmiştir. Bedi N. Şehsuvaroğlu, **Hekim Bir Siyasîmizin Portresi: A. Hulûsi Fuad Tugay**, (İstanbul: Hüsniyat Matbaası, 1972), 142-157.

²⁵² Hüseyin Cahit Yalçın, **Yeni Ulus**, 15 Ocak 1954.

²⁵³ Osmanlı Ordusu savaşın son perdesini Filistin'de yaşadığı için bu durum bir bakıma doğaldır. Bu dönemde Filistin'de görev yapmayan üst düzey komutan yok gibidir. Ör. Fevzi Çakmak, Fahrettin Altaylı.

²⁵⁴ Cüneyt Arcayürek, İnönü'nün altmışlı yıllarda Arap ülkeleriyle "içle dışlı olmayı" istemediğini belirtirken "Birinci Dünya Savaşında kimi gözlemleri ve deneyimleriyle Arap ülkelerini pek sevmeyi[diğini]" ayrıca, Arapların "Türkiye'yi 'arkadan' vurduklarını söyle[diğini]" aktarmaktadır. Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor -5: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, 2. bs., (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), 126.

olursa, dikkati çekecek olumsuzlukta bir izlenimle karşılaşılmamaktadır²⁵⁵. Bununla birlikte, İnönü'nün "Suriye'deki büyük zayıf" yüzünden Milli Mücadelede "güç bir duruma" düşüldüğünü hatırlatan sözleri Araplar konusundaki düşüncelerini bir nebze olsun açığa vurmaktadır.

"Merkezî devletlerle ittifak içinde harbe girmeye karar verdikten sonra, merkezî devletlerle kaybın neticesine katlanmak tabiydi. Bu sebeple biz Suriye'de mağlubiyetlere uğramamış olsaydık dahi, mütarekeyle Kafkasya'dan çekildiğimiz gibi, Suriye'den de çekilmeye bizi mecbur edeceklerdi. Ancak verdiğimiz zayıfı vermemiş, kaybettiğimiz silahları ve serveti kaybetmemiş bir halde, Milli Mücadeleye mânen ve maddeten daha kuvvetli bir duruma girmiş bulunacaktık"²⁵⁶.

Yukarıda verilen tarihsel bilgiler ışığında, Ortadoğu'nun kanayan yarası haline gelmiş ve hala da kalıcı bir çözüme kavuşmamış olan, Arap-İsrail sorununa CHP'nin tavrı incelendiğinde geçmişte yaşananlarla doğru orantılı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. CHP bu sorunda daha çok İsrail'in yanında yer almayı tercih etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak özellikle Bülent Ecevit'in çok fazla yazı kaleme aldığı söylenebilir. Ecevit tüm yazılarında, İsrail'in bölgesinde Türkiye için oldukça önemli bir devlet olduğunu anlatmış ve Arapların hatalarından bahsetmiştir.

İsmet İnönü'nün *Ulus*'taki 28 Ekim 1956 tarihli demeci, daha çok orta yolcu bir anlayış içermektedir. İnönü, BM aracılığıyla tarafların kalıcı bir barışa kavuşmasını arzu ettiklerini belirtmektedir, zira yine İnönü'ye Türkiye'nin çıkarı da bu yöndedir.

"Arap memleketlerinin her biri aleyhinde ki istila emellerine biz gizli aşıkâr hiçbir şekilde taraftar olmamalıyız. Arap-İsrail ihtilafında bizim menfaatimiz ancak sulhün teessüs etmesindedir. Arap-İsrail arasında adaletli bir sulhün teessüsünü Birleşmiş Milletler taraflara kabul ettirebilirler ve kabul ettirmelidirler. Ortadoğu sakinlerinin birbiri aleyhine ve yabancılar aleyhine istila emelleri beslemeleri yersiz, haksız, kendileri için ve Milletlerarası sulh için tehlikeli maceralardır. Balkan Paktının Ortadoğu'nun bugünkü hali, bizi, bulunduğumuz bölgede, kuşatılmış bir duruma düşürüyor. Uyanık, dermanlı ve tedbirli bulunmağa mecburuz"²⁵⁷.

"2 milyona yakın medeni insanın, çöl ortasında bir tarım ve endüstri merkezi kurabilecek kadar bilgili ve çalışkan insanın, acı çekmiş, ezilmiş, yüzyıllarca ülke ülke, deniz deniz süründürülmüş insanın hayatı ve mutluluğu, şimdi, İsrail devletinin yaşamasına bağlıdır" diyen Ecevit ise, Arap ülkeleri kadar Yahudilere şimdiye kadar hiçbir yerde yaşam hakkı tanımayan Batılı devletleri de bu durumdan sorumlu tutmaktadır. Ecevit'e göre, "İsrail'in, kendi sınırları içinde korkusuz, kaygısız

²⁵⁵ Daha geniş bilgi için bkz. İsmet İnönü, **Hatıralar**, 1. kitap, 2. bs., (Ankara: Bilgi Yayınları, 1992), 129.

²⁵⁶ İsmet İnönü, **Hatıralarım Genç Subaylık Yılları (1884-1918)**, (haz.) Sabahattin Selek, (İstanbul: Burçak Yayınları, 1969), 204.

²⁵⁷ "İnönü'nün çok mühim konuşması", **Ulus**, 28 Ekim 1956, 4.

yaşayabilmesi için gerekli şartlar sağlanmalıdır. Arap devletlerinin taassubuna, ihtiraslarına ve kaptislerine taviz verilmemelidir”.

“Arap memleketleri İsrail’i gerek iktisadi bakımdan gerek ulaştırma bakımından abluka etmişlerdi. Öyle ki bir Arap memleketinden geçilip te İsrail’e gidilemiyor, pasaportunda İsrail vizesi bulunan bir yabancı Arap memleketlerine giremiyordu. Mısır, milletlerarası andlaşmaları ve Birleşmiş Milletler kararlarını hiçe sayarak İsrail gemilerine Süveyş Kanalı kapalı tutuyordu. İsrail devletinin Arap topraklarında kurulması doğru mu idi, yanlış mı idi? Artık bunu tartışma zamanı geçmiş, yanlış da doğru da olsa, Filistin’de bir İsrail devleti kurulmuştur. Bu devlet bugün bir tarihi gerçektir. 2 milyona yakın medeni insanın, çöl ortasında bir tarım ve endüstri merkezi kurabilecek kadar bilgili ve çalışkan insanın, acı çekmiş, ezilmiş, yüzyıllarca ülke ülke, deniz deniz süründürülmüş insanın hayatı ve mutluluğu, şimdi, İsrail devletinin yaşamasına bağlıdır...Yahudilere başka memleketlerde hayat hakkı tanımayan veya eşit muamele etmeyen milletler olsun, onları bir çölün ortasına yerleştirip “şimdi başınızın çaresine bakın” diye yalnız bırakan, hatta araya düşmanlarına silah veren devletler olsun, İsrail devletini ortadan kaldırmağa azmetmiş bulduklarını açıkça ilan eden komşuları ve bu komşulara karşı hiç bir şey yapamayan Birleşmiş Milletler Teşkilatı olsun, böyle bir tecavüzdü en az İsrail kadar sorumludurlar. Ortadoğu meselelerini halle çalışırken artık biraz daha dürüst davranmalı ve İsrail’in, kendi sınırları içinde korkusuz, kaygısız yaşayabilmesi için gerekli şartlar sağlanmalıdır. Arap devletlerinin taassubuna, ihtiraslarına ve kaptislerine taviz verilmemelidir! Bu devletler, bütün kuvvetlerini birleştirdikleri zaman bile ortadan kaldıramıyacakları kadar inkar edilemez bir varlık durumuna gelmiş olan İsrail’i resmen tanımağa, onun bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeğe razı edilmelidir!”²⁵⁸.

15 Kasım 1956 tarihindeki yazısında ise, Arap devletlerinin gerçek düşmanının İsrail değil kendi toplum düzenleri olduğunu iddia eden Ecevit, “İsrail Devleti ortadan kaldırılmakla Filistin topraklarında da hayat, başka Arap memleketlerindeki ağır tempoya dönecek, çöl ortasında birkaç yıl içinde meydana getirilmiş bir uygarlık vahası belki yeniden işe yaramaz bir çöl haline gelecektir” diyerek Araplara ve İsrail’e bakışını da oldukça açık ifade etmektedir. Arap-İsrail uyuşmazlığının giderilmesi de ancak “İsrail karşısında... bütün Arap alemini acz içine, korkular, kaygılar içine düşüren unsurları ortadan kaldırmakla” mümkün olabilecektir.

“Birçok bakımlardan o kadar avantajlı olan Arap Devletlerinin küçük İsrail’i kendileri için bir tehlike saymaları, herhalde bir aczin belirtisi olmalıdır. Herhalde İsrail toplumunda bulunup da Arap toplumunda bulunmayan bazı nitelikler bugün İsrail’e çok daha süratli bir ilerleme gücü sağlıyor olmalıdır ki Arap Devletleri İsrail’den bu kadar kaygı duysunlar! İsrail Devleti ortadan kaldırılıp Arap Devletlerinin gönlü hoş edilmekle ne olacaktır? Arap Devletleri, Yahudilerden, topraklarıyla beraber, onlara bu ilerleme gücünü sağlayan niteliklerini de alabilecekler midir? Elbette hayır! Hatta, İsrail Devleti ortadan kaldırılmakla Filistin topraklarında da hayat, başka Arap memleketlerindeki ağır tempoya dönecek, çöl ortasında birkaç yıl içinde meydana getirilmiş bir uygarlık vahası belki yeniden işe yaramaz bir çöl haline gelecektir. Arap memleketlerinin gerçek düşmanı İsrail değildir. Arap memleketlerinin gerçek düşmanı kendi toplum düzenleridir. Bu toplum düzenidir ki 40 milyon nüfuslu Arap alemini, 2 milyondan az nüfuslu bir küçük devlet karşısında böyle korku ve güvensizlik içine düşürmektedir. İsrail’in bütün suçu, Ortadoğu’nun ortaçağ hayatına 20 nci yüzyıl hayatından bir pencere açmış olmasıdır. Arap Devletlerini, Arap Devletlerinin, beyliklerinin başındaki sultanlarla şeyhleri, toprak ağalarını ve onlara taviz vermek, boyun eğmek zorunda bulunan oportünist politikacıları tedirgin eden, bu pencereden giren ışıktır. İsrail-Arap uzlaşmazlığı siyasal tedbirlerle, askeri hareketlerle, Birleşmiş Milletler müdahaleleriyle giderilemeyecektir. İsrail-Arap uzlaşmazlığı ancak, bugün İsrail

²⁵⁸ Bülent Ecevit, “İsrail’in Durumu”, **Ulus**, 08 Kasım 1956, 3.

karşısında, 20 nci yüzyıl uygarlığının Ortadoğu çöllerindeki bu ileri karakolu karşısında, bütün Arap alemini acz içine, korkular, kaygılar içine düşüren unsurları ortadan kaldırmakla giderilebilecektir”²⁵⁹.

Ecevit’in DP iktidarına Arap-İsrail sorunuyla ilgili eleştirisi, Türkiye’nin İsrail elçisini geri çekmesi üzerine yoğunlaşmıştır. **“Türk Elçisi Niçin Geri Çağırıldı?”** başlıklı bir yazı da kaleme alan Ecevit, Türkiye’nin bu tavrıyla sorunun çözümüne değil, daha da karmaşık hale gelmesine hizmet ettiğini savunmaktadır.

“Filistin meselesi, İsrail devletinin tek başına çıkardığı ve devam ettirdiği bir mesele değildir. Bu meselenin devam etmesinde, müzmin bir hale gelmiş olmasında, Arap Devletlerinin İsrail’i tanımaktan kaçınmaları, bu devleti ortadan kaldırmak için açıkça bazı tertiplere girişmeleri, başlıca rolü oynamaktadır. Arap Devletlerine göre İsrail’in asıl suçu, var olmasıdır. Filistin meselesinde münhasıran İsrail’i suçlu görmek, bu Arap görüşünü kabul etmek olur. Oysa Türkiye, İsrail’i, kuruluşundan beri resmen tanımaktadır...Buna rağmen Türkiye niçin yalnız İsrail’deki Elçisini çekmiş, böylece “Filistin meselesinin el’an halledilmemiş olması”ndan yalnız İsrail’i sorumlu tutar gibi bir tavır takınmıştır? İsrail’i bir vakıa olarak kabul ettiğimize, resmen tanıdığımızı göre, bu vakıayı kabul etmek istemiyen Arap Devletlerini, “Filistin meselesi”nin devamında İsrail’den daha çok sorumlu görmemiz gerekirdi. Ona rağmen niçin İsrail’e karşı alınan diplomatik tedbir Arap Devletlerine karşı da alınmamıştır? Birleşmiş Milletlerde Arap Devletleri gibi İsrail de üyedir. Birleşmiş Milletler üyesi olan bir devleti tanımamakta, yok saymakta veya yok etmeğe uğraşmakta ısrar etmekle, Arap Devletleri, en başta Birleşmiş Milletlere karşı gelmiş, “Filistin meselesi” için Birleşmiş Milletlerce- pek tabii İsrail’in de varlığı kabul edilerek-alınacak bütün kararlara karşı daha başlangıçta menfi bir tavır takınmış olmaktadırlar...Bizim bildiğimiz, “Filistin işi”nin “adilane” bir hal şekline bağlanabilmesi için birinci şart, Arap Devletlerinin İsrail Devletini bir vakıa olarak kabul edip resmen tanımalarıdır. Oysa şimdi Türk Hükümeti, Elçisini geri çağırarak İsrail Devletini tanımayan devletlere yaklaşmış, onların bu tutumunu desteklediğini ifade etmiş oluyor. Türkiye için, “Filistin işi”nin “adilane” bir hal şekline bağlanmasına yardım etmenin yolu hiç de bu olmasa gerektir...Şimdi milletvekillerine düşen, bu konuda Hükümetten ciddi, tatmin edici izahat istemektir. Yoksa Türk milleti kendini, ne suç işlediğini, kendine ne kötülük ettiğini bilmediği bir millete küsmeye zorlanmış durumda hissedecektir. Kendini böyle bir durumda hissetmekse, tarih boyunca diplomatik münasebetlerinde adillikten, hakseverlikten ayrılmamağa çalışmış bir milletin hiç de hoşuna gitmiyecektir”²⁶⁰.

“...bize şimdiye kadar ancak dostluk göstermiş olan İsrail Devleti, tarafımızdan bu kadar ağır bir tedbiri gerekli kılan nasıl bir suç işlemişse, bu suç açıklanmalıdır” diye isyan eden bir yazı kaleme alan Ecevit, “Ortadoğu için çok daha kaygı verici bir huzursuzluk kaynağı olarak gösterildiği halde Suriye’ye karşı bile almak lüzumunu” hissetmeyen Türkiye’nin, neden İsrail’e karşı böyle bir önlem alındığının cevabını ısrarla talep etmektedir.

“Nedir İsrail’deki Elçimizi geri çekişimizin sebebi? Türk milletinin vicdanını huzura kavuşturabilmek için, bize şimdiye kadar ancak dostluk göstermiş olan İsrail Devleti, tarafımızdan bu kadar ağır bir tedbiri gerekli kılan nasıl bir suç işlemişse, bu suç açıklanmalıdır! Böylece de Türk milleti, mesela, Sovyetler Birliğiyle beraber bize karşı komplolar hazırladığı iktidar sözcüsü gazete tarafından da ima edildiği ve Ortadoğu için çok daha kaygı verici bir huzursuzluk kaynağı olarak gösterildiği halde Suriye’ye karşı bile

²⁵⁹ Bülent Ecevit, “İsrail korkusu”, **Ulus**, 15 Kasım 1956, 3.

²⁶⁰ Bülent Ecevit, “Türk Elçisi niçin geri çağırıldı?”, **Ulus**, 24 Kasım 1956, 3.

almak lüzumunu görmediğimiz bir tedbirin neden sadece İsrail'e karşı alındığını öğrenme fırsatını bulabilmelidir!"²⁶¹.

Özellikle Süveyş Bunalımı sırasında Mısır'a düzenlediği saldırı nedeniyle eleştiri oklarına hedef olan İsrail'in, bu saldırganlığının sebebi de Ecevit'e göre, "Arap Devletlerinin İsrail'e güvenlik ve huzur içinde yaşama fırsatını vermemelerinden, onu sürekli olarak tedirgin etmelerinden doğmaktadır." Bu "İsrail tehlikesinden birinci derecede Araplar sorumludur ve çözmek onların ellerindedir." diyen Ecevit, herhalde İsrail'in herhangi bir olumsuz tarafı olduğunu düşünmemektedir.

"İsrail'in zaman zaman Araplara karşı saldırgan bir tavır takınması, bu memleketin, kuvvetlendikçe topraklarını genişletme isteğinden çok, Arap Devletlerinin İsrail'e güvenlik ve huzur içinde yaşama fırsatını vermemelerinden, onu sürekli olarak tedirgin etmelerinden doğmaktadır. Arap Devletleri İsrail Devletini bir vakıa olarak kabul edip Birleşmiş Milletlerin aracılık gayretlerini kolaylaştırmayı, İsrail'le "barış içinde yanyana yaşama"yı denememiş; toplum yapılarında gerekli değişiklikleri yapıp İsrail'le ekonomik kalkınma alanında rekabete girişme zahmetine katlanmaktansa, bir şantaj siyasetinin kendilerine sağlayacağını umdukları silah üstünlüğüyle onu ortadan kaldırma hayaline kapılmışlardır. Arap siyasetine hakim başlıca unsurlardan biri gibi görünen "İsrail tehlikesi"nin bugünkü niteliğini edinmesinden-hangi yönden bakılırsa bakılsın-en başta Araplar kendileri sorumludur. Kendi sorumlu buldukları bu tehlikeyi barışçı yollardan gidermek, hiç değilse asli mecrana yöneltmek de gene kendi ellerindedir."²⁶².

Bu bölümde kullanılan kaynaklar biri hariç, Bülent Ecevit imzası taşımaktadır. Ecevit, dönemin *Ulus*'unda daha çok dış politikaya yönelik yazılar kaleme almıştır. Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundaki yazıları da bunlar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yukarıda oldukça geniş olarak verilmeye çalışılan bu yazılarda Ecevit'in, meseleye İsrail tarafından baktığı çok açıktır. Kimi saptamaları doğru olmakla birlikte, İsrail'in Filistinlilerin yaşadığı topraklara sonradan gelip, o insanları yurtlarından ettiği gerçeği göz ardı edilmektedir. Herhalde, hangi ülke insanı aynı muameleyle karşılaşırsa en az Filistinlilerin, daha da genel düşünürsek Arapların İsrail'e verdiği tepkiyi verirdi. Bülent Ecevit'in en doğru saptaması ise, hiç kuşku yok ki, Batılıları "şimdiye kadar Yahudilere başka memleketlerde hayat hakkı tanımayan veya eşit muamele etmeyen milletler" olarak tanımlamasıdır.

²⁶¹ Bülent Ecevit, "Türkiye'nin Ortadoğu politikası nedir?", *Ulus*, 30 Kasım 1956, 3.

²⁶² Bülent Ecevit, "Araplar arasındaki Sun'i birliğin sonu", *Ulus*, 03 Aralık 1956, 3.

6. SONUÇ

“**Ellili Yıllarda CHP ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikası**” isimli bu çalışma bir soru ve bir hipotezle başlamıştır. Şimdiye dek, DP iktidarı genellikle Batı ve özellikle de ABD yönelimli bir dış politika izlemekle eleştirilmiştir. Fakat aynı dönemde CHP’nin dış politika eğilimlerine ilişkin kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Araştırmamız temelde dönemin en önemli dış politika olaylarının yaşandığı Ortadoğu konusunda muhalefet partisinin tutumunun ne olduğu sorusunu yanıtlamaya yönelmektedir. Çalışma CHP’nin ellili yılların öncesinde ve sonrasında Türkiye’nin geleneksel Batı yanlısı politikası ile uyumlu bir dış politika izlediği hipotezini sınamaktadır.

Tezin başlangıcı siyasi partiler ile dış politika konusunda tarihsel ve kuramsal bilgi ile olmuştur. İlk bölümde siyasi partilerin dış politika yapım sürecine ne zaman ve nasıl dahil oldukları sorusunun cevabı verilmeye çalışılmış, dış politikanın yapımında günümüz aktörlerinin kimler olduğu açıklanmıştır. Buna göre, siyasi partilerin, daha önce krallar ya da imparatorların tekelinde olan dış politika yapım sürecine dahil olmaları ancak 1930’lu yıllarda mümkün olabilmektedir. Önceleri parlamentolar daha sonra da siyasi partiler, devlet başkanları ya da hükümdarların yanı sıra bu dönemde söz sahibi olmaya başlamıştır. Dış politikanın son derece dar bir kadro tarafından yürütülüyor olması, iktidar kullanmanın en önemli unsurlarından biri olarak görülmesindedir.

Bu tarihsel girişin ardından, ikinci bölümde cevabı aranılan soru, “muhalefete geçmeden önce CHP’de dış politika kararları nasıl alınıyordu” şeklinde formüle edilmiştir. İktidar partisi CHP, iki önemli genel başkan ve cumhurbaşkanı tarafından yönetilmiştir. Atatürk döneminde Türkiye dış politikasının belirlenmesinde şahsi olarak cumhurbaşkanının etkisi oldukça belirgindir. Hatay meselesi bu konudaki en çarpıcı örnektir. Yukarıda anlatıldığı gibi, Atatürk konu ile bizzat ilgilenmiş, hatta başbakan İnönü ile bu konudaki fikir ayrılıkları onun ölümüne dek sürmüştür. Atatürk’ten sonra İnönü dönemine bakıldığında da, çok fazla bir değişiklik görülmemektedir. Dönemin en önemli dış politik gelişmesi olan İkinci Dünya Savaşı

sırasında, tıpkı Atatürk döneminde olduğu gibi Cumhurbaşkanı en yetkili mercii olmuştur. Anlaşılan odur ki, CHP iktidarında dış politika kararları iki güçlü liderin ellerinden çıkmıştır.

Bir sonraki bölümde, 1950 seçimlerinin CHP açısından yıkıcı sonuçlarının neler olduğuna ve inceleyeceğimiz dönemde nasıl bir parti ile karşı karşıya bulunduğumuza bakıldığında, istifalar, yeniden paylaşılan güçler, kişisel ve kurumsal çekişmelerin yaşandığı bir parti görülmektedir. Çatışmaların özellikle İsmet İnönü, tabandan gücünü alan genel sekreter Kasım Gülek ve İnönü destekli Nihat Erim etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır.

CHP'nin dış politika konusundaki muhalefet anlayışı da, dört ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar; ideolojik olarak partinin “milli dış politika” yaklaşımı, politik olarak Batı ittifak sistemini Türkiye için vazgeçilmez görmesi, kurumsal olarak meclise karar alma sürecinde verdikleri önem ve yöntem olarak da murakabeyi esas almasıdır. Milli dış politika yaklaşımı CHP'nin dış politika muhalefetini zayıflatan bir unsur olmuştur. Bu konu sadece Türkiye’de değil birçok başka ülkede de benzer şekilde algılanmaktadır. Dış politika partiler üstü görülmekte, yabancı ülkelere karşı ülke içinde birlik görüntüsü vermeye çalışılmaktadır. İşte CHP de, ellili yıllar boyunca birçok defa dış politikanın milli olması gerektiğini belirtmiş, iktidar partisini de bu konuda hassas davranmaya davet etmiştir. Aslına bakılırsa iki parti arasında ayrışma olmasını sağlayacak bir ideolojik ya da politik farklılık da olmadığından, tartışma büyük ölçüde dış politika konularında muhalefete bilgi vermeme ya da meclise danışmadan Kore’ye asker gönderme konularından çıkmıştır. Kaldı ki muhalefetin asker gönderme konusuna herhangi bir itirazı olmamıştır. Genel devlet politikası olarak Sovyetler Birliği karşıtlığı ve NATO’ya bağlılık konusunda iki parti herhangi bir fikir ayrılığına düşmemiştir.

Araştırmanın en temel bölümü olan son kısımda öncelikle, Ortadoğu’daki dönemin en önemli gelişmeleri nelerdir, sorusuna cevap aranmış ve kronolojik bir tarihsel bilgi verilmiştir. Buna göre elliler Ortadoğu’da siyasi bunalımlar, bütünleşme çabaları ve yabancı ülkelere gelen müdahalelerle geçmiştir. DP iktidarı sadık bir NATO üyesi olarak, ittifaka bağlı kalmış ve üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Türkiye açısından bölgeyle ilgili en önemli konu Bağdat Paktının imzalanması ve sonrasında paktın dağılmasına neden olan Irak darbesidir.

Hem Türkiye hem de ABD bölgedeki en önemli Arap müttefiklerini bu olaydan sonra kaybetmiştir.

Son bölümün son kısmında, CHP'nin bu olaylar karşısındaki yaklaşımı incelenmiştir. Söz konusu yaklaşım biçimi, “uyum, eleştirel yaklaşım ve çatışma dönemi” isimleri ile adlandırılan dönemler halinde açıklanmıştır. Bu dönemlendirme kendi içerisinde keskin bir ayırım olmamakta, her dönemde başka dönemlere özgü gelişme ve durumlarla karşılaşılabilmektedir. Amaç, partinin genel çizgilerini belirleyebilmektir.

Tezin merkezine oturan Ortadoğu konusunda da ellilerin ortalarına değin CHP'nin DP hükümetinin takip ettiği ABD merkezli Ortadoğu politikasına destek verdiği görülmektedir. Bu politikanın temeli de, Ortadoğu ülkelerini Sovyetler Birliği'ne karşı bir ittifak çatısı altında birleştirme düşüncesine dayanmaktadır. Bağdat Paktı ile somutlaşan bu girişim Türkiye'nin bu dönemde Ortadoğu bölgesinde aktif bir siyaset izlemesinin sebebi ve aynı zamanda sonucu olmuştur. Muhalefet partisi CHP'nin bu girişimin başladığı yıllarda DP hükümetine destek verdiği daha önce belirtilmişti. CHP'nin bu dönemdeki muhalif söyleminin hedefini iktidarın meclise dış politika konularında bilgi vermemesi sorunu oluşturmuştur. Kore Savaşına asker gönderilmesi kararının meclise danışılmadan alınması ile başlayan bu eleştiri DP iktidarının sürdüğü on yıl boyunca devam etmiştir. Bu dönemde CHP sözcüleri, iktidarın dış politika kararlarına değil bu kararların meclise ve kendilerine bilgi verilmeden alınmasına karşı çıktıklarını birçok defa tekrar etmişlerdir. CHP'nin bu eleştirisinin arkasındaki nedenlerden biri, devleti kuran ve o döneme kadar iç ve dış politikada tek söz sahibi olan tecrübeli bir parti olarak kendilerine daha önemlisi liderleri İsmet İnönü'ye danışılmasını istemeleridir.

Ellilerin sonlarına doğru ise, ABD ve DP'nin Bağdat Paktı ile somutlaşan Ortadoğu politikasının başarısızlığa uğramasına paralel olarak CHP'nin de iktidara verdiği desteğin azaldığı ve hatta eleştirilerin başladığı görülmektedir. Lübnan ve Ürdün'e yapılan askeri müdahaleler ile Irak'ta meydana gelen devrimin ardından DP hükümetinin bu ülkeye yapmayı düşündüğü müdahale CHP'nin muhalefetini sertleştirmesine neden olan gelişmelerdir. Bu bölümden çıkan sonuç, CHP'nin Ortadoğu'da işlerin iyi gittiği ellilerin başında DP'nin ve dolayısıyla ABD'nin girişimlerine destek verdiği, Süveyş Bunalımı ile başlayan süreçte birbiri ardına patlak veren olumsuz gelişmelerden sonra ise hükümeti eleştirmeye başladığı yönündedir. Bunun nedeni de, daha önce de söylenildiği gibi iki parti arasında

ideolojik ya da politik bir ayrımın olmamasıdır. Eğer böyle bir ayrım olsa idi, CHP'nin DP'nin ABD güdümündeki dış politikasını hiçbir şartta desteklememesi gerekirdi. Ellilerin sonunda yapılan eleştiriler dış politikanın uygulanma yöntemine dair olmuş, kaybedenin üstüne gidebilme imknının daha fazla olması da eleştiri dozunu arttırıcı etki yapmıştır.

Başlangığtaki hipoteze geri dönülecek olursa, 27 yıllık bir tek parti iktidarı sonunda muhalefete geçen CHP'nin Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yönelik tutumunu inceleyen bu ęalıřma, DP ile CHP arasında bölgeye yönelik genel dış politika yönelimi açısından belirgin bir ayrılığın olmadığını ortaya koymaktadır. Ellili yılların gelişmeleri bir bütün olarak ele alındığında, iki parti arasında bölgesel dış politika sorunlarına yaklaşım benzerliği ve uyumun egemen olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu bulguların CHP'nin ellili yıllarda Ortadoğu dışındaki bölgesel sorunlar ya da dış politika gelişmeleri karşısında benimsediği yaklaşımları ęzmleyecek başka ęalıřmaların bulgularıyla karşılaştırılması gerekliliği açıktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. 5. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları. Mart 2006.
- Arcayürek. Cüneyt. **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor -5: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**. 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi. 1985.
- Aydemir, Şevket Süreyya. **İkinci Adam (1950-1964). III. Cilt**, 5. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1993.
- _____. **Menderes'in Dramı**. 7. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1999.
- Bağcı. Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**. İmge Kitabevi: Ankara. 1990.
- Barthelemy. Joseph **Democratic et Politique Etrangere**. Paris: Librairie Felix Alcan. 1917 (Aktaran: Soysal, Mümtaz. **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**. Ankara: Sevinç Matbaası, 1964)
- Barutçu. Faik Ahmet. **Siyasi Hatıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye**. cilt 2. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları. 2001.
- Bila. Hikmet. **CHP 1919-1999**. İstanbul: Doğan Kitapçılık. Ekim 1999.
- Bostanoğlu. Burcu. **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**. Ankara: İmge Kitabevi. 1999.
- Deringil. Selim. **Turkish Foreign Policy During the Second World War: An Active Neutrality**. Cambridge CUP. 1989.
- Duverger. Maurice. **Siyasi Partiler**. çev. Ergun Özbudun, 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi. 1974.
- Erdemir. Sabahat. **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, cilt 1. İstanbul: M. Sıralar Matbaası. 1956.
- Erdemir. Sabahat. **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, cilt 2. İstanbul: M. Sıralar Matbaası. 1956.
- Erkanlı. Orhan. **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**. İstanbul: Baha Matbaası. 1972.
- Erkin. Feridun Cemal. **Dışişlerinde 34 Yıl: Washington Büyükelçisi**. II. Cilt. I. Kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1986.

- Frey. Frederick W. **The Turkish Political Elite**. Cambridge: M.I.T. Pres. 1965.
- Güngör. Süleyman. **Muhalefette CHP**. 1 bs. Ankara: Alternatif Yayınları. 2004.
- Hague. Rod. Harrop. Martin. **Comparative Government and Politics: An Introduction**. 5. bs. New York: Palgrave. 2001.
- İnönü. İsmet. **Hatıralarım Genç Subaylık Yılları (1884-1918)**. (haz.) Sabahattin Selek. İstanbul: Burçak Yayınları. 1969.
- Kapani. Münci. **Politika Bilimine Giriş**. 14. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi. 2002.
- Kışlalı. Ahmet Taner. **Siyaset Bilimi**, 8. bs. İstanbul: İmge Kitabevi. 2000.
- Kili. Suna. **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. 1976.
- Koçak. Cemil. **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**. cilt 1. 2. bs. Ankara: İletişim Yayınları. 2003.
- Koçak. Cemil. **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**. cilt 2. 2 bs. Ankara: İletişim Yayınları. 2003.
- Sever. Ayşegül. **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**. İstanbul: Boyut Kitapları. Ekim 1997.
- Soysal. Mümtaz. **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. 1964.
- Şehsuvaroğlu. Bedi N. **Hekim Bir Siyasîmizin Portresi: A. Hulûsi Fuad Tugay**. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası. 1972.
- Tamkoç. Metin. **The Warrior Diplomats: Guardians of the national security and modernization of Turkey**. Salt Lake City: University of Utah Pres. 1976.
- Toker. Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP Yokuş Aşağı 1954-1957**. 2 bs. Ankara: Bilgi Yayınevi. 1991.
- Tunaya. Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952**. İstanbul: 1952.
- Weisband. Edward. **İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası**. çev. M. Ali Kayabal. İstanbul: Milliyet Yayınları. 1974.
- İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973: 2. cilt (1939-1960)**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yanırları no: 57.1993.

MAKALELER

Abadan. Yavuz. "İki Taraflı Anlaşmalar". **Ulus**. 8 Mart 1959. 3.

Bağcı. Hüseyin. "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası". Faruk Sönmezoğlu (ed.). **Türk Dış Politikasının Analizi**. 2 bs. İstanbul: Der Yayınları. 2001. 171-205.

Bilgin. Pınar. "Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü". **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**. Cem Karadeli (der.). Ankara: Ayraç Kitabevi. 2003. 192-220.

_____. "Individual and Societal Dimensions of Security". **International Studies Review**. 2003. 203-222.

Ecevit. Bülent. "Avrupa Konseyi ve Türkiye" **Ulus**. 02 Ekim 1956. 3.

_____. "Türkiye'nin Sorumluluğu". **Ulus**. 16 Kasım 1956. 3.

_____. "Tartışmasız dış siyaset". **Ulus**. 03 Kasım 1956. 3.

_____. "Muhalefetten beklenen nedir?". **Ulus**. 20 Kasım 1956. 3.

_____. "Dış Siyaset ve Vatandaş". **Ulus**. 23.11.1956. 3.

_____. "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası Nedir?". **Ulus**. 30.11.1956. 3.

_____. "Yanlış hesap Bağdattan dönecek mi?". **Ulus**. 13 Kasım 1956. 3.

_____. "Suçlu kim?". **Ulus**. 04 Kasım 1956. 3.

_____. "Birleşmiş Milletler için son fırsat". **Ulus**. 05 Kasım 1956. 3.

_____. "İsrail'in Durumu". **Ulus**. 08 Kasım 1956. 3.

_____. "Türkiye'nin hatası". **Ulus**. 01 Aralık 1956. 3.

_____. "İflas Eden Politika". **Ulus**. 16 Temmuz 1958. 3.

_____. "Lübnan'ı ancak Lübnan kurtarabilir". **Ulus**. 14 Temmuz 1958. 3.

_____. "DP İktidarının O.Doğu Siyaseti". **Ulus**. 18 Temmuz 1958. 3.

_____. "İsrail korkusu". **Ulus**. 15 Kasım 1956. 3.

_____. "Türk Elçisi niçin geri çağırıldı?". **Ulus**. 24 Kasım 1956. 3.

_____. "Araplar arasındaki Sun'i birliğin sonu". **Ulus**. 03 Aralık 1956. 3.

Erhan. Çağrı. "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler". Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. Cilt 1. 9 bs. İstanbul: İletişim Yayınları. 2004. 522-575.

Erim. Nihat. "Dış Politikada Prensip ve Tatbikat". **Ulus**. 13 Ocak 1951. 3.

____. “Birbirine karıştırılan meseleler”. **Ulus**. 08 Aralık 1950. 1-3.

____. “Amerikan-Türk münasebetleri”. **Ulus**. 15 Şubat 1951. 4.

____. “İngiltere ve Türkiye”. **Ulus**. 8 Mart 1951. 3.

____. “Gl. Eisenhower’in Planı”. **Ulus**. 15 Mart 1951. 1-3.

____. “Türkiye ve Atlantik paktı”. **Ulus**. 28 Mart 1951. 2.

____. “Yeni Andlaşma”. **Ulus**. 2 Mart 1953. 1-2.

Fırat. Melek-Kürkçüoğlu. Ömer. “1945-1960 Ortadoğu’yla İlişkiler”. Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. Cilt 1. 9. bs. İstanbul: İletişim Yayınları. 2004. 615-635.

FRUS. 1952-1954. Vol.IX. Part I. **The Near East and Middle East**. Washington D.C: US Government Printing Office. (1986): 226-231 (Aktaran: Sever, Ayşegül. **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**. İstanbul: Boyut Kitapları. 1997.

Gülek. Kasım. “Türk-Amerikan Dostluğu”. **Akis**. 22 Ocak 1955. 5.

Karaosmanoğlu. Yakup Kadri. “Dış politika ancak milli olabilir”. **Ulus**, 09 Aralık 1956. 2.

____. “Dış Politikamızda Metodsuzluk”. **Ulus**, 04 Mayıs 1956. 2.

Tunçay. Mete. “Hatay Sorunu ve TBMM”. **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**. Kanunu Esasi’nin 100. Yılı Sempozyumu, 9-11 Nisan 1976. haz. Siyasi İlimler Türk Derneği. Ankara: Ajans-Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi.

Yalçın. Hüseyin Cahit. “Batı müdafaasında Türkiye”. **Ulus**. 13 Ekim 1950. 1-3.

____. “Türk-Amerikan Yakınlığı”. **Ulus**. 27 Ocak 1951. 1-3.

____. “Türkiye’ye fazla Amerikan yardımı”. **Ulus**. 9 Şubat 1951. 1.

____. “İmzalanan Misak”. **Ulus**. 2 Mart 1953. 1-3.

____. **Yeni Ulus**. 15 Ocak 1954.

MECLİS TUTANAKLARI

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 45, c.5 (Şubat 1951): 213-215.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 1, c. 5 (Şubat 1955): 907-908.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Toplantı 10, c. 1 (Aralık 1957): 68-69.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 47, c. 12 (Şubat 1960): 495-499.

GAZETE-DERGİ HABERLERİ

Akis. 27 Ağustos 1955.

____. 10 Mart 1956.

____. 27 Ağustos 1955.

“Ali Fuat Cebesoy C.H.P. den İstifa Etti”. **Ulus Gazetesi.** 27 Mart 1950. 3.

“Cebesoy’un Verdiği İzahat”. **Ulus Gazetesi.** 29 Mart 1950. 1.

“Fahrettin Altay C.H.P. den Çekildi”. **Ulus Gazetesi.** 05 Ekim 1950. 1.

“Bir İstifa”. **Ulus Gazetesi.** 09 Ekim 1951. 3.

“Tertipli Ayrılışlarla C.H.P. nin Kuvvetlendiğini Görüyoruz ve Seviniyoruz”. **Ulus Gazetesi.** 20 Mart 1952. 1.

“Kasım Gülek Adana’da Sevgi İle Karşılandı”. **Ulus Gazetesi.** 05 Ocak 1952. 1.

Ulus. 30 Ekim 1950. 5.

Ulus. 25 Şubat 1951.

“Elçimizi Çekmemiz Pek hayret Uyandırmadı”. **Ulus.** 28 Kasım 1956.

“İçişleri ile Dışişleri Bütçeleri de dün Meclis’te kabul edildi”. **Ulus.** 24 Şubat 1953.
5.

“Mecliste Bütçe Görüşmeleri Başladı: İnönü CHP’nin görüşünü açıkladı”. **Ulus.** 17 Şubat 1953, 3.

“İnönü’nün çok mühim konuşması”. **Ulus.** 28 Ekim 1956. 4.

“Gülek, CHP Kasımpaşa Kongresinde bir konuşma yaptı”. **Ulus.** 4 Ağustos 1958. 1.

ÖZGEÇMİŞ

Canan Demir 30.04.1983 İstanbul doğumludur. Liseyi 2001 yılında Pertevniyal Lisesi'nde tamamlamış, daha sonra Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimine başlamıştır. Lisans öğrenimini "Suriye'de Baas İktidarı ve Türk Yazılı Medyasında Yansıması (1963)" isimli çalışması ile bitirmiş ve 2005 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başlamış ve şu an tez aşamasındadır. Halen özel bir şirkette satın alma uzmanı olarak çalışmakta ve İngilizce bilmektedir.